

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ & ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΣΤΑΣΕΙΣ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΟΥ ΡΕΘΥΜΝΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ

ΣΠΟΥΔΑΣΤΕΣ :
ΜΑΤΣΟΥΚΑ ΑΝΤΙΓΟΝΗ
ΠΑΠΑΜΟΣΧΟΥ ΑΝΝΑ

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
ΝΙΚΟΣ ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΗΡΑΚΛΕΙΟ 2004

.....ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....

Α) ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α.	
1. ΟΙ ΣΤΑΣΕΙΣ	5
2. ΟΙ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΩΝ ΣΤΑΣΕΩΝ 6ΣΦΑΛΜΑ! ΔΕΝ ΕΧΕΙ ΟΡΙΣΤΕΙ ΣΕΛΙΔΟΔΕΙΚΤΗΣ.	
2.1 ΟΙ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΩΝ ΣΤΑΣΕΩΝ	6
2.2. Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΣΤΑΣΕΩΝ	7
2.3. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΓΝΩΣΤΙΚΗΣ ΣΥΝΕΠΕΙΑΣ ΤΩΝ ΣΤΑΣΕΩΝ	8
2.4. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΓΝΩΣΤΙΚΗΣ ΑΣΥΜΦΩΝΙΑΣ 9	
3. ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΣΤΑΣΕΩΝ	10
3.1. Η ΓΝΩΣΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ	10
3.2. Η ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ	11
3.3. Η ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ	12
4. ΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ	12
4.1. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΑΝΤΙΛΗΨΕΩΝ ΓΙΑ ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ	13
4.2. Η ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΓΙΑ ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ	14
5. ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΕΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΓΙΑ ΟΜΑΔΕΣ	15
5.1. Η ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΗ ΩΣ ΓΝΩΣΤΙΚΗ ΕΝΕΡΓΕΙΑ	16
5.2. Η ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΗ	17
5.3. ΕΠΑΦΗ ΚΑΙ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΕΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ	17
6. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΩΝ ΑΙΤΙΩΝ ΤΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ	18
6.1. Η ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΑ ΑΙΤΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β.	
1. ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ	20
1.2. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	21
1.3. ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ	22
1.4. Η ΟΜΑΔΑ ΣΥΝΟΜΗΛΙΚΩΝ	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ.	
1. ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ	24
1.1. ΟΙ ΧΩΡΕΣ ΤΗΣ Ν. ΕΥΡΩΠΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΝΕΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΑ ΡΕΥΜΑΤΑ	25
1.2. Η ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	27
1.3. Η ΕΛΛΑΔΑ ΩΣ ΧΩΡΑ ΥΠΟΔΟΧΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ	28
1.4. ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ	29
1.5. Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 1990	30
1.6. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	31
2. Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΜΕΤΑΝΑΣΤΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ	32
2.1 ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗΣ	35
2.2. Η ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ Η ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ- Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑΣ	37
2.3. ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΔΙΑΒΙΩΣΗΣ-ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΩΝ ΑΛΒΑΝΩΝ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	39
2.4. ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ	41
3. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΜΜΕ ΣΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΣΤΑΣΕΩΝ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ	43

B) ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ.....	47
Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	47
1. Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	47
2. ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ.....	48
3. ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΩΝ ΣΤΑΣΕΩΝ.....	41
4. ΑΝΑΛΥΣΗ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ / ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΞΗ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ.....	50
5. ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ.....	51
6. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	51
7. ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ.....	52

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε

ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΕΡΕΥΝΑΣ. ΠΙΝΑΚΕΣ- ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ....	53
---	-----------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ.

1. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	113
2. ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	114
3. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	117
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	119
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	121

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Η δεκαετία του 1990 ήταν μια κρίσιμη δεκαετία αναφορικά με το φαινόμενο της μετανάστευσης. Η χώρα μας δέχτηκε ένα μεγάλο αριθμό μεταναστών κυρίως από την ανατολική Ευρώπη. Πολλά τα ζητήματα που αναδείχτηκαν από τη νέα αυτή πραγματικότητα, τόσο για τον γήγενη όσο και για τον αλλόδαπο πληθυσμό. Ρατσισμός, προκατάληψη, ξеноφοβία, κοινωνικός αποκλεισμός εις βάρος των μεταναστών μέσα από ένα φάυλο κύβλο που διαωνίζει στάσεις και αντιλήψεις, συντηρώντας το στερεότυπο του οικονομικού μετανάστη. Με την παρούσα εργασία, θελήσαμε να εντοπίσουμε τις παραμέτρους και να μελετήσουμε τον τρόπο που διαμορφώνετε το στερεότυπο του οικονομικού μετανάστη καθώς και για τον τρόπο που αναπτύσσονται οι στάσεις στην εφηβική ηλικία, σε σχέση με το στερεότυπο αυτό.

Στο πρώτο κεφάλαιο του θεωρητικού μας μέρους ασχολήθηκαμε, με τις στάσεις και τις θεωρίες αυτών, καθώς επίσης και με τις διαστάσεις των στάσεων, τη σχέση μεταξύ στάσης και συμπεριφοράς, τις στερεότυπες αντιλήψεις για ομάδες και τέλος τη θεωρία των παραγωγικών αιτιών της συμπεριφοράς.

Στο δεύτερο κεφάλαιο ασχολήθηκαμε με τους παράγοντες διαμόρφωσης της ταυτότητας του εφήβου όπως οι οικογένεια, σχολείο, ομάδα συνομηθικών.

Στο τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο του θεωρητικού μας μέρους, μελετήσαμε το φαινόμενο της μετανάστευσης. Κόναμε μια ιστορική αναδρομή σχετικά με την πορεία της μετανάστευσης ως φαινόμενο στη Ν. Ευρώπη και στην ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική. Στη συνέχεια αναφερθήκαμε στον τρόπο που αντιμετωπίζει η Ελλάδα τους μετανάστες ως χώρα υποδοχής του σύγχρονου μεταναστευτικού ρεύματος. Παρουσιάσαμε τα δημογραφικά δεδομένα που αφορούν τους μετανάστες στην Ελλάδα και τη θέση τους στην αγορά εργασίας, τις συνθήκες διαβίωσης τους, σύμφωνα με τα υπάρχοντα εμπειρικά δεδομένα που προέρχονται από εισηγήματα άλλων ερευνών αναφερόμενα στον παραπάνω πληθυσμό. Στο ίδιο κεφάλαιο επίσης ασχολήθηκαμε με τον ρόλο των ΜΜΕ, στη διαμόρφωση στάσεων ως προς τους μετανάστες.

Το δεύτερο μέρος της εργασίας μας περιλαμβάνει την εμπειρική έρευνα. Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζουμε τις προκαταρκτικές ενέργειες για την διεξαγωγή της έρευνας, το αντικείμενο και το σκοπό της και την ερευνητική μεθοδολογία που ακολουθήσαμε δηλαδή την ερευνητική στρατηγική, το ερευνητικό μέσο καθώς και την μεθοδολογία ανάλυσης. Ακολουθεί η παρουσίαση του δείγματος της έρευνας και η παρουσίαση των δημογραφικών στοιχείων.

Στο πέμπτο κεφάλαιο της έρευνας γίνεται η ανάλυση των δεδομένων της έρευνας με παρουσίαση πινάκων και σχεδιαγραμμάτων. Στο έκτο κεφάλαιο παρουσιάζουμε τα συμπεράσματα της έρευνας και διατυπώνουμε προτάσεις για το πώς θα μπορούσε να βελτιωθεί η υπάρχουσα κατάσταση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α:

1. ΟΙ ΣΤΑΣΕΙΣ

«Οι στάσεις αντιπροσωπεύουν τον κεντρικό άξονα της αντίληψης των κοινωνικών φαινομένων από την πλευρά του ανθρώπου επειδή, όπως η προσωπικότητα, κατευθύνουν τη συμπεριφορά του ατόμου στις συναλλαγές του με τον συνάνθρωπο, με την οικογένεια του, με το χώρο εργασίας και γενικά με όλους τους φορείς της κοινωνίας. Η μελέτη των στάσεων βασίζεται στην ανάλυση της αντίληψης των κοινωνικών φαινομένων από την πλευρά του ατόμου-πως δηλαδή το άτομο βλέπει τα διάφορα κοινωνικά στοιχεία στον περίγυρο του. Η αντίληψη των κοινωνικών φαινομένων, εξηγεί, πως το άτομο βλέπει και πως προσαρμόζει τη συμπεριφορά του προς τα διάφορα φαινόμενα του ψυχολογικού και κοινωνικού του περιβάλλοντος.»¹

«Πρόκειται για άτομα, ομάδες, αφηρημένες έννοιες, καθώς και φυσικά φαινόμενα. Ορισμένα παραδείγματα στάσεων του ατόμου απέναντι σε άλλα άτομα θα μπορούσαν να διατυπωθούν ως εξής: «έχω την εντύπωση ότι η Μαρία δεν είναι ειλικρινής», «πιστεύω ότι οι γυναίκες είναι πιο πονηρές από τους άνδρες», «πιστεύω ότι τα παιδιά πρέπει να είναι υπάκουα». Εκτός από την αντίληψη που αφορά άλλα άτομα, οι στάσεις αφορούν και την αντίληψη αφηρημένων εννοιών. Για παράδειγμα οι όροι «ιδεολογία», «ελευθερία», αντιπροσωπεύουν αφηρημένες έννοιες, από την άποψη ότι ενδέχεται να υπάρχουν διαφορετικές θεωρήσεις ή ερμηνείες της κάθε έννοιας. Ο άνθρωπος έχει επίσης στάσεις απέναντι στα φυσικά φαινόμενα, η φράση «απόψε έχουμε ξαστεριά» αντιπροσωπεύει μια απλή αντίληψη φυσικών φαινομένων. Ωστόσο, η φράση, «αι υδροχόοι είναι συνασθηματικοί» αντιπροσωπεύει μια στάση ως προς την επίδραση των υπερφυσικών δυνάμεων στην προσωπικότητας του ατόμου.»²

Πρέπει να σημειωθεί, ότι μπορεί να χρησιμοποιήσει κανείς και άλλους όρους που έχουν αντίστοιχες σημασιολογικές έννοιες με την λέξη στάση. Μπορεί να μιλήσει κανείς για «θέσεις»: π.χ. «Ποια είναι η θέση σου σε αυτό το θέμα»; ή «τοποθέτηση» ή «γνώμη», επίσης μπορεί να χρησιμοποιήσει κανείς τον όρο «πειθαρχείες».

Οι στάσεις, λοιπόν, αντιπροσωπεύουν την αντίληψη των κοινωνικών φαινομένων από την πλευρά του ανθρώπου. Ένδηλο είναι ότι οι στάσεις συμπεριλαμβάνουν επίσης το στοιχείο της σταθερότητας. Οι στάσεις μας είναι σταθερές, δεν αλλάζουν εύκολα και αντιστέκονται στην αλλαγή. Μία σημαντικότερη προϋπόθεση, όσον αφορά τη διαμόρφωση των στάσεων είναι, ότι οι στάσεις μαθαίνονται από το άμεσο και έμμεσο περιβάλλον. Δηλαδή, τόσο η εμπόληση των στάσεων, όσο και η αλλαγή των στάσεων εξηγούνται με βάση διάφορες θεωρίες της μάθησης»³

«Οι ερευνητές ενδιαφέρονται επίσης για τους κοινωνικούς φορείς που διαμορφώνουν τις στάσεις. Ο πρωταρχικός κοινωνικός φορέας είναι η οικογένεια. Από τον πατέρα και την μητέρα του και από άλλους στενούς συγγενείς το μικρό παιδί θα μάθει τις στάσεις του για «τους Τούρκους» για τη «σωστή» πολιτική παράταξη κλπ. Το σχολείο, ο δάσκαλος, οι φίλοι του θα επηρεάσουν τις στάσεις του, παρόλο που οι στάσεις που διαμορφώνονται από την οικογένεια είναι οι πιο βαθιά ριζωμένες και επόμενος είναι και οι πιο δύσκολο να αλλάξουν»⁴

«Ένας σημαντικότερος και ισχυρός κοινωνικός φορέας είναι τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Ο τύπος μπορεί να διαμορφώσει γνώμες, αλλά περιορίζεται κυρίως στους μορφωμένους. Ποιο συγκεκριμένα, η δύναμη του τύπου, η οποία δρα μέσω της οπτικής διόδου απευθύνεται κυρίως στο «μορφωμένο σκεπτόμενο άτομο», που μπορεί να επηρεαστεί με βάση το γραπτό λόγο. Ωστόσο ο τύπος χρησιμοποιεί τεχνητά μέσα, π.χ. φωτογραφίες, μεγάλους μαύρους τίτλους με παραπλανητικά μηνύματα για να διαμορφώσει γνώμες ατόμων που δεν διαβάζουν με προσοχή

¹ Δ. Γαύργα, «Κοινωνική Ψυχολογία», Τόμος Α', Αθήνα, 1986, σ. 121.

² Δ. Γαύργα, ό.π., σ. 121.

³ Δ. Γαύργα, ό.π., σ. 122.

⁴ Δ. Γαύργα, «Κοινωνική Ψυχολογία», Τόμος Α', Αθήνα, 1986, σ. 122-123.

πες ειδήσεις. Το ραδιόφωνο επηρεάζει την κοινή γνώμη μέσω της ακουστικής διόδου, οπότε έχει ένα πλατύτερο ακροατήριο από τον τύπο. Ωστόσο, το πιο ισχυρό μέσο μαζικής πληροφόρησης όσον αφορά τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης είναι σαφώς η τηλεόραση, η οποία δρα συγχρόνως μέσω της οπτικής και ακουστικής διόδου⁵».

«Ένα άλλο πρόβλημα αφορά την αντιστοιχία μεταξύ των στάσεων και της συμπεριφοράς. Ο διακεκριμένος Αμερικανός ψυχολόγος Gordon Allport έδωσε τον εξής ορισμό στην έννοια στάση: «...νοερή και νευρική κατάσταση ετοιμότητας, η οποία είναι οργανωμένη με βάση εμπειρίες, ώστε να κατευθύνει και να επηρεάζει δυναμικά τις αντιδράσεις του ατόμου προς αντικείμενα και συνθήκες με τις οποίες σχετίζεται». Ο Allport ήταν από τους πρώτους που τόνισε ότι μια στάση είναι στην ουσία η ετοιμότητα για δράση, και ότι οι στάσεις εκφράζονται σαν συμπεριφορά, είτε λεκτική είτε μη-λεκτική.⁶

«Η σύγχρονη κοινωνική ψυχολογία καταλήγει στον εξής ορισμό της στάσης, ο οποίος θα προσδιορίζει τη δική μας ανάλυση, «με τη χρήση της έννοιας στάση προς κάποιο αντικείμενο, κάποια ιδέα, κάποιο πρόσωπο, εννοείται ένα διακριτό σύστημα με γνωστικό στοιχείο, συναισθηματικό στοιχείο, και τέλος με κάποια τάση προς την έκφραση της συμπεριφοράς». Για παράδειγμα, εάν πιστεύω ότι το κάπνισμα κάνει κακό στην υγεία, αυτό σημαίνει ότι γνωρίζω ότι ο καπνός είναι η πρώτη ύλη, ότι περιέχει πίσσα και νικοτίνη, ότι υπάρχουν τσιγάρα, πουάρα και πίπες, κατά συνέπεια με ενοχλεί το άρωμα του καπνού, και τέλος αποφεύγω να καπνίζω. Σημαντικό είναι να διευκρινισθεί η διαφορά μεταξύ στάσεων και αξιών»⁷

Ένας παραδειγτός από πολλούς κοινωνικούς επιστήμονες ορισμός της «αξίας» είναι αυτός του ανθρωπολόγου C Kluckhohn: «Η αξία είναι μια σαφής ή υπονοούμενη σύλληψη του επιθυμητού, χαρακτηριστική ενός ατόμου ή κάποιας ομάδας, και η οποία επηρεάζει την επιλογή προτύπων, μεσών και δράσεων που υπάρχουν στην κοινωνία».⁸ «Η κρίσιμη λέξη που διευκρινίζει τη διάφορα μεταξύ στάσεων και αξιών στον ορισμό του Kluckhohn είναι το *επιθυμητό*. Δηλαδή η αξία αναφέρονται σε συλλήψεις, σε ιδέες σε συμπεριφορά που η κοινωνία αξιολογεί ως επιθυμητές. Το αξιολογικό σύστημα λοιπόν, αναφέρεται σε κανόνες που υποδεικνύουν την επιθυμητή συμπεριφορά της κοινωνίας. Αντιθέτως, οι στάσεις δεν περιέχουν, το βαθιά ριζωμένο, στην επιθυμητή συμπεριφορά της κοινωνίας στοιχείο, που χαρακτηρίζει τις αξίες. Με τη φράση «βαθιά ριζωμένο» εννοούμε ότι η παραβίαση ορισμένων αξιών ενδέχεται να δημιουργήσει στο άτομο τύψεις συνείδησης ή συναισθήματα αποτυχίας»⁹

Οι στάσεις λοιπόν, αντιπροσωπεύουν συλλήψεις που δεν είναι τόσο βαθιά ριζωμένες στα άτομα, όσο είναι το αξιολογικό σύστημα της κοινωνίας.

2. Θεωρίες των στάσεων.

Ας σημειωθεί ότι υπάρχουν διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις στο χώρο των στάσεων, οι οποίες αντιπροσωπεύουν αντίστοιχες θεωρητικές προσεγγίσεις της ψυχολογίας. Το ζήτημα δεν είναι ποια θεωρία είναι έγκυρη. Η σύγχρονη ψυχολογία έχει απορρίψει σε αυτή τη φάση εξέλιξης της την ταπεινή της αναζήτηση μιας οικουμενικής θεωρίας που έχει τη δυνατότητα να ερμηνεύσει όλα τα φαινόμενα της ψυχολογίας. Κατά συνέπεια, η κάθε θεωρητική προσέγγιση τονίζει διαφορετικά φαινόμενα της ψυχολογίας.

Μια θεωρητική προσέγγιση στο χώρο των στάσεων προέρχεται από τον συμπεριφορισμό και κατηγοριοποιεί τις στάσεις ως συνήθειες που το άτομο έχει μάθει από το άμεσο και έμμεσο του περιβάλλον.

Η δεύτερη θεωρητική προσέγγιση που προέρχεται από το χώρο της ψυχολογίας, αντιμετωπίζει τις στάσεις από την ψυχοδυναμική άποψη. Η τρίτη προσέγγιση που επηρεάζεται από το χώρο της γνωστικής ψυχολογίας, αντιμετωπίζει τις στάσεις από την άποψη της γνωστικής συνέπειας.¹⁰

⁵ όπ.σ. 123

⁶ όπ.σ. 123

⁷ όπ.σ. 124

⁸ Kluckhohn C, «*Values and value orientations in the theory of action*», Cambridge, Mass: Harvard U, 1951, σελ.395.

⁹ Δ.Γαύργα, «*Κοινωνική Ψυχολογία*», Τόμος Α', Αθήνα, 1986, σ. 125

¹⁰ όπ., σ.146

2.1. Οι συμπεριφοριστικές θεωρίες των στάσεων.

Πως μαθαίνει κανείς σε μικρή ηλικία τις στάσεις του; Τι ρόλο παίζει το άμεσο περιβάλλον, για παράδειγμα, η οικογένεια, το σχολείο, οι φίλοι στη διαμόρφωση των στάσεων; Ποιος είναι ο ρόλος των μέσων μαζικής ενημέρωσης, π.χ. της τηλεόρασης, του τύπου, του ραδιοφώνου, στη διαμόρφωση των στάσεων; Οι συμπεριφοριστικές θεωρίες των στάσεων προσπαθούν να ερμηνεύσουν τη μάθηση, στη διαμόρφωση των στάσεων, με βάση την επίδραση του περιβάλλοντος πάνω στο άτομο. Πρέπει να τονιστεί ότι με τον όρο μάθηση, δεν εννοείται ότι η διαμόρφωση των στάσεων είναι αποτέλεσμα της νοετής σύλληψης της έννοιας της στάσης.

Για παράδειγμα, το τετράχρονο παιδί που λέει, «οι Κινέζοι είναι καλοί», ή «οι μαύροι είναι κακοί», δεν έχει καταλήξει στη στάση αυτή μετά από συνειδητούς συλλογισμούς. Μάλλον μιμείται τις λέξεις τις φράσεις, που χρησιμοποιούν οι γονείς του, χωρίς να καταλαβαίνει ή να συλλαμβάνει το νόημα αυτών των λέξεων ή φράσεων. Οπότε όταν μεγαλώσει, ενδεχόμενο είναι ότι θα επαναλαμβάνει τις ίδιες φράσεις με αποτέλεσμα η στάση αυτή να έχει γίνει συνήθεια, χωρίς να έχει διαμορφωθεί ορθολογιστικά.

Οι θεωρίες της μάθησης, λοιπόν, ορίζουν την στάση ως μία απλή συνήθεια, διαμορφωμένη από το άμεσο περιβάλλον του ατόμου με βάση τις αρχές της μάθησης. Οι κύριες έννοιες των διαφόρων θεωριών της μάθησης είναι η σύνδεση, η ενίσχυση και η μίμηση¹¹.

Η απλή παρουσία δύο ερεθισμάτων στον παρακείμενο χώρο – χρόνο μπορεί να είναι αρκετή για να δημιουργήσει κάποια σύνδεση μεταξύ τους, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί μια θετική ή αρνητική στάση προς το θέμα αυτό. Παρόλο ότι η απλή παρουσία δυο ερεθισμάτων μπορεί να οδηγήσει στη μεταξύ τους σύνδεση, η μάθηση συνήθως εξαρτάται από την ταυτόχρονη ύπαρξη μιας άλλης παραμέτρου, της ενίσχυσης.

Η ενίσχυση, είτε έχει φυσιογνωμική μορφή, όπως είναι η τροφή, το νερό, η αποφυγή του πόνου, είτε έχει κοινωνική μορφή, όπως είναι το φιλί της μητέρας το «όχι» του πατέρα, το ενδιαφέρον των φίλων, είναι τελικά το αποφασιστικό στοιχείο που θα συνδέσει το ερέθισμα με την αντίδραση. Ας σημειωθεί ότι επειδή συγκεκριμένα άτομα, τα οποία διαθέτουν περισσότερη κοινωνική δύναμη λόγω της ανώτερης τους θέσης στη ιεραρχία της κοινωνίας, για παράδειγμα, μητέρα – παιδί, δάσκαλος – μαθητής, προϊστάμενος-υφιστάμενος, ουσιαστικά ελέγχουν, τις παρεχόμενες στο μαθητευόμενο ενισχύσεις, σύμφωνα με τη θεωρία του συμπεριφορισμού η μάθηση θεωρείται παθητική. Δηλαδή, η διαμόρφωση της συμπεριφοράς ή της στάσης του μαθητευόμενου, εξαρτάται από το σχέδιο ενίσχυσης του άλλου προσώπου, και δεν είναι προϊόν των γνωστικών λειτουργιών του ίδιου.¹²

2.2. Η λειτουργική θεωρία των στάσεων

Η λειτουργική θεωρία των στάσεων αναπτύχθηκε από τον DKatz και τους συνεργάτες του. Η θεωρία του Katz θεωρείται ότι είναι επηρεασμένη από την ψυχανάλυση, επειδή υιοθετεί ορισμένες αρχές της ψυχαναλυτικής θεωρίας, παρά το γεγονός ότι ο Katz δεν είναι ψυχαναλύτης. Ωστόσο η θεωρία πράγματι μπορεί να χαρακτηριστεί ως ψυχοδυναμική, επειδή προσεγγίζει το χώρο των στάσεων από την άποψη των σκοπιμοτήτων των στάσεων. Η λειτουργική θεωρία των στάσεων προσπαθεί να βρει απαντήσεις στις ερωτήσεις, γιατί το άτομο έχει ορισμένες στάσεις; ποιες ψυχολογικές ανάγκες του ατόμου ικανοποιούνται από τις στάσεις του; Η προσέγγισή αυτή συλλαμβάνει το άτομο ως ενεργητικό άνθρωπο με συγκεκριμένους σκοπούς, που προσπαθεί να προσαρμοστεί στο κοινωνικό του χώρο. Υιοθετεί άλλωστε από την ψυχανάλυση την άποψη ότι ορισμένες στάσεις είναι συνειδητές για τα άτομα αλλά ορισμένες είναι ασυνειδητές. Δηλαδή το ερώτημα είναι, ποιο λειτουργικό ρόλο παίζουν οι στάσεις στην προσωπικότητα του ατόμου;

Ο Katz υποθέτει ότι οι λειτουργικοί ρόλοι των στάσεων είναι τέσσερις: Ο πρώτος λειτουργικός ρόλος είναι ωφελμιστικός ή προσαρμοστικός. Υιοθετεί αυτόν τον ρόλο και από τον συμπεριφορισμό και από το

¹¹ ΓΕ. Μαρκαντώνη, «Παραδόσεις Παιδαγωγικής Ψυχολογίας», (δ' εκδ), Αθήνα 1983, σ. 243-274

¹² Δ Γαϊόργα, «Κοινωνική Ψυχολογία», Τόμος Α', Αθήνα, 1986, σ.149

ψυχαναλυτικό αξίωμα της ηδονής. Η παρορμήσεις του ατόμου το ωθούν προς ευχάριστες συναισθηματικές καταστάσεις και ταυτόχρονα προς αποφυγή δυσάρεστων συναισθηματικών καταστάσεων. Δηλαδή το άτομο αναζητά θετικές ενισχύσεις από τους άλλους αλλά αποφεύγει αρνητικές ενισχύσεις. Οπότε, το άτομο αποικά τις στάσεις που ενδέχεται να δημιουργήσουν ευχάριστες συναισθηματικές καταστάσεις, αλλά αποφεύγει στάσεις που ενδέχεται να δημιουργήσουν δυσάρεστα συναισθήματα. Για παράδειγμα, η ανάγνωση να είναι κοινωνικά επιθυμητός μπορεί να οδηγήσει το άτομο να υιοθετήσει ορισμένες στάσεις.

Ο δεύτερος λειτουργικός ρόλος των στάσεων είναι ο γνωστικός. Όπως αναφέραμε ο ρόλος της γνωστής διάστασης των στάσεων είναι η απλοποίηση και κατανόηση, με βάση της γνωστικές κατηγορίες, τόσο των φαινομένων, όσο και των κοινωνικών φαινομένων του περιβάλλοντος. Ο γνωστικός λειτουργικός ρόλος των στάσεων, ικανοποιεί τις ανάγκες του ανθρώπου να διατηρεί μια οργανωμένη, σταθερή και νοερή αντίληψη του περιβάλλοντος του. Οι πληροφορίες που προέρχονται από την τήλεόραση, από τις εφημερίδες, από το σχολείο, ενδέχεται να διαμορφώσουν συγκριμένες στάσεις, παρόλο που η ευκαιρία να εκφραστούν οι στάσεις μπορεί να μην παρουσιαστεί ποτέ.¹³

Ο τρίτος λειτουργικός ρόλος των στάσεων είναι αυτών ως προεκτάσεων και αξιών του ατόμου. Το αξιωματικό σύστημα του ανθρώπου βασίζεται στο γίνομα. Ο Φρόντνι έθεσε το εγώ ως επίκεντρο της αυτοσυνειδησίας. Η αυτοσυνειδησία μας βασίζεται σε συγκριμένες αναδόντες αξίες ή αρχές. Ένδηλο είναι ότι πολλές μας τοποθετήσεις και στάσεις, είναι προεκτάσεις των αξιών μας. Οι αξίες ως προς την σημασία του γόμου και της οικογένειας ενδέχεται να έχουν προεκτάσεις σε στάσεις προς το διαζύγιο, προς τον σεβασμό των παιδιών, για τους γονείς, κ.λπ. Η συνεπής έκφραση προς τις αξίες στάσεων του ατόμου δημιουργεί μια βαθιά ικανοποίηση στο ίδιο.

Ο τέταρτος ρόλος των στάσεων αφορά τους μηχανισμούς άμυνας του εγώ. Σύμφωνα με την ψυχανάλυση ο ρόλος των μηχανισμών άμυνας είναι η μείωση του άγχους ή των ύψων συνειδησίας, που συνοδεύουν την απειλή του εγώ. Πρέπει να σημειωθεί ότι οι μηχανισμοί άμυνας λειτουργούν ασυνείδητα.¹⁴

2.3. Η Θεωρία της γνωστής συνέπειας των στάσεων.

Όπως αναφέραμε προηγουμένως, οι συμπεριφοριστικές θεωρίες ορίζουν τις στάσεις ως συνήθειες, ενώνοντας τη σύνδεση μεταξύ ερεθίσματος και αντίδρασης. Τονίστηκε επίσης ότι η πιο σημαντική προσφορά των συμπεριφοριστών έγκειται στην περιγραφή της διαμόρφωσης των στάσεων, κυρίως στις μικρές ηλικίες. Οι θεωρίες των γνωστικών συνεπειών των στάσεων ορίζουν τις στάσεις ως γνωστικές λειτουργίες. Τονίζουν επίσης, τόσο τη σημασία, το νόημα, του γνωστικού περιεχομένου, όσο και την οργάνωση, τη δομή, του γνωστικού στοιχείου των στάσεων. Οι βασικές αρχές της θεωρίας προέρχονται από τη θεωρία της μορφής, ότι τα γνωστικά αντικείμενα τείνουν να γίνονται αντιληπτά σαν ένα όλον ή ως «καλή μορφή» παρά τις ελλείψεις, τις απειρίες, ή τις δυσχερομίες των επιμέρους στοιχείων.¹⁵

Υπάρχει μια τάση για συνοχή, συνέπεια και ισορροπία των γνωστικών στοιχείων. Η θεωρία της γνωστής συνέπειας των στάσεων αναπτύχθηκε από τον Heider. Η θεωρία του Heider αφορά κυρίως δυο στοιχεία των στάσεων, το γνωστικό στοιχείο και το συναισθηματικό στοιχείο. Υιοθετεί από τη θεωρία της μορφής την αρχή της ομοιότητας, δηλαδή ότι όταν δυο στοιχεία γίνονται αντιληπτά, επειδή έχουν όμοια χαρακτηριστικά ή σχετίζονται μεταξύ τους, τότε εννοποιούνται και κατατάσσονται στην ίδια γνωστική κατηγορία. Ως προς το γνωστικό στοιχείο, τα κύρια χαρακτηριστικά είναι ότι τα δυο χαρακτηριστικά ανήκουν στην ίδια κατηγορία. Ως προς το συναισθηματικό στοιχείο το άτομο αξιολογεί τα στοιχεία με βάση χαρακτηριστικά όπως, για παράδειγμα, αγαπώ-μισώ, αρέσει-δεν αρέσει, συμφωνώ-διαφωνώ, καλό-κακό, κ.λπ. Σύμφωνα με τη θεωρία του Heider, όταν υπάρχει συνέπεια μεταξύ των στοιχείων, τότε η οργάνωση των στάσεων είναι ισορροπημένη. Αντιθέτως όταν δεν υπάρχει συνέπεια μεταξύ των στοιχείων, τότε δεν υπάρχει γνωστική ισορροπία μεταξύ των στάσεων, με αποτέλεσμα το άτομο να αναζητά την εξισορρόπηση στην «καλή μορφή» των στάσεων.¹⁶

Το γενικό συμπέρασμα που προέρχεται από τη θεωρία του Heider είναι ότι είμαστε ευχαριστημένοι, ικανοποιημένοι ως προς τις στάσεις μας, όταν συμφωνούμε με τους φίλους μας και διαφωνούμε με τους εχθρούς

¹³ Katz D, «The functional approach to the study of attitudes», Public Opinions Quarterly, 1960, 163-204.

¹⁴ Δ. Γαύργα, «Κοινωνική Ψυχολογία», Τόμος Α', Αθήνα, 1986, σ.155.

¹⁵ Ι. Σ. Μαρκαντώνη, 1983, όπ. σ.249-254.

¹⁶ Heider, F., «Attitudes and cognitive organization, Journal of psychology», 1946, 21, 107-112. Στην Αγγλική η θεωρία του ονομάζεται theory of cognitive consistency ή balance theory.

μας. Επίσης με βάση τη θεωρία της «καλής μορφή», όταν υπάρχει ανισορροπία, τότε το άτομο προβληματίζεται με αποτέλεσμα να ζητά μια κατάσταση γνωστικής ισορροπίας ή συνέπειας.¹⁷

2.4. Η Θεωρία της γνωστικής ασυμφωνίας

Οι επιπτώσεις των καταστάσεων γνωστικής ανισορροπίας οδήγησαν τον Festinger να επανομήσει τη δική του θεωρία, της γνωστικής ασυμφωνίας. Η θεωρία της γνωστικής ασυμφωνίας αναφέρεται σε καταστάσεις όπου υπάρχει ασυμφωνία μεταξύ των γνωστικών στοιχείων των στάσεων καθώς και ασυμφωνία μεταξύ στάσης και συμπεριφοράς. Το πρώτο συνέλος της προσφοράς του Festinger έγκειται στη διευκρίνιση που αφορά στην επακόλουθη ψυχολογική κατάσταση του ατόμου μετά από την απόφαση του να επιλέξει μία από τις δύο στάσεις, ώστε να μειώσει τα συναισθήματα και την ένταση που συνοδεύουν την ανισορροπία. Δηλαδή, η θεωρία του Festinger αναφέρεται στην ψυχολογική κατάσταση που δημιουργείται, όταν κανείς αναγκάζεται από τους άλλους να συμπεριφερθεί με τρόπο αντίθετο με τις στάσεις του. Για παράδειγμα, α' το άτομο πιστεύει ότι το κάπνισμα είναι επιβλαβές για την υγεία του και μπορεί γι' αυτό το λόγο να προσβληθεί από καρκίνο, β' το άτομο γνωρίζει ότι το ίδιο καπνίζει και απολαμβάνει το τσιγάρο, γ' οι δυο στάσεις είναι ασυμβίβαστες, επειδή παρά το γεγονός ότι συνειδητοποιεί ότι καπνίζει, συνειδητοποιεί επίσης ότι το κάπνισμα είναι επιβλαβές για την υγεία του. Μια ενδεχόμενη απόφαση του ατόμου θα ήταν να σταματήσει το κάπνισμα. Ποιες θα ήταν οι επιπτώσεις της απόφασης αυτής για τις αρχικές του στάσεις; Η γνωστική ασυμφωνία του θα μειωθεί, επειδή α' θα ενισχυθούν οι αιτιολογίες του για τους κινδύνους του καπνίσματος, και β' θα μειωθούν οι αιτιολογίες του για τις απολαύσεις του καπνίσματος.¹⁸

Ο Festinger υποθέτει ότι η κάθε μια από τις δυο στάσεις υποστηρίζεται, τόσο με θετικά, όσο και με αρνητικά επιχειρήματα ή αιτιολογίες. Δηλαδή η στάση του ατόμου, «το κάπνισμά είναι επιβλαβές για την υγεία μου», ενδέχεται να έχει τα επακόλουθα θετικά επιχειρήματα: «προγράμματα στην τηλεόραση και άρθρα σε περιοδικά έχουν δώσει πληροφορίες για το συσχετισμό μεταξύ καπνίσματος και καρκίνου», «ο θεός μου πέθανε από καρκίνο του πνεύμονα». Ωστόσο υπάρχουν και αρνητικά επιχειρήματα που δεν υποστηρίζουν τη στάση αυτή, π.χ. «εάν προσέχουμε όλα όσα μας λένε οι γιατροί τότε δεν θα μας μείνει τίποτα να απολαύσουμε», «εάν το κάπνισμα είναι τόσο επιβλαβές για την υγεία, τότε γιατί καπνίζει και ο γιατρός μου».

Η δεύτερη στάση του, «το τσιγάρο είναι απόλαυση» ενδέχεται να έχει τα εξής θετικά επιχειρήματα: «όταν γυρίζω στο σπίτι μετά από μια δύσκολη μέρα το τσιγάρο με ξεκουράζει», «π ωραίο πράγμα είναι το τσιγάρο με τον καφέ το πρωί». Τα αρνητικά επιχειρήματα μπορεί να είναι «βρωμάω τσιγάρο».

Ο Festinger υποθέτει ότι σε κάποια δεδομένη στιγμή το κάθε ένα από τα θετικά και αρνητικά επιχειρήματα δεν έχει την ίδια βαρύτητα. Επίσης η γενική ένταση των επιχειρημάτων μπορεί να είναι σε χαμηλότερο επίπεδο, οπότε δεν υπάρχει καμία ουσιαστική γνωστική ασυμφωνία. Από την άλλη πλευρά, κάποια συγκυρία, π.χ. ο θάνατος ενός θείου μπορεί να ενισχύσει τη φόρτιση ενός από τα επιχειρήματα, ή μπορεί να διεγείρει την ένταση της γνωστικής ασυμφωνίας. Κάτω από αυτές τις συνθήκες το άτομο παρααναίεται να πάρει μια απόφαση, ώστε να μειώσει την ένταση της γνωστικής ασυμφωνίας.

Εάν για παράδειγμα, πάρει την απόφαση να σταματήσει το κάπνισμα, το αποτέλεσμα θα είναι να αλλάξουν οι στάσεις του, οπότε τα επιχειρήματα που υποστηρίζουν την απόφαση του να σταματήσει αποκτούν μεγαλύτερη βαρύτητα. Για παράδειγμα, «είναι γεγονός πως ότι το τσιγάρο σημαίνει θάνατο». Αντιθέτως τα επιχειρήματα που υποστήριζαν τη στάση του ότι το κάπνισμα είναι απόλαυση μειώνονται σε βαρύτητα, ή αντιστρέφονται, για παράδειγμα, «τώρα απολαμβάνω τον καφέ μου καλύτερα», «ο γιατρός μου πρέπει να είναι ανεύθυνος εάν συνεχίζει να καπνίζει».

Έχει παρατηρηθεί ότι οι μετέπειτα δικαιολογίες για την αλλαγή της στάσης, είναι όμοιες με τους μηχανισμούς άμυνας του Φρόιντ, για παράδειγμα την ελιγμύευση, ή την άρνηση. Δηλαδή η μετέπειτα δικαιολογίες λειτουργούν ασυνείδητα και έχουν σκοπό την υποστήριξη της αυτοπροστασίας του ενώ του ατόμου από την απειλή που δημιουργείται με την αλλαγή της στάσης. Πάντως η άποψη αυτή είναι σύμφωνη με την εξήγηση του Festinger ότι το αποτέλεσμα της απόφασης να επιλέξει κανείς μία από τις δύο στάσεις είναι η μείωση της συνδεόμενης με την γνωστική ασυμφωνία της έντασης. Επισημαίνεται ότι η μέχρι τώρα συζήτηση αναφέρεται

¹⁷ Δ. Γαύργα, «Κοινωνική Ψυχολογία», Τόμος Α', Αθήνα, 1986, σ.158.

¹⁸ όπ., σ. 159-160.

στην περίπτωση που το ίδιο το άτομο παίρνει την απόφαση να επιβλέπει μία από τις δύο αντιτιθέμενες στάσεις, καταλήγοντας έτσι σε μια κατάσταση κατά την οποία η συμπεριφορά του είναι ασυμβίβαστη με τη μια από τις δυο στάσεις.

Ωστόσο η θεωρία του Festinger ερευνά και ένα δεύτερο πρόβλημα, εκείνο του ατόμου που αναγκάζεται από τις συνθήκες της ζωής του να συμπεριφερθεί με τρόπο αντίθετο από τις πεποιθήσεις του. Τι γίνεται, όταν το άτομο απειλείται να συμμορφωθεί, δηλαδή να αλλάξει την συμπεριφορά του, τις αρχές της ομάδας του; Επίσης τι γίνεται όταν δίνεται στο άτομο κάποια αμοιβή για να αλλάξει τη συμπεριφορά του, ώστε να συμμορφωθεί με την ομάδα του; Δηλαδή «εξοργάζεται»; Ο Festinger υποθέτει ότι το αποτέλεσμα της αλλαγής της συμπεριφοράς, είτε αναγκαστική είναι, είτε ηθελημένη, είναι η γνωστή ασυμφωνία, η σύγκρουση μεταξύ α' της στάσης του προς τη σωστή συμπεριφορά, και β' της επίγνωσης του ότι συμπεριφέρεται αντίθετα από τις πεποιθήσεις του. Ποια θα είναι η ψυχολογική αντίδραση του ατόμου μετά την αλλαγή της συμπεριφοράς του; Πως, δηλαδή το άτομο δικαιολογεί την αλλαγή της συμπεριφοράς του, η οποία είναι ασυμβίβαστη με τις προηγούμενες του πεποιθήσεις¹⁹.

Δυο παραδείγματα διευκρινίζουν τις δυο περιπτώσεις. Στο πρώτο παράδειγμα, κάποιος πολίτης είναι πρόεδρος μιας επιτροπής που έχει ορκιστεί με επιτυχία μια διαδήλωση εναντίον του υπουργείου για το θέμα της ατμοσφαιρικής ρύπανσης. Το υπουργείο του προτείνει να λάβει μέρος σε μια επιτροπή που θα μελετήσει τις ενδεχόμενες λύσεις του προβλήματος, και στη συνέχεια του προτείνει μια μόνιμη θέση στο υπουργείο, την οποία αποδέχεται. Θα αλλάξει η συμπεριφορά του και οι στάσεις του προς τα αίτια της ατμοσφαιρικής ρύπανσης; Στο δεύτερο παράδειγμα, κάποιος γενικός γραμματέας ενός υπουργείου έχει μια σαφή στάση προς κάποιο θέμα.

Αντιθέτως, η κυβέρνηση του ετοιμάζει μια δήλωση που αντίκειται στις πεποιθήσεις του. Ο γενικός γραμματέας αισθάνεται υποχρεωμένος να υποκύψει στις πιέσεις της κυβέρνησης και πράγματι κάνει τη δήλωση του. Θα αλλάξει η στάση του, ώστε να μειωθεί η ασυμφωνία μεταξύ της καινούριας συμπεριφοράς και των προηγούμενων πεποιθήσεων; Βέβαια και στις δυο περιπτώσεις το άτομο μπορεί να επιλέξει και ή να αρνηθεί την πρόταση του υπουργείου ή να παραιτηθεί από το υπουργείο. Ο Festinger ενδιαφέρεται για την περίπτωση εκείνη κατά την οποία το άτομο δέχεται την αλλαγή της συμπεριφοράς του. Ο Festinger υποθέτει ότι η ασυνέπεια μεταξύ της δηλωμένης συμπεριφοράς και της προηγούμενης σχέσης δημιουργεί την κατάσταση της γνωστής ασυμφωνίας. Ωστόσο, για να επιτευχθεί μια κατάσταση γνωστής συμφωνίας, δηλαδή ισορροπίας, ένα από τα δυο στοιχεία είτε η συμπεριφορά είτε η προηγούμενη στάση, πρέπει να αλλάξει. Επισημαίνεται ότι το άτομο δεν μπορεί να αρνηθεί ότι η συμπεριφορά του άλλαξε. Δηλαδή μόλις εκφράσει τη στάση του, μόλις κάνει τη δήλωση του, δεν μπορεί να αρνηθεί ότι την έκανε. Οπότε η εκφραζόμενη συμπεριφορά του τον δεσμεύει. Επομένως το μόνο στοιχείο που μπορεί να αλλάξει, ώστε το άτομο να μειώσει τη γνωστή του ασυμφωνία είναι το γνωστό στοιχείο- η στάση. Ο Festinger υποθέτει πως το μέγεθος της γνωστής ασυμφωνίας εξαρτάται α' από τη σπουδαιότητα της στάσης του σε σχέση με το αξιωματικό του σύστημα, και β' το μέγεθος της αμοιβής ή της απειλής που ανάγκασαν το άτομο να αλλάξει τη συμπεριφορά του.

Κλείνοντας το μέρος αυτό παρατηρούμε ότι η θεωρία της γνωστής ασυμφωνίας του Festinger έχει μεγάλη απήχηση στο χώρο των στάσεων στη σύγχρονη κοινωνική ψυχολογία.²⁰

3. Οι τρεις διαστάσεις των στάσεων.

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως η έννοια στάση θεωρείται από τους σύγχρονους κοινωνικούς ψυχολόγους ως τρισδιάστατη, αποτελούμενη από το γνωστικό στοιχείο, το συναισθηματικό στοιχείο, και την συμπεριφορά του ατόμου.

¹⁹ Δ Γαύργα, «Κοινωνική Ψυχολογία», Τόμος Α', Αθήνα, 1986, σ 161.

²⁰ Δ Γαύργα, «Κοινωνική Ψυχολογία», Τόμος Α', Αθήνα, 1986, σ. 162.

3.1. Η γνωστική διάσταση.

Η γνωστική διάσταση των στάσεων αναφέρετε στις γνωστικές λειτουργίες που χαρακτηρίζουν την ανθρώπινη νοημοσύνη.

Ο Bruner, αναφέρεται στις γνωστικές λειτουργίες που χαρακτηρίζουν την ανθρώπινη νοημοσύνη. Ένα χαρακτηριστικό των γνωστικών λειτουργιών του ανθρώπου, η κατηγοριοποίηση των ιδεών, δεν παρατηρείτε σε ζώα. Το κρίσιμο στοιχείο είναι ότι οι γνωστικές λειτουργίες του ανθρώπου μπορούν να επεξεργάζονται σύμβολα και αφηρημένες έννοιες, οπότε δεν περιορίζονται, όπως τα ζώα, σε ερεθίσματα του φυσικού περιβάλλοντος.²¹

Η ανθρώπινη νόηση έχει τη δυνατότητα να αντιλαμβάνεται αφηρημένες έννοιες ως κατηγορίες. Η γνωστική κατηγοριοποίηση, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως με την οπτική αντίληψη, διευκολύνει τον άνθρωπο, επειδή με αυτόν τον τρόπο συνοψίζονται τα ερεθίσματα και οι αφηρημένες έννοιες και επιτρέπεται η πιο λύτη ορθολογική ανάλυση των φαινομένων. Ωστόσο το όπλο της γνωστικής κατηγοριοποίησης, της απλοποίησης των φαινομένων, έχει το μειονέκτημα ότι τοποθετεί στην ίδια κατηγορία φαινόμενα, που ενδέχεται να διαφέρουν ουσιαστικά. Αιμοεί, δηλαδή, τις ατομικές διαφορές. Η κατηγοριοποίηση έχει μεν το πλεονέκτημα ότι απλοποιεί την αντίληψη των ψυχολογικών φαινομένων, με αποτέλεσμα να είναι πιο κατανοητά, αλλά τα μειονεκτήματα ότι τα υπεραπλουστεύει, με αποτέλεσμα να αγνοούνται οι αποχρώσεις των φαινομένων.²²

Μια δεύτερη διάσταση του γνωστικού στοιχείου των στάσεων ονομάζεται από τον Rokeach κεντρικότητα. Ο Sheif αναφέρεται στο ίδιο θέμα αλλά το ονομάζει εγκεντρικότητα. Με τους όρους αυτούς εννοείται ότι ορισμένες στάσεις είναι πιο κεντρικές, πιο ουσιαστικές, πιο βαθιά ριζωμένες στο εγώ του ανθρώπου. Ο Rokeach θα έλεγε ότι οι στάσεις «είμαι άνδρας» ή «είμαι Έλληνας» είναι πιο κεντρικές για το άτομο, επειδή αφενός η κοινωνία μπορεί να επιβεβαιώσει την εγκυρότητα της στάσης, και αφετέρου, το ίδιο το άτομο θεωρεί ότι οι στάσεις αυτές είναι ουσιαστικές για το ίδιο. Ο Sheif προσθέτει ότι οι δυο στάσεις αυτές είναι στενά συνδεδεμένες με το εγώ του ατόμου, με αποτέλεσμα α) ο ίδιος να ταυτίζεται ολοκληρωτικά με τις στάσεις του, β) να υπερασπίζεται με πάθος τις στάσεις του, όταν κάποιος τις αμφισβητεί. Ας σημειωθεί ότι η διαφορά μεταξύ αξιών και στάσεων διευκρινίζεται με τη διάσταση αυτή. Δηλαδή, παρόλο που η στάση «είμαι άνδρας» δεν είναι αξία, είναι κεντρική και ουσιαστική για την προσωπικότητα του ατόμου.²³

Ο Τράντης επισημαίνει μια τρίτη διάσταση των στάσεων- την πολιτιστική. Δηλαδή, οι γνωστικές κατηγορίες που αναφέρονται σαν στάσεις ορίζονται διαφορετικά ανάλογα με την κοινωνία. Ο όρος υποκειμενικός πολιτισμός του Τράντη αναφέρεται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε κοινωνίας που απαιτούν κάποια συγκεκριμένη γνωστική κατηγορία ή στάση. Για παράδειγμα, οι στάσεις που αφορούν τον «ευτυχισμένο γάμο», εξαρτώνται από τα χαρακτηριστικά του ευτυχισμένου γάμου, όπως αυτά ορίζονται σε κάθε κοινωνία. Στην Ελλάδα, ο ευτυχισμένος γάμος έχει τα εξής χαρακτηριστικά: αμοιβαία κατανόηση, συμφωνία χαρακτήρων και αμοιβαίους συμβιβασμούς. Αντιθέτως, ο Αμερικανός θεωρεί ότι ο ευτυχισμένος γάμος εξαρτάται κυρίως από την αμοιβαία αγάπη των συζύγων. Όποτε, οποιαδήποτε σύγκριση στάσεων των Αμερικανών και των Ελλήνων είναι άσκητη, εάν δεν λάβει υπόψη του κανείς, ότι η ίδια στάση, η ίδια γνωστική κατηγορία, ενδέχεται να ορίζεται διαφορετικά σε κάθε κοινωνία.²⁴

3.2. Η συναισθηματική διάσταση.

Επίσης από το γνωστό περιεχόμενο, το συναισθηματικό στοιχείο αποτελεί τη δεύτερη διάσταση των στάσεων. Η κάθε στάση ενδέχεται να διεγείρει θετικά ουδέτερα ή αρνητικά συναισθήματα στο άτομο. π.χ. οι στάσεις απέναντι στα νεογνά ενδέχεται να διεγείρουν θετικά συναισθήματα. Ωστόσο, υπάρχουν στάσεις που ενδέχεται να δημιουργήσουν αντιχρόνιμα συναισθήματα, όπως είναι για παράδειγμα το κάπνισμα. Οι στάσεις για το κάπνισμα ενδέχεται να διεγείρουν αρνητικά συναισθήματα σε συνάρτηση με τον κίνδυνο του καρκίνου, αλλά ταυτόχρονα και θετικά συναισθήματα σε συνάρτηση με την απόλαυση και τη χαλάρωση που δημιουργούν.

Υποτίθεται ότι η συναισθηματική διάσταση των στάσεων είναι αποτέλεσμα της μάθησης- δηλαδή η συναισθηματική αντίδραση έχει συνδεθεί με την στάση κάτω από συνθήκες ενισχύσεις ή κάτω από την επίδραση κάποιων κοινωνικών παραμέτρων.

²¹ όπ., σ. 126.

²² Δ Γαύργα, «Κοινωνική Ψυχολογία», Τόμος Α', Αθήνα, 1986, σ.128-129.

²³ όπ., σ 129-130.

²⁴ όπ., σ 130.

Με τον όρο συναισθηματική αντίδραση εννοείται, τόσο η συνειδητοποίηση και η περιγραφή της συναισθηματικής κατάστασης από το ίδιο το άτομο, όσο και η μέτρηση των αντιδράσεων του αυτόνομου νευρικού συστήματος, π.χ. της ταχυκαρδίας του ιδρώτα κλπ.

Υπάρχουν επίσης ερωτηματολόγια, όπως η Σημασιολογική Διαφοροποίηση του Osgood, που είναι ευαίσθητα στη συναισθηματική φόρτιση, στην υποδήλωση του λόγου. Η συναισθηματική φόρτιση του λόγου με βάση την γλώσσα Σημασιολογικής Διαφοροποίησης έχει τρεις διαστάσεις, την αξιολόγηση π.χ. κακό-καλό, τιμω-άτιμω, τη δυναμικότητα π.χ. δυνατό- αδύνατο, δύσκολο –εύκολο, και την ενεργητικότητα π.χ. νεανικό-γέροιο, περιεργό-αδιάφορο. Ο Osgood έχει δείξει ότι οι έννοιες, οι λέξεις, οι στάσεις σε κάθε γλώσσα αποτελούνται από τις ίδιες τρεις παραπάνω διαστάσεις, με τη σημαντική διαφορά ότι τα χαρακτηριστικά επίθετα που αποτελούν την κάθε διάσταση διαφέρουν από γλώσσα σε γλώσσα, και τέλος ότι η ίδια λέξη ενδέχεται να έχει διαφορετική συναισθηματική φόρτιση, ανάλογα με την κάθε κοινωνία. Για παράδειγμα η λέξη «μητέρα» αξιολογείται ως «ατού καλή» στην Ελλάδα, αλλά σε άλλες χώρες αξιολογείται ως «καλή»-δηλαδή λιγότερο αρνητικά.²⁵

3.3. Η διάσταση της συμπεριφοράς

Η Τρίτη διάσταση των στάσεων αφορά τη συμπεριφορά. Όταν κάποιος δηλώνει μία στάση, είτε τη δηλώνει προφορικά, είτε συμπληρώνει κάποιο ερωτηματολόγιο, περιμένει κανείς να συμπεριφερθεί ανάλογα με τη δηλωμένη του στάση.

Ο Τριάντης θεωρεί ότι η συμπεριφορά του ατόμου, ως προς τις στάσεις που έχει, βασίζεται σε δυο διαστάσεις θετικά ή αρνητικά συναισθήματα, και επιθυμία ή αποφυγή επαφής.²⁶

Θεωρεί επίσης ότι η τάση συμπεριφοράς του ατόμου, η πραγματική του συμπεριφορά, βρίσκεται σε σχέση με τους κανόνες συμπεριφοράς της κοινωνίας - δηλαδή τους προσδιορισμένους από την κοινωνία κανόνες της πρότυπας συμπεριφοράς. Οι έρευνες του Τριάντη στην Ελλάδα όπως και σε άλλες χώρες, έδειξαν ότι τόσο οι στάσεις, όσο και οι αξίες της κοινωνίας, προσδιορίζουν την επιθυμητή συμπεριφορά που συνδέεται με κάθε ρόλο. Για παράδειγμα, πως θα έπρεπε να συμπεριφερθεί ένας νέος γαϊδρός, ένας φοιτητής, ένας εργάτης. Ο Τριάντης βρήκε ότι η τάση συμπεριφοράς του ατόμου, το πώς θα συμπεριφερόταν, σχετίζεται άμεσα με το πώς οι κανόνες συμπεριφοράς της κοινωνίας λένε ότι θα έπρεπε να συμπεριφερθεί.

Ένα μεγάλο πρόβλημα που αφορά την μελέτη των στάσεων έχει σχέση με την ασυνέπεια μεταξύ στάσεων και συμπεριφοράς. Δηλαδή, πώς θα μπορούσαμε να προβλέψουμε, εάν κάποιος θα ειρράσει τη στάση του με την αντίστοιχη συμπεριφορά;²⁷

4. Στάσεις και συμπεριφορά.

Ο Wicker σε μια θεώρηση 50 σχετιών μελετών, καταλήγει στο συμπέρασμα: «ενδεχόμενο είναι ότι η συνάρτηση μεταξύ στάσεων και συμπεριφοράς θα είναι μηδέν ή ελάχιστη- περισσότερο παρά μεγάλη». Δηλαδή οι περισσότερες μελέτες της σχέσης στάσης- συμπεριφοράς έχουν δείξει ότι η συμπεριφορά μας συνήθως δεν είναι συνεπής με τη δηλωμένη μας στάση- ένα απαισιόδοξο εύρημα για το χώρο της μελέτης των στάσεων. Ο Wicker υποθέτει ότι είναι ενδεχόμενο να μεσολαβούν μεταξύ στάσεων και συμπεριφοράς τα χαρακτηριστικά του ατόμου και οι συνθήκες κάτω από τις οποίες βρίσκεται το άτομο. Για παράδειγμα, η πρόβλεψη της πραγματικής συμπεριφοράς του ατόμου θα πρέπει να εξαρτάται από τις άλλες στάσεις του, από συγκρουόμενα κίνητρα του ατόμου από τις γλωσσικές και νοητικές του ικανότητες, κλπ. Επίσης, οι συνθήκες που ενδέχεται να μεσολαβήσουν στην αντίστοιχη με τη δηλωμένη στάση του συμπεριφορά, μπορεί να είναι, για παράδειγμα, η παρουσία συγκρουμένων ατόμων που συμμερίζονται τις απόψεις του ή διαφωνούν με αυτές, οι κανόνες συμπεριφοράς της κοινωνίας που ρυθμίζουν πως πρέπει να συμπεριφέρεται κανείς, κάτω από τις συνθήκες στις οποίες βρίσκεται, οι ενδεχόμενες αρνητικές ή θετικές

²⁵ ΔΓάωργα, «Κοινωνική Ψυχολογία», Αθήνα, 1986, Τόμος Α, Καρ 8ο Επικοινωνία και Διαπροσωπικές σχέσεις, σ 130-131.

²⁶ Triandis H.C., «Attitude and attitude change», σ. 12-13

²⁷ Triandis, H.C., Vassiliou, V. και Nassiakou, M. «Three cross-cultural studies of subjective culture. Journal of Personality and Social Psychology», Monograph Supplement 1968, 8 No. 4, 1-42

συνέπειες τις συμπεριφορές, κλπ. Πρέπει να σημειωθεί ότι οι παράμετροι αυτοί αντιπροσωπεύουν υποθέσεις, ερωτήματα για λύση του Wicker, και όχι μια συστηματική θεωρία.²⁸

4.1. Η θεωρία των αντιλήψεων για τα πρόσωπα.

Συναντούμε κάποιο άγνωστο πρόσωπο και η πρώτη μας εντύπωση γι' αυτό είναι θετική. Δεν συνειδητοποιούμε τους λόγους για τους οποίους μας αρέσει. Ούτε το γνωρίζουμε, ούτε συζητήσαμε μαζί του. Πάντως μας εντυπωσιάζει.

Όταν συζητάμε για τους Γάλλους έρχονται στη σκέψη μας ορισμένα γνωρίσματα των Γάλλων: ενδιαφέροντα για τη λογοτεχνία, τους αρέσει η καλή κουζίνα, είναι αυθόρμητοι και συναισθηματικοί, αλλά δεν είναι πολύ πειθαρχημένοι, κλπ.

Κάποιος άγνωστος έρχεται σε επαφή με μας, επειδή έχει ακούσει ότι σκοπεύουμε να αγοράσουμε σπίτι. Προτείνει να μας πουλήσει κάποιο δικό του διαμέρισμα σε πολλή συμφέρουσα τιμή, επειδή όπως μας εξηγεί, έχει οικονομικές δυσχέρειες και αναγκάζεται να το δώσει σε χαμηλή τιμή. Εμείς προσπαθούμε να αντιληφθούμε τις πραγματικές προθέσεις του. Θα θέσουμε τα εξής ερωτήματα στον εαυτό μας: μας προτείνει το σπίτι σε χαμηλή τιμή, επειδή πραγματικά έχει οικονομικές δυσχέρειες ή μήπως το διαμέρισμα δεν αξίζει και προσπαθεί να μας εξαπατήσει; Είναι, δηλαδή η προσφορά του, μια έντιμη προσφορά, ή μήπως είναι απατεώνας.

Τα τρία αυτά χαρακτηριστικά παραδείγματα αντιστοιχούν σε τρεις ενότητες στο χώρο της αντίληψης για τα πρόσωπα.²⁹

Η αντίληψη για τα πρόσωπα, πώς αντιλαμβανόμαστε τα άλλα πρόσωπα που αποτελούν τον περίγυρο μας, αναφέρεται στο πιο συνηθισμένο, το πιο χαρακτηριστικό αντικείμενο της καθημερινής απασχόλησης του ανθρώπου- το συνάνθρωπο του. Ερχόμαστε σε επαφή με εκατοντάδες άγνωστα άτομα στο δρόμο, στο λεωφορείο, στο μπαζάλι, στο πανεπιστήμιο, στο ταξίδι. Βλέπουμε πρόσωπα στην τηλεόραση, ακούμε ομιλητές στο ραδιόφωνο, βλέπουμε φωτογραφίες προσώπων στην εφημερίδα. Τα ερεθίσματα αυτά αντιπροσωπεύουν μόνο ένα ελάχιστο αριθμό από το σύνολο των καθημερινών ερεθισμάτων που επιδρούν πάνω μας. Για παράδειγμα βλέπουμε το λεωφορείο, το τραίνο, το σπίτι, το βουνό, κλπ. Τα αντικείμενα αυτά αποτελούν στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος. Ωστόσο οι εντυπώσεις μας για τα πρόσωπα, πώς αντιλαμβανόμαστε τους άλλους ανθρώπους, αποτελούν την πιο χαρακτηριστική και ουσιαστική απασχόληση του ανθρώπινου γένους.

Ένα παρεμφερές φαινόμενο της αντίληψης για τα πρόσωπα, την από μέρους μας ταξινόμηση προσώπων με κάποιο κοινό χαρακτηριστικό σε κατηγορίες π.χ. οι Γάλλοι, οι «φοιτητές», «οι γυναίκες», «οι μουσουλμάνοι», «οι νέοι», «οι στρατιώτες». Όταν βλέπουμε κάποιο πρόσωπο στο λεωφορείο, ή όταν συζητούμε για κάποια ομάδα ατόμων, ταξινομούμε το πρόσωπο αυτό ή την ομάδα αυτή σε κάποια συνειδητή γνωστή κατηγορία που περιλαμβάνει όλα εκείνα τα ιδιαίτερα γνωρίσματα που χαρακτηρίζουν την ομάδα αυτή. Για παράδειγμα συναντάμε κάποιο άγνωστο πρόσωπο είναι Γάλλος, η πρώτη μας αντίδραση είναι να ανακαλέσουμε στη μνήμη μας τη γνωστή κατηγορία «οι Γάλλοι», και να υποθέσουμε ότι διαθέτει τα γνωρίσματα όλων των Γάλλων. Με βάση τις προτιμήσεις τις οποίες περιμένουμε ότι θα έχει επειδή είναι Γάλλος μπορεί να αρχίσουμε να επαινείμαστε το γαλλικό κρασί και να ζητούμε τη δική του γνώμη. Η πιθανή απάντησή του, «Δεν μου αρέσει το κρασί, προτιμώ την μπύρα» ασφαλώς θα μας ξαφνιάσει, επειδή δεν συμφωνεί με το πρότυπο που έχουμε για τους Γάλλους. Όταν γνωρίσουμε καλύτερα το Γάλλο, και γίνει ποια φίλος μας, θα ξέρουμε ποιες είναι οι πραγματικές προτιμήσεις, ποιες είναι οι στάσεις του, κλπ. Σε ότι, δηλαδή θα έχει σχέση με το φίλο μας θα **αποδεσμευτούμε** από το πρότυπο που έχουμε εμείς για τους Γάλλους. Η προσωπική μας επαφή μαζί του ενδέχεται, μάλιστα, να διαμορφώσει ένα διαφορετικό πρότυπο για τους Γάλλους. Καταλήγουμε στο ότι ένα δεύτερο πρόβλημα της αντίληψης για τα άλλα πρόσωπα αναφέρεται στις ήδη υπάρχουσες γνωστικές κατηγορίες μας, τους στερεότυπους τρόπους αντίληψης μας για ομάδες ανθρώπων.

Το τρίτο παράδειγμα πραγματεύεται τη τάση μας να κατανοήσουμε και να προβλέψουμε τόσο τις προθέσεις του άλλου όσο και την συμπεριφορά του. Η ανάγκη του ατόμου να κατανοήσει τη συμπεριφορά των ανθρώπων με τους οποίους έχει στενές σχέσεις είναι ουσιαστική γι' αυτό. Δεν μπορεί να αμφισβητηθεί κανείς ότι το ερώτημα «γιατί» η προσπάθειά μας να εξηγήσουμε τη συμπεριφορά του άλλου, καθορίζει τις ανθρώπινες σχέσεις. Προσπαθούμε να «ψυχολογήσουμε» τον άλλον. Δεν εννοείται ότι χρησιμοποιούμε οπωσδήποτε μια αναγνωρισμένη ψυχολογική θεωρία της προσωπικότητας,

²⁸ Wicker, A.W., «Attitudes versus action: The relationship of verbal and overt behavioral responses to attitude objects», Journal of Social Issues, 1969, 25, 41-78.

²⁹ Δ. Γαϊόργα, «Κοινωνική Ψυχολογία», Τόμος Α', Αθήνα, 1986, σ. 193.

ο κάθε άνθρωπος επινοεί μια δική του θεωρία της προσωπικότητας, συνήθως ασκήρη, με την οποία προσπαθεί να εξηγήσει ποια είναι τα αίτια, ποιες είναι οι αιρορμές της συμπεριφοράς του άλλου.³⁰

4.2. Η αντίληψη για τα πρόσωπα.

Η αντίληψη λοιπόν για τα πρόσωπα συνίσταται στο πως βλέπουμε ποιες είναι οι πρώτες εντυπώσεις μας, πως αναλαμβωνόμαστε άγνωστά πρόσωπα. Η αντίληψη για τα πρόσωπα αποτελεί μέρος του γενικότερου θέματος της αντίληψης. Η θεωρία της ψυχολογίας της μορφής εξηγεί πως είναι οργανωμένη η αντίληψη. Οι νόμοι της θεωρίας της ψυχολογίας της μορφής, δηλαδή της ομοιότητας, της εγγύτητας, της κλειστότητας της καλής συνέχειας, και τέλος της συμμετρίας, μαζί με την γενικότερη τάση προς «καλή μορφή», είναι έμφυτη στον άνθρωπο.³¹

Αυτοί οι έμφυτοι νόμοι καθορίζουν την οργανωμένη μορφή των αντιληπτικών συστημάτων, π.χ της όρασης της ακοής κ.λπ., δηλαδή, τον τρόπο με τον οποίο αναλαμβωνόμαστε τον γύρω κόσμο.

Η θεωρία της μορφής βασίζεται στην αρχή ότι η αντίληψη είναι οργανωμένη και ενεργητική – δεν είναι παθητική. Με βάση τους νόμους της θεωρίας της μορφής, μπορούμε να εξηγήσουμε πως τα διάφορα στοιχεία του αντικειμένου συμβάλλουν στην συγκεκριμένη εντύπωση που σχηματίζουμε γι αυτό. Η αλλαγή ενός στοιχείου του συνόλου μπορεί να αλλάξει τη συνολική εντύπωση μας.

Η αντίληψη μας για άγνωστα πρόσωπα ενδέχεται να επηρεαστεί από συγκεκριμένα στοιχεία. Από ένα πρωτοποριακό πείραμα του Asch προέκυψε ο προβληματισμός στο χώρο αυτό. Σκοπός του πειράματος του Asch ήταν να μελετηθεί πώς η αλλαγή ενός στοιχείου της προσωπικότητας, ένα γνώρισμα της προσωπικότητας, μπορεί να αλλάξει τη συνολική εντύπωση μας για το πρόσωπο αυτό. Στο πείραμα του, δόθηκε σε μια ομάδα φοιτητών μια σειρά από πιθανά γνωρίσματα της προσωπικότητας, π.χ γενναϊόδωρος, σίφρος, ευτυχισμένος, αξιόπιστος, σημαντικό, σοβαρός, θερμός κ.λπ. Το έργο των φοιτητών ήταν να γράψουν μία έλθεση για κάποιο φανταστικό πρόσωπο που θα χαρακτηριζόταν με τα προαναφερθέντα γνωρίσματα. Στο δεύτερο μέρος του έργου, ο κάθε φοιτητής συμπλήρωσε σε ένα ερωτηματολόγιο, πρόσθετα γνωρίσματα της προσωπικότητας που θα μπορούσαν να χαρακτηρίζουν τα πρόσωπα που περιγράψαν οι φοιτητές στην έλθεση τους. Από άλλη ομάδα φοιτητών ζητήθηκε να κάμουν το ίδιο με μόνη διαφορά την αντικατάσταση της λέξης «θερμός» με τη λέξη «ψυχρός». Η χρήση των λέξεων «θερμός» και «ψυχρός» είχε ως αποτέλεσμα εις διαμέτρου αντίθετες περιγραφές των προσωπικότητων στις δύο ομάδες. Η χρήση, επίσης της μία από τις δύο λέξεις είχε ως αποτέλεσμα διαφορετική εκτίμηση των γνωρισμάτων που χαρακτηρίζουν την προσωπικότητα των απόμων που περιγράψαν στις έλθεις τους.³²

Δεύτερο σημαντικό συμπέρασμα από το πείραμα του Asch είναι ότι οι λέξεις «θερμός – ψυχρός» αποτελούν «θεμελιώδη» γνωρίσματα της προσωπικότητας. Η χρήση, δηλαδή, των κρίσιμων αυτών λέξεων επηρεάζει την αξιολόγηση μας για το πρόσωπο αυτό, με συνέπεια να χρωματίζει και άλλα γνωρίσματα που χρησιμοποιούμε για να τον περιγράψουμε. Άλλες «θεμελιώδεις» λέξεις θα μπορούσαν να είναι π.χ καλός – κακός, τίμιος – άτιμος. Η συναισθηματική φόρτιση των λέξεων, καθορίζουν τη διάσταση της αξιολόγησης από την άλλη πλευρά, λέξεις χωρίς ιδιαίτερη συναισθηματική φόρτιση δεν επηρεάζουν ουσιαστικά τις εντυπώσεις μας π.χ «φιλόξενος», «κουρασμένος».

Υπάρχουν επίσης και άλλες παράμετροι που επηρεάζουν την εντύπωση μας για τους άλλους. Το πλαίσιο στο οποίο βρίσκεται κανείς ενδέχεται να επηρεάσει την αντίληψη μας για κάποιο πρόσωπο. Για παράδειγμα, σε ένα σπίτι παρατηρούμε μία βιβλιοθήκη μόνο με εργασιοπαίδες και καταλήγουμε ότι ο οικοδεσπότης δεν διαβάζει συστηματικά.

Έχουμε την τάση να υποθέτουμε ότι οι ιδέες, τα συναισθήματα οι σκέψεις των άλλων είναι όμοιες με τις δικές μας. Υποθέτουμε ότι εάν ήταν στη θέση μας ο άλλος, θα αντιδρούσε με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο αντιδρούμε εμείς. Προβάλουμε, δηλαδή, τις δικές μας σκέψεις και τα δικιά μας συναισθήματα στους άλλους, κυρίως όταν δεν τους γνωρίζουμε καλά.

³⁰ Δ Γαόργια, «Κοινωνική Ψυχολογία», Τόμος Α', Αθήνα 1986, σ 194-195.

³¹ Μαρκαντώνη, «1. Παραδόσεις Παιδαγωγικής Ψυχολογίας», Αθήνα 1983, σελ 253-54

³² . Asch S.E., « *Forming impressions of personality. Journal of Abnormal and Social Psychology*», 1946, σ. 41, 263

Υπάρχουν πολλά ψυχολογικά φαινόμενα που βασίζονται στην πρώτη μας εντύπωση για τα άλλα πρόσωπα. Το φαινόμενο της αυτοεπιληρούμενης προσηφτείας συνδέεται με την αντίληψη μας για το άλλο πρόσωπο. Η έννοια της αυτοεπιληρούμενης προσηφτείας αναφέρεται στο εξής φαινόμενο: α) έχουμε μια εντύπωση για τον άλλον, μια λανθασμένη εντύπωση, β) συμπεριφερόμαστε με ανάλογο τρόπο, γ) επηρεάζουμε, τελικά, τη συμπεριφορά του, με συνέπεια να συμμορφωθεί με την εντύπωση μας. Επιπληρώνει δηλαδή, τις λανθασμένες μας προσηφτείες. Καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι, όσον αφορά την αντίληψη μας για τα άλλα πρόσωπα, στις πρώτες εντυπώσεις μας για άγνωστα πρόσωπα, γενιεύουμε συνήθως με βάση μεμονωμένα στοιχεία. Επιπλέον, οι εντυπώσεις αυτές είναι συνήθως λανθασμένες. Ο νόμος της θεωρίας της αντίληψης της μορφής, ότι «το σύνολο είναι κάτι περισσότερο από το σύνολο των μερών», ουσιαστικά τονίζει ότι η αλλαγή κάποιου στοιχείου μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα μια τελείως διαφορετική εντύπωση για το σύνολο.³³

5. Στερεότυπες αντιλήψεις για ομάδες

Οι εντυπώσεις μας για άγνωστα πρόσωπα, εξαρτώνται από την τάση μας να γενιεύουμε, με βάση μεμονωμένα στοιχεία, την τάση να τοποθετούμε πρόσωπα σε γνωστικές κατηγορίες, και να συμπεριφερόμαστε προς τα πρόσωπα αυτά σαν να είναι όλα όμοια.

Η τάση για γνωστική απλοποίηση, ή, πιο συγκεκριμένα για υπεραπλοποίηση, είναι ένα χαρακτηριστικό φαινόμενο της ανθρώπινης νόησης.

Οι αντιλήψεις μας για ομάδες ατόμων είναι προϊόν δύο παραμέτρων: της τάσης για γνωστική κατηγοριοποίηση, και των εμπειριών μας.

Η τάση για γνωστική κατηγοριοποίηση είναι ουσιαστικά, μία επέκταση του φαινομένου των στάσεων. Οι στάσεις αποτελούνται, από την γνωστική διάσταση, τη συναισθηματική διάσταση, και τέλος, τη συμπεριφορά του ατόμου. Οι στάσεις αναφέρονται σε θέσεις, τοποθετήσεις, απέναντι σε διάφορα κοινωνικά φαινόμενα. Αναφερόμαστε π.χ σε στάσεις απέναντι σε πολιτικά κόμματα, σε στάσεις απέναντι σε συγκεκριμένες ομάδες ανθρώπων.

Ωστόσο, το συγκεκριμένο θέμα της αντίληψης για εθνότητες, για μειονότητες, έχει δημιουργήσει τόσα πολλά δεινά στην ιστορία της ανθρωπότητας, ώστε να έχει προσελκύσει το ιδιαίτερο ενδιαφέρον των κοινωνικών επιστημών. Ο Χίτλερ χαρακτήρησε τους Εβραίους, τους Τσιγγάνους, και άλλες φυλές κατώτερες και κατώφερε να εξοντώσει εκατομμύρια αθώους άνδρες, γυναίκες και παιδιά. Η σφαγή των Αρμενίων από τους Τούρκους πραγματοποιήθηκε κάτω από παράλογες και υπεραπλουστευμένες προκαταλήψεις για μία φυλή. Οι σφαγές αμάχων πληθυσμών στη Μέση Ανατολή γίνονται με αφορμή διαφορετικές θρησκευτικές και ιδεολογικές πεποιθήσεις, με αποτέλεσμα, άνδρες, γυναίκες και παιδιά να τοποθετούνται στην κατηγορία «εχθρός» χωρίς καμία διάκριση.

Αυτή η γνωστική τάση για υπεραπλοποίηση, για τοποθέτηση στην ίδια κατηγορία ατόμων που διαφέρουν ουσιαστικά ανάμεσα τους, γίνεται αντικείμενο εμετάλλευσης από τα πολιτικά κόμματα, τις εφημερίδες, τα θρησκευτικά δόγματα, τα κράτη, κ.τ.λ. για τους δικούς τους σκοπούς. Προσπαθούν, δηλαδή, να προβάλουν στο λαό «μια ταμπέλα», «ένα σλόγκαν», «ένα σύνθημα», το οποίο περιγράφει τον εχθρό, που να κατανοείται εύκολα, και να περιέχει τους ποθητούς αρνητικούς χαρακτηρισμούς.

Οι αντιλήψεις μας για ομάδες ανθρώπων αποτελούν, λοιπόν, ένα ειδικό μέρος των στάσεων μας. Και όπως συμβαίνει με τις στάσεις, τόσο το γνωστικό, όσο και το συναισθηματικό στοιχείο, παίζουν κυρίαρχους ρόλους.³⁴

³³ Δ. Γαώργια, «Κοινωνική Ψυχολογία», Τόμος Α', Αθήνα, 1986, σ. 200.

³⁴ Δ. Γαώργια, «Κοινωνική Ψυχολογία», Τόμος Α', Αθήνα, 1986, σ. 201-202.

5.1. Η κατηγοριοποίηση ως γνωστική ενέργεια

Η γνωστική ενέργεια της κατηγοριοποίησης χαρακτηρίζει την ανθρώπινη νόηση. Ο Αριστοτέλης ήταν, ο πρώτος που καθιέρωσε τον όρο κατηγορία. Η έννοια της κατηγορίας στη σύγχρονη ψυχολογία επηρεάστηκε από δύο σχολές. Η πρώτη σχολή είναι του συμπεριφορισμού, η οποία υποστηρίζει ότι η συνειδητοποίηση από μέρους του ανθρώπου των διαφόρων κατηγοριών, βρίσκεται σε συνάρτηση με την συναλλαγή του ατόμου με τα πρόσωπα του άμεσου περιβάλλοντος του, τα οποία με την ενίσχυση, διαμορφώνουν τις διάφορες κατηγορίες στη νόηση του ατόμου. Η διαμόρφωση, δηλαδή, των κατηγοριών είναι προϊόν της εμπειρίας. Από την άλλη πλευρά, η ψυχολογία της μορφής υποστηρίζει την ύπαρξη μίας έμφυτης νοητικής δομής που οργανώνει με βάση συγκεκριμένους νόμους τις εμπειρίες μας. Πρέπει να σημειωθεί ότι η ψυχολογία της μορφής δεν υποστηρίζει ότι υπάρχουν έμφυτες κατηγορίες, αλλά ότι η ανθρώπινη νόηση έχει την έμφυτη δυνατότητα να κατηγοριοποιεί. Πρέπει να προστεθεί ότι και ο Piaget υιοθέτησε ορισμένες έννοιες από την ψυχολογία της μορφής. Η μεγάλη προσφορά του Piaget είναι η απόδειξη της οργανωμένης δομής της νόησης από την πρώτη στιγμή της ζωής του νηπίου, και επίσης η απόδειξη πως η οργανωμένη βάση, τόσο της αντίληψης, όσο και της νόησης, εξελίσσεται κατά την δεύτερη περίοδο της νοητικής ανάπτυξης ώστε να καταλήξει στη δυνατότητα κατηγοριοποίησης των εμπειριών του. Κατά την διάρκεια της πρώτης περιόδου της νοητικής ανάπτυξης, της αισθησιαστικής περιόδου, η οργάνωση της νόησης περιορίζεται στην αντίληψη μέσω των αισθήσεων και στην αντίδραση με κινήσεις. Μόνο κατά την διάρκεια της δεύτερης περιόδου, της προσυλλογιστικής σκέψης, ωριμάζει η νοητική δυνατότητα, να διακρίνει φαινόμενα και να κατηγοριοποιεί σε αφηρημένες ενότητες, παρόλο που η τάξινομηση αυτή θα γίνει σταθερή και «λογική» μόνο στην περίοδο των συγκεκριμένων συλλογισμών.³⁵

Η προσαρμογή της έννοιας της κατηγορίας στο χώρο των στερεότυπων αντιλήψεων για ομάδες ανθρώπων οφείλεται κυρίως στα έργα του Allport και του Bruner. Ο Allport τόνισε ότι οι στερεότυπες αντιλήψεις για ομάδες ατόμων, αντιπροσωπεύουν τη διανοητική ενέργεια για απλοποίηση των μύριων κοινωνικών πληροφοριών, που προέρχονται από τον κοινωνικό περίγυρο μας. Δημιουργούμε, δηλαδή, κατηγορίες ομάδων, π.χ. οι Γάλλοι, οι Γερμανοί. Επισημαίνεται ότι κάθε κατηγορία συμπεριλαμβάνει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά ή γνωρίσματα που είναι καθοριστικά για την ομάδα αυτή, π.χ. κατηγορία: ΓΑΛΛΟΙ :χαρακτηριστικά: ενδιαφέρονται για την λογοτεχνία, τους αρέσει η καλή κουζίνα, είναι αυθόρμητοι, κλπ. Υπάρχουν, ωστόσο, εκτός από τα χαρακτηριστικά αυτά, που στην ουσία αποτελούν το γνωστικό στοιχείο της κατηγορίας, και χαρακτηριστικά που αποτελούν το συναισθηματικό στοιχείο, π.χ. καλοί-κακοί, τίμιοι – άτιμοι, κλπ.

Το κύριο πρόβλημα που αφορά της στερεότυπες αντιλήψεις για ομάδες, είναι, όπως παρατηρεί ο Tajfel, ότι τα χαρακτηριστικά των κατηγοριών υπεραπλουστεύονται, στην προσπάθεια μας να αντιληφθούμε και να κατανοήσουμε τις πληροφορίες μας για την προκειμένη ομάδα. Για παράδειγμα, έχουμε διαβάσει σε βιβλία, περιοδικά, σε εφημερίδες διάφορες πληροφορίες για τους Γάλλους. Έχουμε συζητήσει πολλές φορές για τους Γάλλους. Για να ταξινομήσουμε το μεγάλο αριθμό των πληροφοριών που αφορούν την κατηγορία Γάλλοι, τις χωρίζουμε σε συγκεκριμένες ενότητες, με βάση τα κοινά χαρακτηριστικά π.χ «τους αρέσει η καλή κουζίνα». Πρέπει να σημειωθεί ότι συνήθως οι ενότητες αυτές και τα χαρακτηριστικά αυτά, είναι προκαθορισμένα από την κοινωνία μας. Τα μαθαίνουμε δηλαδή από τον περίγυρο μας.³⁶

Σύμφωνα με τα πορίσματα ερευνών, όσο λιγότερη επαφή υπάρχει μεταξύ δυο εθνοτήτων, τόσο πιο υπεραπλουστευμένες είναι οι στερεότυπες μεταξύ τους αντιλήψεις.

Ο Allport υποστηρίζει ότι η ενέργεια της «κατηγοριοποίησης» έχει τους εξής στόχους: α) να μας διευκολύνει να σχηματίζουμε μεγάλες ενότητες, οι οποίες θα μας καθοδηγούν στην καθημερινή μας προσαρμογή, β) να μας βοηθάει να αφομοιώνουμε σε μία ενότητα, το μέγιστο δυνατό αριθμό πληροφοριών, γ) να μας διευκολύνει να αναγνωρίζουμε αμέσως που ανήκει κάποιο σχετικό ερέθισμα, δ) να απαιτήσει μια ομοιόμορφη οντότητα το περιεχόμενο της κατηγορίας, δηλαδή, το γνωστικό και το συναισθηματικό στοιχείο, ε) Τονίζει επίσης ότι οι κατηγορίες μπορεί να είναι λογικές και εξωλογικές.³⁷

³⁵ όπ.σ.202-203.

³⁶ Tajfel, όπ.,σ.132-134.

³⁷ Allport, όπ., σ.20-22

Σύμφωνα με την γνωστή ενέργεια της κατηγοριοποίησης, οι ομάδες ατόμων, για τις οποίες υπάρχουν κοινές στερεότυπες αντιλήψεις σχηματίζουν κατηγορίες. Συνεπώς ένα άτομο κατ' ανάγκη εντάσσεται ή δεν εντάσσεται σε κάποια συγκεκριμένη κατηγορία. Από την άλλη πλευρά, τα χαρακτηριστικά της κάθε κατηγορίας, είναι ουσιαστικά μεταβλητά. Για παράδειγμα, το ύψος είναι μεταβλητό, επειδή υπάρχουν ατομικές διαφορές ύψους. Επίσης το χαρακτηριστικό, «ενδιαφέρονται για την λογοτεχνία», είναι ουσιαστικά μία μεταβλητή και όχι μία κατηγορία. Στην πραγματικότητα υπάρχουν μάλλον διαβαθμίσεις, ορισμένοι μπορεί να ενδιαφέρονται πολύ άλλοι πάρα πολύ ορισμένοι μέτρια άλλοι λίγο και άλλοι καθόλου.

Πρέπει να σημειωθεί, ωστόσο ότι το μεγάλο σφάλμα, όσον αφορά τις στερεότυπες αντιλήψεις μας για ομάδες -και γι' αυτό η χρήση του όρου «στερεότυπες» είναι ότι ενλαμβάνουμε τα χαρακτηριστικά ως κατηγορίες, και όχι, όπως θα έπρεπε, ως μεταβλητές. Αυτό είναι το αναπόφευκτο σφάλμα της κατηγοριοποίησης ως γνωστής ενέργειας. Η γνωστή ενέργεια που έχει ως σκοπό την απλούστευση των κοινωνικών φαινομένων, τη διάκριση των κοινωνικών φαινομένων σε κατηγορίες που αποτελούνται από διάφορα χαρακτηριστικά, σφάλει ως προς την υπεραπλούστευση των φαινομένων, καθώς συγχέει τις μεταβλητές με τις κατηγορίες. Και όταν ορισμένα χαρακτηριστικά έχουν συναισθηματική χροιά, αξιολογητή απόχρωση, τότε το σφάλμα γίνεται μεγαλύτερο. Έκδηλο είναι ότι κανένας λαός δεν είναι στο σύνολο του «κακός» ή «καλός», αλλά φθάνουμε σε μία τέτοια ακραία διάκριση, επειδή έχουμε κάποιες στερεότυπες αντιλήψεις.

Επισημαίνουμε ότι το σφάλμα των στερεότυπων αντιλήψεων για ομάδες είναι σχεδόν αναπόφευκτο για τον άνθρωπο, επειδή βασίζεται στη γνωστή ενέργεια της κατηγοριοποίησης, δηλαδή, της απλούστευσης της πολυπλοκότητας του κοινωνικού περιβάλλοντος, της ταξινόμησης των μύριων κοινωνικών φαινομένων, της κατανοήσης των πληροφοριών σχετικά με πρόσωπα. ³⁸

5.2. Η προκατάληψη

Το θέμα των στερεότυπων αντιλήψεων για ομάδες έχει προβληματίσει πολύ την κοινωνική ψυχολογία, επειδή της αρνητικές στερεότυπες αντιλήψεις για κάποια εθνότητα μπορεί να τις εμμεταλλευτούν κυβερνήσεις ή πολιτικά κινήματα, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί εχθρικό κλίμα ή να προκληθούν αιχμα και ανθρώπινες τραγωδίες. Το φαινόμενο κατά το οποίο όλα ή περισσότερα χαρακτηριστικά κάποιου στερεότυπου έχουν αρνητική συναισθηματική φόρτιση, ονομάζεται από τους κοινωνικούς ψυχολόγους προκατάληψη. ³⁹

Μία περιληψή των πορισμάτων που προέρχονται από ποικίλες έρευνες στο χώρο των στερεότυπων αντιλήψεων και των προκαταλήψεων για ομάδες είναι αυτή του Tajfel.

Ο Tajfel καταλήγει στα εξής συμπεράσματα: α) ο άνθρωπος εύκολα χαρακτηρίζει μεγάλες ομάδες με ελάχιστα και χονδροειδή γνωρίσματα, β) οι χαρακτηρισμοί αυτή μένουν σταθεροί στο νου του καθενός για μεγάλα χρονικά διαστήματα, γ) αλλάζουν, κάπως δύσκολα όμως, σε συνδυασμό με κοινωνικές πολιτικές και οικονομικές αλλαγές δ) επιτείνονται οι αρνητικά φορτισμένοι, ακριβώς όπως παγιώνονται και οι υπάρχουσες στερεότυπες αντιλήψεις, όταν υπάρχουν εχθρότητες μεταξύ των κοινωνικών ομάδων, ε) μαθαίνονται σε μικρή ηλικία και χρησιμοποιούνται από παιδιά μέχρι την ηλικία που θα αρχίσουν να σκέπτονται μόνο τους, στ) δεν δημιουργούν προβλήματα κάτω από ομαλές κοινωνικές συνθήκες, αλλά δύσκολα μεταβάλλονται κάτω από εχθρικό κλίμα. ⁴⁰

³⁸ Δ. Γαόργα, «Κοινωνική Ψυχολογία», Τόμος Α', Αθήνα 1986, σ.208.

³⁹ όπ., σ. 209.

⁴⁰ Tajfel H., «*Intergroup behaviour: II. Group perspectives*», στο σύγγραμμα των H. Tajfel και Colin Fraser: «*Introducing social psychology*», Harmondsworth, Middlesex: Penguin, 1978, σ.427.

5.3. Επαιφή και στερεότυπες αντιλήψεις

Ένα θέμα που έχει προβληματίσει τη σύγχρονη κοινωνική ψυχολογία είναι, αν η επαφή μεταξύ δύο εθνοτήτων μπορεί να αλλάξει τις στερεότυπες αντιλήψεις που έχει η μια εθνότητα για την άλλη. Το πρόβλημα αυτό φαίνεται καθαρά στο χώρο των διεθνών σχέσεων, όπου η εσφαλμένη στερεότυπη αντίληψη που έχει το Α κράτος για το Β, μπορεί να οδηγήσει σε κακή εκτίμηση των προθέσεων του, με αποτέλεσμα τον μεταξύ τους πόλεμο. Επίσης το ίδιο πρόβλημα συναντούμε στις σχέσεις μεταξύ δύο μειονοτήτων που ζουν στην ίδια χώρα.

Υπάρχει η άποψη ότι, όσο μεγαλύτερη επαφή υπάρχει μεταξύ δύο εθνοτήτων, τόσο ευκολότερα διαλύεται η λανθασμένη στερεότυπη αντίληψη που έχει η μία εθνότητα για την άλλη, με αποτέλεσμα να βελτιώνονται οι σχέσεις μεταξύ τους. Η ανθρωπιστική αυτή άποψη ουσιαστικά υποθέτει ότι, επειδή είμαστε όλοι άνθρωποι, η μεταξύ μας επαφή, έστω και αν είμαστε εχθροί, θα οδηγήσει, σε κατανόηση και αμοιβαία φιλία.

Ο Amir συνέντρωσε τα πορίσματα από διάφορες πολιτισμικές έρευνες, που αφορούν την σχέση επαφής και αλλαγής των στερεότυπων αντιλήψεων.⁴¹

Μια από τις υποθέσεις του Campbell, όσον αφορά τη στερεότυπη εικόνα για άλλες εθνότητες είναι ότι, «όσο περισσότερες είναι η πραγματικές διαφορές σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά μεταξύ δύο εθνοτήτων τόσο μεγαλύτερες είναι οι πιθανότητες να βρεθεί κάποιο χαρακτηριστικό από αυτά στη στερεότυπη εικόνα που έχει η μια εθνότητα για την άλλη».⁴²

Εάν για παράδειγμα, η μια εθνότητα έχει λευκό δέρμα και η άλλη μαύρο δέρμα, τότε τα χαρακτηριστικά αυτά θα βρεθούν στην στερεότυπη εικόνα που έχει η κάθε εθνότητα για την άλλη. Ο Campbell υποστηρίζει, δηλαδή, ότι υπάρχει σε κάθε στερεότυπη εικόνα για μια εθνότητα, κάποιος «πυρήνας αλήθειας».

Μια δεύτερη υπόθεση του Campbell, που αφορά την προικιμένη περίπτωση είναι ότι «όσο περισσότερες ευκαιρίες υπάρχουν για παρατήρηση της έξω-ομάδας, και όσο μεγαλύτερη είναι η επαφή με την έξω-ομάδα, τόσο μεγαλύτερες είναι οι επιδράσεις των πραγματικών διαφορών στη διαμόρφωση των στερεότυπων εικόνας». Δηλαδή, όσο μεγαλύτερη είναι η μεταξύ τους επαφή, τόσο περισσότερο παγιώνεται η μεταξύ τους στερεότυπη εικόνα.⁴³

Άλλο επακόλουθο της υπόθεσης αυτής είναι ότι, τόσο τα αρνητικά, όσο και τα θετικά χαρακτηριστικά της στερεότυπης εικόνας ενδέχεται να ενισχύονται με την συχνότερη επαφή.

Θα μπορούσαμε να κλείσουμε το μέρος αυτό με την παρατήρηση ότι, τα πορίσματα των Triandis και Βασιλείου καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι μόνο η ανθρώπινη επαφή μεταξύ δύο εθνοτήτων δεν αρκεί για την βελτίωση της στερεότυπης εικόνας που έχει η μια για την άλλη. Η στενή επαφή, μάλιστα, ενδέχεται να παγιώσει στη συνείδηση της μίας εθνότητας, τα αρνητικά χαρακτηριστικά της άλλης. Επομένως, η βελτίωση της στερεότυπης εικόνας στηρίζεται και σε άλλες παραμέτρους, εκτός από αυτήν της επαφής.⁴⁴

6. Θεωρία των παρεκλογικών αιτιών της συμπεριφοράς

Το ερώτημα γιατί είναι καθοριστικό για τον άνθρωπο. Η αντίληψη μας για τα πρόσωπα περιλαμβάνει την ανάγκη μας να εξηγήσουμε τα αίτια που εξηγούν την οποιαδήποτε συμπεριφορά του άλλου.

Η θεωρία του Heider, χαρακτηρίστηκε από τον ίδιο ως, η ψυχολογία του αφέλους, δηλαδή την τάση του καθενός να εξηγήσει την συμπεριφορά του άλλου, να «ψυχολογήσει» τον άλλο, με την κοινή λογική. Επισημαίνεται ότι η θεωρία των παρεκλογικών αιτιών της συμπεριφοράς δεν είναι μια θεωρία της προσωπικότητας. Το ενδιαφέρον του Heider, συνεντρώνεται στο πώς ο «μέσος» άνθρωπος εξηγεί την συμπεριφορά του άλλου. Ο καθένας δηλαδή είναι «ψυχολόγος» και έχει μια δική του θεωρία της συμπεριφοράς. Υπάρχουν ωστόσο, ορισμένα κοινά στοιχεία, κοινές νοητικές λειτουργίες, στις ποικίλες θεωρίες όλων μας. Η διερεύνηση, λοιπόν, αυτών των νοητικών λειτουργιών ή στοιχείων αποτελεί το στόχο της θεωρίας του Heider.⁴⁵

⁴¹ Amir, Y. «Contact hypothesis in ethnic relations», Psychological Bulletin 1969, 71, 319-342

⁴² Campbell, D.T., «Stereotypes and the perception of group differences», American Psychologist, 1967, 22, 817-829, σ.821

⁴³ Campbell, όπ, σ.821

⁴⁴ Triandis, H.C. και Vassiliou, V., «Interpersonal influence and employee selection in two cultures», Journal of Applied Psychology, 1972, 56, 140-145.

⁴⁵ Δ Γιάργια, «Κοινωνική Ψυχολογία», Τόμος Α', Αθήνα 1986, σ.216.

Ο Heider ενδιαφέρθηκε για την τάση του κοινού ανθρώπου για φαινομενολογική ερμηνεία της αιτιότητας, μια τάση που όμως, όπως αναφέραμε προηγουμένως, χαρακτηρίζει και το μικρό παιδί. Ο Heider υπέθεσε ότι η τάση αυτή αντιπροσωπεύει δύο έμφυτες ανόγειες που χαρακτηρίζουν το ανθρώπινο γένος α) την ανόγειη να κατονομάσουμε ποια νόμοι διέπουν τα φαινόμενα του περιβάλλοντος, και β) την ανόγειη να ελέγχουμε τα φαινόμενα αυτά. Η ανόγειη για κατονομάση των αιτιών των φαινομένων και για έλεγχο των φαινομένων έχει, λοιπόν, άμεση σχέση με την ικανότητα του ανθρώπου να προβλέπει γεγονότα.

Ο Heider υποθέτει ότι έχουμε τις ίδιες ανόγειες να κατονομάμε και να ελέγχουμε τη συμπεριφορά των άλλων ώστε να προβλέπουμε την συμπεριφορά τους. Οι αντιλήψεις μας για τους άλλους βασίζονται σε δύο κριτήρια της αντίληψης, την συνοχή και τη σταθερότητα. Υποθέτουμε ότι υπάρχει κάποια συνέπεια στη συμπεριφορά του άλλου, ότι είναι κατονομάη σε μας. Υποθέτουμε ότι υπάρχει κάποια σταθερότητα στη συμπεριφορά του άλλου, και εμείς προσπαθούμε να προβλέψουμε πως θα συμπεριφερθεί.

Ο Heider, ενδιαφέρεται για την κατονομάση των αιτιών των φαινομένων. Επομένως η έννοια-κλειδί της θεωρίας του, είναι η ανακάλυψη των αιτιών της συμπεριφοράς του άλλου. Ο Heider χωρίζει τα αίτια σε δύο κατηγορίες: εξωτερικά αίτια και εσωτερικά αίτια. Τα εξωτερικά αίτια χωρίζονται στις υποκατηγορίες φυσικό περιβάλλον και κοινωνικό περιβάλλον. Τα εσωτερικά αίτια μπορεί να είναι κίνητρα ή διακοητικές ικανότητες.⁴⁶

Στην θεωρία του Heider, όταν προσπαθούμε να αναλύσουμε τα παραγωγιανά αίτια, αναζητούμε ή σε εξωτερικά αίτια ή σε εσωτερικά. Σε ποιο, ωστόσο, από τα τέσσερα επιμέρους αίτια θα καταλήξουμε; Ο Heider υποθέτει ότι η τελική μας ερμηνεία για το ποιο από τα αίτια είναι το πραγματικό, βασίζεται σε συνάρτηση με το πόσο σταθερά ή ασταθώς είναι τα αίτια. Τα σταθερά αίτια αφορούν συνήθως τα κίνητρα και τις ικανότητες, που θεωρούμε ότι είναι σταθερά στοιχεία της προσωπικότητας. Συχνά λέμε «φταίει ο χαρακτήρας του», εννοώντας ότι το σταθερό στοιχείο της προσωπικότητας είναι το αίτιο της συμπεριφοράς του. Το ίδιο ισχύει και για τις ικανότητες, οι οποίες δεν αλλάζουν εύκολα.⁴⁷

Επομένως, στην ανάλυση των παραγωγιανών αιτιών της συμπεριφοράς και στην επιλογή μεταξύ εσωτερικών και εξωτερικών αιτιών δίνουμε ιδιαίτερο βάρος στα σταθερά αίτια, που είναι συνήθως τα κίνητρα και οι ικανότητες.

Ο Heider προσθέτει μια ακόμη παράμετρο, το αξίωμα του «αμετάβλητου». Στην ανάλυση των παραγωγιανών αιτιών της συμπεριφοράς, χρησιμοποιούμε τις ίδιες γνωστικές διαδικασίες που ακολουθεί ο επιστήμονας όταν αναλύει κάποιο φυσικό φαινόμενο. Εμείς, κατά τον Heider, χρησιμοποιούμε την ανάλυση επιστημονική μέθοδο αλλά όχι συστηματικά. Παρατηρούμε, λοιπόν: α) τη συμπεριφορά του άλλου, β) προσπαθούμε να αναχθούμε στις όμοιες εμπειρίες που υπάρχουν, γ) απορρίπτουμε περιστασιακά, που συνέβησαν μόνο μία φορά, δ) επιστημαίνουμε όμοια περιστασιακά, ε) καταλήγουμε στον εντοπισμό του ποιο πιθανού αίτιου.

Πρέπει να σημειωθεί ότι σχεδόν ποτέ δεν είμαστε απόλυτα σίγουροι για την ορθότητα της ανάλυσης μας, για το ποιο τελικά είναι το παραγωγιανό αίτιο της συμπεριφοράς. Ο Heider ενδιαφέρεται, άλλωστε περισσότερο για τις γνωστικές λειτουργίες που χαρακτηρίζουν την ανάλυση των παραγωγιανών αιτιών της συμπεριφοράς, παρά για την ορθότητα των πορισμάτων στα οποία καταλήγει η ανάλυση μας.⁴⁸

6.1 Η αντιστοιχία αιτιών και συμπεριφοράς

Μία δεύτερη θεωρία των παραγωγιανών αιτιών της συμπεριφοράς, αφορά τις παραμέτρους που επηρεάζουν τις νοητικές λειτουργίες μας, όταν προσπαθούμε να συμπεράνουμε ποια είναι τα αίτια της συμπεριφοράς. Ο Jones υποθέτει στη θεωρία του, τη θεμελιώδη υπόθεση του Heider, ότι στην προσπάθεια μας να διερευνήσουμε τα παραγωγιανά αίτια της συμπεριφοράς, χωρίζουμε τα αίτια στις κατηγορίες εσωτερικά κίνητρα και εξωτερικά αίτια. Ο Jones ενδιαφέρεται, λοιπόν, για τις παραμέτρους που έχουν καθοριστική σημασία για την τελική επιλογή της μια από τις δυο κατηγορίες.⁴⁹

Ο Jones υποθέτει ότι, καθώς προσπαθούμε να εντοπίσουμε τα πιθανά αίτια της συμπεριφοράς, δηλαδή την αντιστοιχία αιτιών και συμπεριφοράς, οι δυο παράμετροι, α) η απόγνωση από το κοινωνικά επιθυμητό, και β) ο αριθμός των μη κοινών αιτιών, καθορίζουν τις αποφάσεις μας.

⁴⁶ όπ. σ.218.

⁴⁷ όπ. σ.219.

⁴⁸ Δ Γαύργα, «Κοινωνική Ψυχολογία», Τόμος Α', Αθήνα, 1986, σ. 219-220.

⁴⁹ όπ. σ.224.

Ο όρος κοινωνικά επιθυμητός αναφέρετε στην τάση μας, που διαφέρει από άτομο σε άτομο, να λέμε νάτι, ή να ρυθμίζουμε τη συμπεριφορά μας σύμφωνα με τους κανόνες τις κοινωνίας. Αναφέρεται στην πρότυπη συμπεριφορά. Ο Jones θεωρεί, λοιπόν, ότι, όταν η συμπεριφορά του ατόμου αποκλίνει από το κοινωνικά επιθυμητό τότε τείνουμε να είμαστε πιο σίγουροι ότι τα παραγωγικά αίτια είναι εσωτερικά. Από την άλλη πλευρά όταν η συμπεριφορά του ατόμου είναι σύμφωνη με το κοινωνικά επιθυμητό, τείνουμε να αποδίδουμε τα αίτια της συμπεριφοράς του σε εξωτερικά αίτια, οι συνθήκες στις οποίες βρίσκεται τον αναγκάζουν να πει νάτι, και δεν είμαστε σίγουροι εάν πραγματικά πιστεύει αυτό που λέει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

1. Διαμόρφωση της ταυτότητας του εφήβου

Η διαμόρφωση της συμπεριφοράς του ατόμου ξεκινά μέσω της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης. Η κοινωνικοποίηση είναι μια συνεχής διαδικασία η οποία ξεκινάει με τη γέννηση του ατόμου και δεν σταματάει ποτέ, ενώ συμβάλλει σημαντικά στη διαμόρφωση και την ανάπτυξη της ταυτότητας του ατόμου.

Σύμφωνα με τον Π. Τερλεζή η κοινωνικοποίηση μπορεί να οριστεί ως διαδικασία με την οποία : το άτομο, αναπτύσσει και διαμορφώνει τη προσωπικότητά του δια μέσου των γνώσεων, των εμπειριών και γενικά της επαφής του με ένα μέρος του πολιτιστικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο γεννιέται και ανατρέφεται. Τα πολιτιστικά στοιχεία που συνθέτουν ένα πολιτισμό μεταβιβάζονται από τη μια γενιά στην άλλη.⁵⁰ Ο L. Hurreimann διαπίστωσε ότι ο όρος κοινωνικοποίηση χρησιμοποιείται α) για να προσδιορίσει ειδικές τις δραστηριότητες και ειδικούς τους θεσμούς της κοινωνίας που επηρεάζουν άμεσα ή έμμεσα τη διαμόρφωση της προσωπικότητας των μελών της κοινωνίας αυτής, β) για να προσδιορίσει αυτήν ακριβώς τη διαμόρφωση, στο βαθμό που καθορίζεται από παράγοντες του κοινωνικού-πολιτισμικού περιβάλλοντος, γ) για να προσδιορίσει τη διαδικασία αφομοίωσης και αντιμετώπισης, εκ μέρους του μέλους της κοινωνίας αξιών, κανόνων και προτύπων δράσης, στα πλαίσια της οποίας το κοινωνικό μέλος προάγεται σε ανθρώπινο υποκείμενο, ικανό να ενεργεί.⁵¹

Μπορούμε να πούμε λοιπόν ότι η κοινωνικοποίηση είναι μια διαδικασία εκμάθησης κοινωνικών ρόλων, « που έχει ως κώριο περιεχόμενο της συστήματα αξιών , κοινωνικών κανόνων , μορφών συμπεριφοράς κ.τ.λ. Η μορφή αυτή μάθησης πραγματοποιείται μέσα από την κοινωνική επαφή και την αλληλεπίδραση και έχει ως αποτέλεσμα την απόκτηση τρόπων σκέψης και δράσης.⁵²

Με την διαδικασία της κοινωνικοποίησης το άτομο ολοκληρώνεται και εντάσσεται στην κοινωνία εφοδιασμένο με τα στοιχεία που είναι απαραίτητα για να ζήσει και να ευδοκιμήσει μέσα σ' αυτή , αποκλείοντας έτσι την περιθωριοποίηση .

Η φάση της εφηβείας και το πέρασμά του ατόμου από την παιδική στην ενήλικη ζωή είναι μια ιδιαίτερα κρίσιμη περίοδος για τη ζωή και την εξέλιξη του. Στην περαιτέρω εξέλιξη της προσωπικότητας και της διαμόρφωσης της ταυτότητας τους συντελούν διάφοροι παράγοντες που όμως θα αναπτυχθούν παρακάτω.

Σύμφωνα με τον κ. Κορώση, η φάση της εφηβείας αποτελεί την περίοδο της ζωής του ατόμου κατά την οποία ο έφηβος πρέπει να έχει άποψη για τον εαυτό του, για το αντίθετο φύλο, για τις αξίες του πολιτισμικού συστήματος και για την κοινωνία που ανήκει. Μεταξύ της διαμόρφωσης της ενώ-ταυτότητας ενός προσώπου και του χαρακτήρα του ρόλου μιας κοινωνικής ύπαρξης υφίσταται κατά ανάγκη μια ισορροπία που αναγκάζει τον έφηβο να παρατηρεί εξεταστικά το «εγώ» του μέσω της σχέσης του με τους άλλους που είναι ο «καθρέφτης» του.

Αντίστοιχα με το πώς έχει εξελιχθεί η πορεία της κοινωνικοποίησης του ο έφηβος είναι σε θέση να κάνει επιλογές να οικειοποιείται ή και να αναβάλλει την ενρόλωση των επιδράσεων που δέχεται από τον κοινωνικοπολιτισμικό του περιβάλλον.⁵³

Σύμφωνα με τον Brandenbeig η διαδικασία κοινωνικοποίησης είναι για τον Parsons, η συνολική διαδικασία στη διάρκεια της οποίας ένα άτομο από τη μια μεριά μαθαίνει τα κίνητρα για συμμετοχή, από την άλλη αποκτά τις ικανότητες : α) να δέχεται και να ακολουθεί τις γενικές αξίες των κοινωνικών συστημάτων και β) να οικειοποιείται συγκεκριμένους ρόλους μέσα σε ένα κοινωνικό υποσύστημα.⁵⁴

Οι παράγοντες που συντελούν στη διαμόρφωση και την ανάπτυξη της προσωπικότητας του εφήβου είναι πολλοί. Στην παρούσα εργασία θα μελετήσουμε τους πιο σημαντικούς και που είναι οι εξής: α) οι διαπροσωπικές εμπειρίες του εφήβου, β) η οικογένεια, γ) το σχολείο, και δ) η ομάδα συνομηλίκων.

⁵⁰ Π. Τερλεζή, «Πολιτική Κοινωνικοποίησης, η γέννηση του πολιτικού ανθρώπου», Αθήνα 1975, σελ. 16

⁵¹ K. R. Muhlbaue, «Κοινωνικοποίηση, θεωρία και έρευνα», σελ. 13

⁵² Γ.Ε.Ποργιωτάκη, «Κοινωνικοποίηση και εκπαιδευτικές ανισότητες», εκδ.Γρηγόρη, Αθήνα 1984, σελ. 19

⁵³ Κωσταντίνος Κορώσης, «Εφηβοί & οικογένεια», Αθήνα 1997, σελ.92-93

⁵⁴ K.R.Muhlbaue, «Κοινωνικοποίηση, θεωρία και έρευνα», σελ. 74.

1.2. Η οικογένεια

Η οικογένεια είναι ο πρώτος και ίσως ο σημαντικότερος παράγοντας που συμβάλει στην εξέλιξη του παιδιού, τόσο από βιολογικής όσο και από κοινωνικής άποψης. Ο άνθρωπος μέσα από την οικογένεια μαθαίνει τους πρώτους κοινωνικούς κανόνες ώστε να εξελιχθεί περαιτέρω και να ενταχθεί στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο.

Η οικογένεια αποτελεί για τον Parsons τη σημαντικότερη βαθμίδα κοινωνικοποίησης, το υπόδειγμα ενός κοινωνικού συστήματος. Μέσα στην οικογένεια, την οποία ο Parsons βλέπει μόνο με τη μορφή της πυρηνικής οικογένειας, το παιδί διδάσκεται τους πρώτους προσανατολισμούς και τα πρώτα υποδείγματα δράσης του πριν να ενταχθεί σε ευρύτερα και πολυπλοκότερα κοινωνικά συστήματα. [...]

Στο πρώτο στάδιο κοινωνικοποίησης το παιδί εσωτερικεύει βαθμιαία τη δομή των ρόλων της πυρηνικής οικογένειας. Το παιδί εσωτερικεύει αλληλοσυμπληρωματικά πρότυπα ρόλων, δηλ. τόσο τα είδη συμπεριφοράς των προσώπων αναφοράς, όσο και τις δυνάμεις του αντιδράσεις στη συμπεριφορά αυτή, και επιπλέον τις αντιδράσεις των προσώπων αναφοράς, στις δυνάμεις του αντιδράσεις, που αποτελούν για το παιδί ανταμοιβή ή τιμωρία (θετικές ή αρνητικές ενισχύσεις). Με τον τρόπο αυτό αποκαλύπτονται στο παιδί οι προσδοκίες συμπεριφοράς και ρόλων, τις οποίες έχουν τα άλλα πρόσωπα απέναντι του. Έτσι οι κοινωνικοί ρόλοι του παιδιού στην οικογενειακή διαδικασία αλληλεπίδρασης και κοινωνικοποίησης γίνονται ο απαραίτητος συνδετικός κρίκος ανάμεσα στο ψυχικό σύστημα. Οι ρόλοι γίνονται συστατικό στοιχείο του συστήματος προσωπικότητας και το σύστημα προσωπικότητας αντικατοπτρίζει έτσι το κοινωνικό σύστημα.⁵⁵

Η αντιστοιχία αυτή κοινωνικού συστήματος και προσωπικότητας κατοχυρώνεται από την πλευρά της μόνο στη βάση του προσδιορισμού και των δύο από τα πολιτισμικά σημασιολογικά περιεχόμενα, έναν καθορισμό που επιτρέπει μόνο η απρόσκοπτη αλληλεπίδραση των δύο συστημάτων[...]. Μόνο τότε εξασφαλίζεται κατά των Parsons η σταθερότητα μιας κοινωνίας.

Η κοινωνικοποίηση είναι λοιπόν η διαδικασία εσωτερικεύσεως, στα πλαίσια της οποίας το πολιτισμικό σύστημα εντυπώνεται στην προσωπικότητα του ατόμου. Η διαδικασία αυτή αρχίζει με την εσωτερικεύση των πρώτων κοινωνικών αντικειμένων και των ρόλων τους, και τελειώνει με την εσωτερικεύση του ευρύτερου κοινωνικού συστήματος της κοινωνίας.⁵⁶

Η οικογένεια μπορεί να θεωρηθεί η ψυχική ενέργεια της κοινωνίας, ο θεσμός που έχει ως λειτουργία του τη μεταβίβαση των απαιτήσεων της κοινωνίας στο παιδί που αναπτύσσεται. Η οικογένεια συντελεί αυτή τη λειτουργία με την επίδραση που ασκεί ο χαρακτήρας των γονιών πάνω στην εκπαίδευση του παιδιού. Οι γονείς μεταβιβάζουν στο παιδί τα ουσιαστά χαρακτηριστικά της δομής του χαρακτήρα που είναι κοινωνικά επιθυμητός επειδή ο χαρακτήρας τους τις περισσότερες φορές είναι έκφραση του κοινωνικού χαρακτήρα.⁵⁷

Μέσα από τη θέρμη της αγάπης αρχίζουν να αναπτύσσονται τα πρώτα κοινωνικά συναισθήματα και να καλλιεργούνται οι πρώτες κοινωνικές σχέσεις [...]. Αν δεν δημιουργηθούν αυτές οι βασικές προϋποθέσεις, το κοινωνικό στοιχείο δεν θα εμφανιστεί και ο άνθρωπος δε θα εξελιχθεί τελικά σε κοινωνική οντότητα.⁵⁸

Συμπερασματικά προκύπτει ότι οι πρώτες εμπειρίες του ατόμου, τόσο στη βρεφική όσο και στη νηπιακή αλλά και στην μετέπειτα εξέλιξη του είναι πολύ σημαντικές για να εξελιχθεί το άτομο σε κοινωνικό ον. Η ψυχολογική έδειξε εξάλλου[...] ότι οι εμπειρίες του παιδιού στα πρώιμα χρόνια της ζωής του σημαδεύουν ορατά την παραπέρα ανάπτυξη της προσωπικότητας του. Εδώ έχει τη θέση της η άποψη του Erikson που κάνει λόγο για αίσθημα «αρχέγονης εμπιστοσύνης». Με τον όρο αυτό εννοεί τη θετική στάση του ατόμου απέναντι στον ίδιο τον εαυτό του και τον εξωτερικό κόσμο γενικότερα αποτελεί θεμελιώδη προϋπόθεση για τη συμμετρική και σφαιρική ανάπτυξη της προσωπικότητας και η απουσία του συνδέεται με σοβαρές ψυχοσυνασθηματικές διαταραχές. Η θετική αυτή στάση διαμορφώνεται τελικά μόνο αν το παιδί γνωρίσει στα πρώτα χρόνια της ζωής του τη ζεστασιά και τη θλιπωρή της οικογένειας και βιώσει την αμοιβαιότητα των σχέσεων, την εμπιστοσύνη και την ασφάλεια.⁵⁹

⁵⁵ Οπ., σελ.75-76.

⁵⁶ Οπ., σελ.76

⁵⁷ Δ Μίμης «Κοινωνική Ψυχολογία, θεωρητική και εφαρμοσμένη», Αθήνα 1983, σελ.36

⁵⁸ Γ.Πυργιωτάκη, «Κοινωνικοποίηση και εκπαιδευτικές ανισότητες», Αθήνα 1984, σελ.46

⁵⁹ Οπ., σελ.46

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί ότι η σχέση της συμπεριφοράς των γονέων και της συμπεριφοράς του παιδιού δεν είναι μονοδρομική, αλλά κυρίως σχέση αλληλεπίδρασης [...]. Η οικογένεια αποτελεί μια δυναμική ενότητα από αλληλεξαρτώμενα μέλη και οι επιδράσεις των μελών της είναι μια συνεχής πολυσήμαντη και αμοιβαία εξάρτηση. Το παιδί δεν βρίσκεται στο έλεος των επιδράσεων των γονέων του, αλλά με τα χαρακτηριστικά του επιδρά στη συμπεριφορά των γονέων και τη διαμορφώνει [...].

Οι γονείς έχουν τη δυνατότητα για ένα ευρύ φάσμα μορφών συμπεριφοράς για ένα ρεπερτόριο αντιδράσεων αριετά ποιητό. Η συμπεριφορά του προκαλείται, ρυθμίζεται και διαμορφώνεται από τα κύρια χαρακτηριστικά του παιδιού. Η οικογένεια δηλ. είναι ένας δυναμικός σχηματισμός αλληλεπιδράσεων.⁶⁰

Με την πολιτιστική ένταξη που ακολουθεί το άτομο που αποκτά τα ιδιαίτερα κοινωνιοπολιτιστικά χαρακτηριστικά της στενότερης ανθρώπινης ομάδας μέσα στην οποία ζει και αναπτύσσεται. Από τη στιγμή δηλαδή που συντελεσθεί η πρώτη καλλιέργεια του κοινωνικού στοιχείου, το παιδί ανταποκρίνεται στα κοινωνικά ερεθίσματα και τις αντιδράσεις του περιβάλλοντος, αφομοιώνει βαθμιαία τα πολιτιστικά στοιχεία που του προσφέρονται και διαμορφώνει την πολιτιστική τους ταυτότητα⁶¹.

Σύμφωνα με όλα τα παραπάνω καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η οικογένεια είναι από τους πρώτους και σημαντικότερους παράγοντες κοινωνικοποίησης. Η οικογένεια παίζει τον κυρίαρχο ρόλο για την ομαλή ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου.

Έτσι σύμφωνα με τον κ. Πιρχωπάκη, τριμνηνείται η άποψη ότι η αφύπνιση, η καλλιέργεια και η πρώτη στερέωση του κοινωνικού στοιχείου, επιτυγχάνεται μόνο με τις ανθρώπινες σχέσεις και μέσα από την κοινωνική αναστροφή του νεογέννητου με τα πρόσωπα του οικογενειακού περιβάλλοντος. Μόνο μέσα στην οικογένεια είναι δυνατό να υπάρξουν οι κατάλληλες προϋποθέσεις και να δημιουργηθούν οι απαραίτητες συνθήκες για να αρχίσει η διαδικασία της κοινωνικοποίησης.⁶²

1.3. Το σχολείο

Το σχολείο και γενικότερα η εκπαίδευση θεωρείται ο σημαντικότερος μετά την οικογένεια θεσμός κοινωνικοποίησης. Η είσοδος του παιδιού στο σχολείο αποτελεί ουσιαστικά το πρώτο βήμα του έξω από την οικογένεια και την πρώτη του προσπάθεια να αναλάβει ευθύνες και να απορροφάει για πράγματα που το αφορούν [...]. Σύμφωνα με τον Parsons το σχολείο δεν αποτελεί μόνο κοινωνικοποιητικό ρόλο ενσταλάζοντας στους μαθητές την ικανότητα και ετοιμότητα για επιτυχή ανάληψη μελλοντικών ρόλων ενηλίκων, αλλά με τον τρόπο που αυτό λειτουργεί καταθέτει και το εργατικό δυναμικό⁶³.

Το σχολείο λοιπόν είναι για τον Parsons «ο διαμεσολαβητής για την: α) επίτευξη συνείδησης μεταξύ ατόμου και κοινωνίας, μέσω της αφομοίωσης κοινωνικών αξιών και προτύπων συμπεριφοράς και β) κατανομή των επαγγελματιών θέσεων».⁶⁴

Όπως προαναφέρθηκε, η λειτουργία και το έργο του σχολείου είναι διπλού χαρακτήρα: τροφοδοτεί την οικονομία με ειδικευμένο εργατικό δυναμικό, που ανταποκρίνεται στις ποσοτικές ανάγκες της και στις απαιτήσεις της τεχνολογίας, ενώ παράλληλα μεταβιβάζει κοινές αξίες, κανόνες και πρότυπα συμπεριφοράς δηλ. την κοινή πολιτισμική κληρονομιά, συμβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο στη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής και στην αναπαραγωγή του κοινωνικού συστήματος.⁶⁵

Ειπός λοιπόν από τον παιδαγωγικό χαρακτήρα, το σχολείο έχει σαν στόχο την μετάδοση αξιών και αντιλήψεων στον νέο, οι οποίες θα είναι ωφέλιμες και θα οδηγήσουν στην κοινωνική συνοχή, αφού είναι κοινωνικά αποδεδειγμένες.

⁶⁰ Ι.Ν. Παροικειόπουλου, «Εξελικτική ψυχολογία», τ.-Α, Αθήνα 1984, σελ. 147-148

⁶¹ Οπ., σελ. 50.

⁶² Οπ., σελ. 49.

⁶³ Χριστίνα Ν. Καλτσούνη, «Κοινωνικοποίηση, η γένεση του κοινωνικού υποκειμένου», Αθήνα 1998, σελ. 113-114.

⁶⁴ Οπ., σελ. 115

⁶⁵ Οπ., σελ. 116.

14. Ομάδα συνομηλίκων

Ένας ακόμη σημαντικός παράγοντας διαμόρφωσης της ταυτότητας του εφήβου είναι η ομάδα συνομηλίκων. Τα παιδιά περνούν στη φάση αυτή κατά την περίοδο της φοίτησης τους στο σχολείο. Η φάση αυτή γίνεται εντονότερη κατά τη διάρκεια της εφηβείας, όπου έρχονται σε επαφή με νέα άτομα τα οποία δεν έχουν καμία σχέση με το οικογενειακό και συγγενικό τους περιβάλλον.

Συναντούν λοιπόν άτομα, με τα οποία έχουν κοινά χαρακτηριστικά όπως λ.χ. η ηλικία, τα ενδιαφέροντα, οι ανάγκες, οι επιθυμίες κ.α. Όλα αυτά είναι στοιχεία που τους ενώνουν, δημιουργούν στενούς δεσμούς και έτσι αλληλοεπηρεάζονται. Δίνεται έτσι μεγάλη έμφαση στις φιλίες σχέσεις ενώ η επιρροή των γονέων και του πρότυπο ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος εξασθενεί.

Στη φάση της εφηβείας μειώνεται αισθητά το γονεϊκό τρίπτυχο της ασφάλειας, της καθοδήγησης και της προστασίας μέσω της σταδιακής συρρίκνωσης παθητικών αποδοχών και απολογητικών στάσεων των νέων, ενώ αυξάνονται σταθερά οι ενεργητικές στάσεις στο οικογενειακό περιβάλλον. Στην πραγματικότητα οι γονείς αντιμετωπίζονται σαν « ασθενείς παράγοντες», χωρίς να ασκούν ιδιαίτερη επιρροή. Οι εντυπώσεις και τα συμπεράσματα που προκύπτουν από το βιούμενο «πραγματικό γονέο» στην εφηβική ηλικία συγκρούονται αναπόφευκτα με την εξιδανίκευση του «εσωτερικού γονέο» στην παιδική ηλικία.⁶⁶

Ας μην ξεχνάμε ότι η περίοδος της εφηβείας χαρακτηρίζεται κατ' εξοχήν από εντάσεις και συγκρούσεις, οι οποίες εστιάζονται κυρίως στη σχέση παιδιού- γονέα. Έτσι σύμφωνα και με τα παραπάνω στον έφηβο δημιουργείται ψυχολογική διαταραχή που προικαλεί μια γνωστική ανισορροπία, η οποία μόνο μέσα της αναδόμησης των σχέσεων μεταξύ γονέων και παιδιών μπορεί να αποσοβηθεί. Η αποσόβηση της γνωστικής ανισορροπίας συντελείται με τη στράφη του εφήβου στην ομάδα ομηλίκων που τρέφει ομογνωμίες σε πολλά θέματα. Εάν αυτή η αναζήτηση υποστήριξης σε άτομα ομοιογενούς συμπεριφοράς βρει ανταπόκριση, τότε οι νέοι παρουσιάζουν μια ενωτική στάση διαμαρτυρίας για θεσμοθετημένους φραγές κοινωνικοποίησης και για τις επιτελούμενες λειτουργίες τους χρησιμοποιώντας συνθηματολογίες εναντίων του κατεστημένου.⁶⁷

Η νεανική υποκοιουλτούρα, που ενσαρκώνεται από τις ομάδες ομηλίκων, έρχεται μόνο να μεταδώσει αξίες και πρότυπα συμπεριφοράς, αλλά και να υποκαταστήσει εν μέρει τη γονεϊκή επιρροή και τη διαπλαστική της ικανότητα. Επιπλέον, σε όλες τις ηλικιακές υποκατηγορίες των εφήβων παρατηρείται το φαινόμενο της βραχυπρόθεσμα ευκαιριακής ή και προγραμματισμένης ηθελημένης εξόδου από το στενό περιβάλλον της κατοικίας, χωρίς να προηγείται απαραίτητα η άδεια ή η συναίνεση του γονέων.⁶⁸

Οι σχέσεις με τους ομηλικούς και οι ομάδες αναφοράς των εφήβων χαράσσουν κατευθυντήριες γραμμές Κοινά σύμβολα, όπως λ.χ. η προτίμηση μιας συγκεκριμένης ενδυμασίας και ενός τύπου κόμμωσης, η ιδιομορφία ενός γλωσσικού κώδικα και η επιλογή μιας χαρακτηριστικής μουσικής αποτελούν εξωτερικά γνωρίσματα της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης σε αυτήν τη περίοδο της εφηβικής ηλικίας. Οι πολιτισμικές ομάδες και οι κύκλοι των «φίλων» της νεολαίας μπορούν όχι μόνο να εντυπώσουν στο άτομο αισθητικά στερεότυπα αλλά και αντιλήψεις του κόσμου των επιμέρους υποπολιτισμών. Μπορούν παράλληλα, να αναπτυχθούν εξελικτικά σε εγγυητές νοηματικών περιεχομένων στην περιβάλλουσα κοινωνία, η οποία από γενικής άποψης δεν προσφέρει τους προσανατολισμούς σε ποιότητα ζωής. Κάτω από τις συνθήκες αυτές, οι προσφορές των προσανατολισμών που υιοθετούν οι ενήλικες περιέχονται σε συναγωνισμό με εκείνους τους προσανατολισμούς τους οποίους ακολουθούν αυτόνομοι υποπολιτισμοί εφήβων.⁶⁹

Καταλήγουμε λοιπόν στο συμπέρασμα και στο πόσο σημαντική και απαραίτητη είναι η ομάδα των συνομηλίκων για την κοινωνικοποίηση του ατόμου. Γενικά επικρατεί η αντίληψη ότι η κοινωνικοποίηση στον κύκλο των φίλων ή στην ηλικία, καθίσταται αναγκαία για την εμφάνιση αποτελεσματικών διαπροσωπικών σχέσεων.

⁶⁶ Κ. Κορώσης, οπ, σελ.92-93

⁶⁷ Οπ, σελ.105.

⁶⁸ Οπ, σελ.102

⁶⁹ Κ. Κορώση, οπ, σελ.103

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

1. ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ.

Η μετανάστευση είναι ένα φαινόμενο το οποίο έχει τις ρίζες του πολύ βαθιά μέσα στο χρόνο και εξαρτάται από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που συνδέονται με την οικονομική κατάσταση, τις διεθνείς γεωπολιτικές συνθήκες ή την χρονική περίοδο κατά την οποία λαμβάνει χώρα. Διάφορες αιτίες όπως η στενότητα της γης, ο υπερπληθυσμός, η φτώχεια και οι καταπιεστικές κοινωνίες ή ηγεσίες ώθησαν στο παρελθόν τον άνθρωπο στην απόφαση να μετακινηθεί. Στην πρόσφατη ιστορία, ο Β' Παγκόσμιος πόλεμος συνδέθηκε με μεγάλες πληθυσμιακές μετακινήσεις καθώς οδήγησε στον εκτοπισμό και την αναγκαστική εργασία εκατομμύρια ανθρώπων. Το φαινόμενο των μαζικών πληθυσμιακών μετακινήσεων παρατηρείται και στην άμεση μεταπολεμική περίοδο, ως αποτέλεσμα της εξέλιξης των βιομηχανικών κοινωνιών και των νέων γεωπολιτικών συνθηκών. Σημειώνονται μεταναστεύσεις από και προς την Ευρώπη, και ιδιαίτερα προς τις βιομηχανικές χώρες του βορρά, οι οποίες εκείνη την περίοδο είχαν ανάγκη να προσελκύσουν τη χειρωνακτική προσφυγή εργασία σε μαζική κλίμακα.⁷⁰

Είναι γεγονός ότι η απαγόρευση των μετακινήσεων, που ίσχυε για τις λεγόμενες χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού μετά τη δεκαετία του 50, περιόρισε σημαντικά και για αρκετές δεκαετίες την κλιμάκωση της μετανάστευσης προς τις βιομηχανικές χώρες της Δύσης. Η πτώση των κομμουνιστικών καθεστώτων προς τα τέλη της δεκαετίας του 1980 θα δώσει, όμως, και πάλι τη δυνατότητα μετανάστευσης από την ανατολή προς τη δύση. Πολωνοί, Τσέχοι, Ούγγροι και άλλοι κάτοικοι των ανατολικών χωρών έχουν στο εξής μια καλύτερη ευκαιρία να αναζητήσουν την ευημερία των δυτικοευρωπαϊκών οικονομιών. Μόνο κατά τη διάρκεια του 1989 υπολογίζεται ότι 1,3 εκατομμύρια άνθρωποι «πέρασαν» από την ανατολή προς τη δυτική Ευρώπη αναζητώντας καλύτερες συνθήκες ζωής και εργασίας. Το μεταναστευτικό αυτό ρεύμα συνεχίζεται με ανάλογη ένταση κατά το διάστημα 1990-91 και μάλιστα αυξάνεται ακόμη περισσότερο, στη συνέχεια, με τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας και της ΕΣΣΔ. Έρευνες δείχνουν ότι οι δυτικοευρωπαϊκές χώρες θα «επιβαρυνθούν» στο άμεσο μέλλον με 3 εκατομμύρια μετανάστες που θα προέρχονται από χώρες της πρώην ΕΣΣΔ.⁷¹

Παρόλα αυτά η παρατεταμένη οικονομική ύφεση, η ρήξη των δεσμών κοινωνικής αλληλεγγύης και η επανεμφάνιση του ατομισμού συνέβαλαν τα τελευταία χρόνια στην κρίση του κράτους πρόνοιας, στην εμφάνιση κοινωνικών πολλαπλών ταχυτήτων και στην έλευση της εποχής των αποκλεισμών. Η διεθνοποίηση της οικονομίας, η τεχνολογική επανάσταση και τα μονεταριστικά δόγματα οδηγούν σε φαινόμενα μακροχρόνιας ανεργίας, νέας φτώχειας, περιθωριοποίησης αλλά και αυξημένης εγκληματικότητας. Αποικτώντας ευρύτερες διαστάσεις τελευταία σε όλη τη δυτική Ευρώπη, η μετανάστευση συνδέεται με την επανεμφάνιση φαινομένων εθνοτισμού, ρατσισμού και ξενοφοβίας. Η ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας – τώρα Ευρωπαϊκής Ένωσης- εγκλιμάκωσε σταδιακά την ελεύθερη διακίνηση των εργαζομένων μεταξύ των χωρών-μελών της, έθεσε όμως ταυτόχρονα εμπόδια στη μετανάστευση από έξω, με τη δημιουργία της λεγόμενης «Απόρθητης Ευρώπης». Φαίνεται πως η μετανάστευση, με την παραδοσιακή έννοια του όρου, ανήκει στο παρελθόν. Για τους περισσότερους αλλοδαπούς που θα επιθυμούσαν μετανάστευση προς τις δυτικοευρωπαϊκές χώρες προβάλλει πλέον ως μοναδική η δυνατότητα εισόδου τους μέσω της αιτήσεως ασύλου.⁷²

Η μαζική μετανάστευση (υπερπόντια και ενδοευρωπαϊκή) από τις χώρες της Νότιας Ευρώπης στις δεκαετίες του 1950 και του 1960 αποτελούσε το δημογραφικό συστατικό του φορντικού μοντέλου μαζικής παραγωγής-μαζικής κατανάλωσης στην Ευρώπη.

Ήταν μια πλευρά του μεταπολεμικού διεθνούς καταμερισμού εργασίας, που ήθελε ολόκληρη σχεδόν τη Μεσόγειο δεξαμενή εφεδρικού στρατού εργασίας για να τροφοδοτεί τις ραγδαία αναπτυσσόμενες βορειοευρωπαϊκές οικονομίες, και που μετέτρεφε σημαντική μερίδα των Νοτιοευρωπαϊκών αγροτών και εργατών γης σε βιομηχανικούς εργάτες στη Δύση. Μάλιστα, η εξωτερική μετανάστευση στη Ελλάδα, στην Ιταλία, στην Ισπανία και στην

⁷⁰ Μαυρέας Κ., «Διαστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού. Πόντιοι, Βορειοηπειρώτες πρόσφυγες στην Ελλάδα», στο *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τεύχος 96-97, σ.37

⁷¹ Στο ίδιο, σ.38

⁷² Στο ίδιο, σ.40

Πορτογαλία συνέπεσε με την εσωτερική μετανάστευση από τις αγροτικές περιοχές προς τα αστικά κέντρα ως επακόλουθο της διαδικασίας εμβιομηχάνησης των χωρών αυτών εκείνη την περίοδο.

Γύρω στα μέσα της δεκαετίας του 1970 οι μεταναστευτικές εκροές μειώνονται και όλες οι νοτιοευρωπαϊκές χώρες αρχίζουν να εμφανίζουν καθαρή μεταναστευτική εισροή. Αρχικά, κυρίως λόγω επανοπατρισμού ομογενών πρώην μεταναστών (ή και απογόνων στην περίπτωση της Πορτογαλίας) και σε μικρότερο βαθμό λόγω εισαγωγής ξένου εργατικού δυναμικού.⁷³

Καμία από τις νοτιοευρωπαϊκές χώρες- κυρίως εξαιτίας του μετασχηματισμού τους μέσα σε ελάχιστα χρόνια από χώρες αποστολής μεταναστών- δεν μπόρεσε να ανιληφθεί από την αρχή την ένταση και τη σημασία της εισόδου ξένων εργαζομένων και, συνεπώς, να προσαρμοστεί αντίστοιχα τη μεταναστευτική της πολιτική. Στα χρόνια που ακολούθησαν, τα κράτη της Νότιας Ευρώπης είχαν την εμπειρία της εισροής ενός σταδιακά αυξανόμενου πληθυσμού μεταναστών εργατών, ο όγκος του οποίου μεγάλωνε δραματικά στο πέραςμα από τη δεκαετία του 1980 σε αυτήν του 1990, ως αποτέλεσμα της κατάρρευσης των οικονομιών στις χώρες του λεγόμενου υπαρκτού σοσιαλισμού στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη. Είχε προηγηθεί βέβαια προς την Ισπανία, Πορτογαλία, και Γαλλία ένα ρεύμα οικονομικών μεταναστών, κυρίως από την Αίγυπτο, το Μαρόκκο και την Τυνησία από τη δεκαετία του 1970⁷⁴.

11. Οι χώρες της Ν.Ευρώπης και τα νέα μεταναστευτικά ρεύματα

Η τάση για μετασχηματισμό των χωρών της Νότιας Ευρώπης από παραδοσιακές χώρες αποστολής σε χώρες υποδοχής μεταναστών είχε ανιχνευτεί, σε ορισμένες περιπτώσεις και για κάποιες από αυτές, από πάρα πολλά χρόνια.

Η πρώτη ολοκληρωμένη προσπάθεια ανάλυσης του φαινομένου της νέας μετανάστευσης προς τις χώρες της Νότιας Ευρώπης (Ιταλία, Ελλάδα, Ισπανία, και Πορτογαλία) έγινε από τον Simon (1987) σύμφωνα με τον οποίο ο μεταναστευτικός μετασχηματισμός αυτών των χωρών είναι το αποτέλεσμα της πολύπλοκης αλληλεπίδρασης μεταξύ προϋπαρχόντων και νέων μεταναστευτικών ροών.

Συγκεκριμένα, διέκρινε τέσσερις διαφορετικές μεταναστευτικές διαδικασίες σε διάφορες χώρες της Νότιας Ευρώπης, κυρίως κατά την περίοδο από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1980: την προοπτική για τη συνέχιση της μετανάστευσης από ορισμένες περιοχές της Νότιας Ευρώπης προς το εξωτερικό, τη σημαντική παλιννόστηση Νότιο- Ευρωπαίων μεταναστών από χώρες της Βόρειας και Κεντρικής Ευρώπης, τις συνεχείς αμφίδρομες κινήσεις Νότιο – Ευρωπαίων μεταξύ της Ν. Ευρώπης και των κοινοτήτων τους στο εξωτερικό και τα νέα μεταναστευτικά ρεύματα εργαζομένων και προσφύγων από αναπτυσσόμενες χώρες, από χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και ειδικά για τις περιπτώσεις της Ισπανίας και της Πορτογαλίας από πρώην αποικίες τους.

Το τελευταίο μεταναστευτικό ρεύμα προς τις χώρες της Νότιας Ευρώπης έχει πάρει την ονομασία «ένα μεταναστευτική» για δύο κυρίως λόγους. Ο πρώτος συνδέεται με το γεγονός ότι τα μεταναστευτικά αυτά ρεύματα είναι σχετικά πρόσφατα και αφορούν κυρίως τις δεκαετίες του 1980 και του 1990, ενώ ο δεύτερος αφορά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους που τα διαφοροποιούν από την «παλαιά μετανάστευση» προς τις χώρες της Βόρειας και Κεντρικής Ευρώπης⁷⁵.

Τα κινά χαρακτηριστικά που μπορούμε να διακρίνουμε σχετικά με τη μετανάστευση σε όλες αυτές τις χώρες και που σύμφωνα με τον King (2000), μπορούν να αποτελέσουν τη μεθοδολογική βάση για ένα «νοτιοευρωπαϊκό μεταναστευτικό μοντέλο», συνομίζονται στα παρακάτω:

- ◆ Τείνουν να γίνουν ασαφή τα όρια μεταξύ μεταναστών και προσφύγων. Ο όρος «οικονομικοί πρόσφυγες» επινοήθηκε πρόσφατα αριβώς γι' αυτό το λόγο, καθώς αυξήθηκε σημαντικά ο αριθμός αυτών που ζητούν άσυλο και δεν είναι πια εύκολο να προσδιοριστεί κατά πόσον αυτοί είναι πρόσφυγες ή μετανάστες. Αυτή η ασαφεια οφείλεται συχνά στην ισχύουσα νομοθεσία που εξαναγκάζει τους οικονομικούς μετανάστες να εμφανίζονται ως πρόσφυγες προκειμένου να τύχουν καλύτερης μεταχείρισης και μεγαλύτερης ανοχής.

⁷³ Λαμπρινίδης Α., Λυμπεράκη Α., «Αίθβαοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη», Αθήνα 2001, Παρατηρητής, σ.83

⁷⁴ Στο ίδιο, σ.85

⁷⁵ Ιωσηφίδης Θ., «Συνθήκες Εργασίας φιλών μεταναστευτικών ομάδων στην Αθήνα», Μαρβάκης Αθ., Παρσανόγλου, Δ., Μ. Παύλου (Επιμέλεια), Μετανάστες στην Ελλάδα, Αθήνα 2001, Ελληνικά Γράμματα, σ. 228-229.

- ◆ Οι μετανάστες που εισρέουν στις νοτιοευρωπαϊκές χώρες χαρακτηρίζονται από ποικιλότητα και ετερογένεια (εθνική, κοινωνική, πολιτιστική). Ωστόσο, οι μεγαλύτερες μεταναστευτικές κοινότητες προέρχονται από χώρες που βρίσκονται «κοντά» τους είτε γεωγραφικά (πρώην ΕΣΣΔ, βαλκανικές χώρες) είτε πολιτισμικά (λόγω παλιών αποικιακών δεσμών, κοινής γλώσσας ή καταγωγής κλπ).
- ◆ Οι περισσότεροι μετανάστες είναι παράνομοι, κυρίως ως αποτέλεσμα της αντίφασης μεταξύ του εντεινόμενου μεταναστευτικού κύματος από τον Νότο από τη μια πλευρά, και των περιοριστικών και αποτρεπτικών (εθνικών και ευρωπαϊκών) πολιτικών εισόδου, από την άλλη.
- ◆ Τα υψηλά ποσοστά ανεργίας και υποαπασχόλησης, κοινό «πρόβλημα» των χωρών του ευρωπαϊκού Νότου, δεν φαίνεται να λειτουργούν αποτρεπτικά στην απόφαση των μεταναστών να αναζητήσουν εργασία σε αυτές τις χώρες. Αυτό μπορεί να αποδοθεί στο γεγονός ότι οι μετανάστες απασχολούνται συνήθως σε θέσεις που οι ντόπιοι εργαζόμενοι απορρίπτουν και σε κλάδους που εμφανίζουν στενότητες εργατικού δυναμικού. Όμως, έναν επίσης πολύ σημαντικό λόγο αποτελεί και το γεγονός ότι παράλληλα με τα υψηλά ποσοστά ανεργίας – καταγεγραμμένης και μη – υπάρχει και η πολυαπασχόληση καθώς και η μη καταγεγραμμένη οικονομική δραστηριότητα, φαινόμενα που αφήνουν σημαντικά περιθώρια στους μετανάστες για εξεύρεση εργασίας.
- ◆ Οι θέσεις στις οποίες προσλαμβάνονται οι μετανάστες βρίσκονται στο περιθώριο της επίσημης αγοράς εργασίας και συχνά στη λεγόμενη «δευτερεύουσα αγορά» εργασίας. Η «δευτερεύουσα αγορά» σχετίζεται με το αυξημένο ποσοστό παραοικονομικής δραστηριότητας σε όλες τις χώρες της Νότιας Ευρώπης και αποτελεί σημαντικό παράγοντα προσέλκυσης μεταναστών εργατών λόγω της αυξημένης ζήτησης που παρουσιάζει για φτηνή και ανειδίκευτη εργατική δύναμη. Η απασχόληση της πλειοψηφίας των μεταναστών σε τομείς της παραοικονομίας φαίνεται να είναι στενά συνδεδεμένη με την παράνομη είσοδο και διαμονή τους στις χώρες αυτές.
- ◆ Τέλος, οι μετανάστες στις χώρες της Νότιας Ευρώπης ως επί το πλείστον δεν απασχολούνται στη βιομηχανία αλλά κυρίως σε υπηρεσίες και εποχικές εργασίες (όπως οι κατασκευές, ο τουρισμός, η γεωργία). Γι' αυτό το λόγο η σύγχρονη μετανάστευση χαρακτηρίζεται ως μεταβιομηχανική, σε διάκριση προς τη μεταπολεμική ενδοευρωπαϊκή μετανάστευση, όπου το ξένο εργατικό δυναμικό στις ανεπτυγμένες χώρες την Βόρεια Ευρώπη απασχολούνταν βασικά στη βιομηχανία⁷⁶.

Μπορούμε να εντοπίσουμε μια σειρά από σημαντικούς παράγοντες οι οποίοι έχουν συμβάλει και συμβάλλουν στο μετασχηματισμό των χωρών της Νότιας Ευρώπης σε χώρες μαζικής υποδοχής μεταναστών. Οι παράγοντες αυτοί έχουν διαφορετική σημασία και βαρύτητα από χώρα σε χώρα και από περιοχή σε περιοχή ή σε διαφορετικές χρονικές περιόδους και η σειρά που αναφέρονται παρακάτω δεν υποδηλώνει κατάταξη ανάλογα με τη σπουδαιότητα τους.

- ◆ Ευκολία πρόσβασης στις χώρες της Νότιας Ευρώπης για γεωγραφικούς και οικονομικούς λόγους.
- ◆ Γεωγραφική και πολιτισμική γειτνίαση με χώρες που αποτελούν χώρες αποστολής μεταναστών (Βαλκάνια, πρώην Ε.Σ.Σ.Δ., Ασιατικές και Αφρικανικές χώρες).
- ◆ Εντελώς διαφορετικό δημογραφικό καθεστώς των χωρών των δύο ακτών της Μεσογείου το οποίο δημιουργεί πιέσεις και μεταναστευτικές ροές σε συνδυασμό με τις συνθήκες φτώχειας, ανεργίας και υποαπασχόλησης στις περισσότερες από τις χώρες που αποτελούν χώρες αποστολής μεταναστών στη Νότια Ευρώπη.
- ◆ Η ζήτηση που υπάρχει σε ορισμένα τμήματα των αγορών εργασίας και σε ορισμένους οικονομικούς τομείς στη Νότια Ευρώπη για μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό η οποία επιτείνεται από το δυναμικό και συνεχώς αναπτυσσόμενο ανεπίσημο/ άτυπο τομέα της οικονομίας και από τα ειδικά χαρακτηριστικά των κοινωνικών σχηματισμών των χωρών αυτών. Οι παράγοντες αυτοί είναι, κατά τη γνώμη μας, εξαιρετικά σημαντικοί για την ερμηνεία της μεταναστευτικής κατάστασης στη Νότια Ευρώπη και στην Ελλάδα.

⁷⁶ Λαμπρινίδης Λ., Λυμπεράκη Α., «Αλβανοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη», ο.π., σ. 86

12. Η Ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική

Στο πρώτο στάδιο 1955-1973 φιλελευθεροποιούνται οι συνοριακοί έλεγχοι και τίθεται σε ισχύ η αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων.

Στο δεύτερο στάδιο 1973 – 1985, σε συνθήκες οικονομικής κρίσης και αναδιάρθρωσης η μαζική και «νόμιμη» μετανάστευση τελειώνει. Η ΕΟΚ διευρύνεται σε 12 χώρες ευνοώντας τις μετακινήσεις ανάμεσά τους. Παράλληλα αυξάνονται οι περιορισμοί απέναντι σε καινούριους μετανάστες και στις οικογένειές τους καθώς και στους αιτούντες άσυλο και αρχίζει να γίνεται λόγος για το νέο φαινόμενο της παράνομης ή ανεπίσημης μετανάστευσης. Δίνεται μεγάλη έμφαση στον έλεγχο.

Συγκεκριμένα το 1970 καθιερώνεται η Ευρωπαϊκή πολιτική συνεργασία που ασχολείται γενικά με ζητήματα εξωτερικής πολιτικής και αντιμετωπίζει την μετανάστευση ως τέτοιο. Το 1976 δημιουργείται η ομάδα TREVI με σκοπό να προστατέψει την εσωτερική ασφάλεια της κοινότητας απέναντι στην τρομοκρατία και στο οργανωμένο έγκλημα. Έτος το 1977 υπογράφεται η Ευρωπαϊκή σύμβαση για το νομικό καθεστώς των μεταναστών εργατών που αντιμετωπίζει άμεσα ζητήματα μετανάστευσης δίνοντας επίσης έμφαση στον έλεγχο.

Το τρίτο στάδιο 1985 – 1992 που σηματοδοτήθηκε από την κατάρρευση των οικονομικών του λεγόμενου «Ανατολικού μπλοκ» ξεκίνησε με τη λευκή Βίβλο (1985) που ουσιαστικά εγκαθιδρύει στην πράξη την κοινή αγορά καθιερώνοντας την ελεύθερη κυκλοφορία κεφαλαίων, αγαθών, υπηρεσιών, προσώπων. Η Ευρωπαϊκή Ένωση πράξη (1986) κατοχυρώνει το νομικό πλαίσιο για την κατάργηση των εθνικών συνόρων και την παράλληλη ενίσχυση των εξωτερικών αγορών με προφανή σκοπό την προστασία της Ευρώπης ως πολιτική και κυρίως ως οικονομικής οντότητας.

Η κατάργηση όμως των εσωτερικών συνόρων επέβαλε αφενός τον ενοχισμό της πολιτικής των κρατών μελών της Ε.Ε. αναφορικά με την χορήγηση Βίζας σε αλλοδαπούς προερχόμενους από χώρες εκτός της Ε.Ε. και αφετέρου την ενίσχυση των εσωτερικών ελέγχων όσον αφορά τους μη Ευρωπαίους πολίτες.

Στο πνεύμα της προσπάθειας ελέγχου μετά την κατάργηση των εσωτερικών συνόρων υπογράφεται μια σειρά συμφωνιών σε Ευρωπαϊκό επίπεδο και συστήνονται οργανισμοί που ασχολούνται με γενικότερα ζητήματα αλλά και θέματα που σχετίζονται με την μετανάστευση από χώρες εκτός της Ε.Ε. Έχουμε λοιπόν:

Την ομάδα Ad Hoc για τη μετανάστευση. Το βασικό της ενδιαφέρον είναι αντιμετώπιση της «απειλής» των αιτούντων άσυλο, των παράνομων μεταναστών και του διεθνούς εγκλήματος. Για το σκοπό αυτό χρησιμοποιεί διάφορα μέσα όπως εσωτερικούς και εξωτερικούς ελέγχους, συνεργασία για την αποφυγή πλαστογραφίας διαβατηρίων, συντονισμό των πολιτικών χορήγησης Βίζας με σκοπό τον περιορισμό τυχόν καταχρηστικών αιτήσεων για παροχή ασύλου.

Την συνθήκη Shengen (1985) που τέθηκε σε εφαρμογή το 1995 με σκοπό, μεταξύ άλλων την εγκαθίδρυση του χώρου ελεύθερης κυκλοφορίας των ανθρώπων μέσα στην Ε.Ε.

Ως συνέπεια λοιπόν κατάργησης των ελέγχων στα εσωτερικά σύνορα κρίθηκε απαραίτητη η αλλαγή του κέντρου βάρους των ελέγχων με την ενίσχυσή τους στα εξωτερικά σύνορα της Ε.Ε.

Τη σύμβαση για τη Διάβαση των εξωτερικών συνόρων, που αποτελεί ένα σύνολο κανόνων για το συντονισμό των Ευρωπαϊκών πολιτικών χορήγησης βίζας και των συνοριακών ελέγχων. Καλύπτει μια σειρά αξόνων πολιτικής σχετικά με την αμοιβαία αναγνώριση από όλα τα άλλα κράτη της Βίζας που χορηγήθηκε από το συγκεκριμένο κράτος μέλος. Επίσης αναγνωρίζει ότι δεν απαιτείται βίζα για τους Ευρωπαίους πολίτες.

Κατά το τέταρτο στάδιο 1992 – σήμερα, η συνθήκη του Μάαστριχτ διέυρνε τον πολιτικό χαρακτήρα της κοινότητας. Οι πυλώνες της συνθήκης προδιαγράφουν μεταξύ άλλων μια κοινή συντονισμένη πολιτική για την μετανάστευση. Ο πρώτος πυλώνας, δηλαδή τα κοινότητα θέματα, ασχολείται με την πολιτική χορήγησης βίζας προκειμένου να εισέλθουν σε κάποιο κράτος μέλος. Ο δεύτερος πυλώνας ασχολείται με την πολιτική ασύλου, με την διάβαση των εξωτερικών συνόρων της Ε.Ε. καθώς και με τον συντονισμό των μεταναστευτικών πολιτικών των κρατών μελών, όσον αφορά τις συνθήκες εισόδου, διαμονής, κυκλοφορίας και απασχόλησης των μεταναστών, επανένωσης των οικογενειών τους και αντιμετώπισης της παράνομης μετανάστευσης. Προβλέπεται επίσης η δημιουργία ενός ενιαίου σώματος της Ε.Ε. που θα ασχολείται με ζητήματα δικαιοσύνης, μετανάστευσης και ασύλου, ασφάλειας και αστυνομικής συνεργασίας (Europol).

Τέλος υπάρχουν και συγκεκριμένες συμφωνίες ανάμεσα στην Ε.Ε. και σε τρίτες χώρες με διακανονισμούς που αφορούν την συνεχιζόμενη και τον έλεγχο της μετανάστευσης και τη χορήγηση συγκεκριμένων δικαιωμάτων για διαμονή, εργασιακές συνθήκες, κοινωνική πρόνοια και πρόσβαση στην αγορά εργασίας για τους πολίτες αυτών των χωρών.

Ωστόσο, ο γενικός προσανατολισμός όσον αφορά τους μετανάστες από τρίτες χώρες φαίνεται να είναι ο αυστηρός έλεγχος και η καταστολή, παρόλο που ακόμη δεν μπορούμε να μιλάμε για μια ενιαία και συνεκτική πολιτική σε επίπεδο Ε.Ε.⁷⁷

13. Η Ελλάδα ως χώρα υποδοχής μεταναστών

Μια απλή αναδρομή στην νεότερη ιστορία του ελληνικού κράτους, αναδεικνύει την ιστορική διάσταση του φαινομένου της μετανάστευσης στην Ελλάδα. Είναι ενδεικτικά τα στοιχεία για ένα εκατομμύριο μη γηγενείς που καταφθάνουν στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων, για 25.000 άτομα που μεταναστεύουν από την Αν. Ρωμυλία (Βουλγαρία) στην Ελλάδα με τη συμφωνία του 1919, για 1,4 εκατομμύρια Ελλήνων από τη Μικρά Ασία, τον Πόντο, την Καππαδοκία, μετά τη Μικρασιατική καταστροφή του 1922 και για 350.000 Κωνσταντινοπολιτών στη δεκαετία του 1950, όπως και το μεγαλύτερο μέρος της Ελληνική παροικίας στην Αίγυπτο, μετά την πτώση του Φαρούκ. Σε αυτές τις περιπτώσεις, και μέχρι τα μέσα του προηγούμενου αιώνα, το κύμα μετανάστευσης δεν έχει προέλθει από θεληματικές επιλογές.

Από τη δεκαετία του 1970 και μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1980, η οικονομική κρίση στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, οι επενδύσεις στην ελληνική οικονομία και κατ' επέκταση η ανάγκη για εργατικά χέρια, δημιουργούν δύο μεταναστευτικά κύματα προς την Ελλάδα. Ένα κύμα παλιννόστησης κυρίως, (επέστρεφαν, μέχρι το 1985, 617.000 Έλληνες μετανάστες), αλλά και ένα σημαντικό ποσοστό ατόμων από χώρες του τρίτου κόσμου (Αφρική, Ασία) οι οποίοι έβρισκαν δουλειά σε βιομηχανία, εμπόριο και υπηρεσίες, σε εργασίες χαμηλού γοήτρου, συνήθως αυθιγενές και κακοπληρωμένες. Σύμφωνα με απογραφή της ΕΣΥΕ το 1991, επρόκειτο για 130.000 αλλοδαπούς με τις οικογένειές τους, ενώ οι νόμιμα εργαζόμενοι ήταν γύρω στις 24.000, σύμφωνα με το Υπουργείο Εργασίας. Άλλες έρευνες τους υπολογίζουν σε 410.000 άτομα.

Από το τέλος της δεκαετίας του 1980, όμως, το μεταναστευτικό ρεύμα προς την Ελλάδα αυξάνει. Προέρχεται, κυρίως από την πρώην ΕΣΣΔ (Πόντοι) και τις λοιπές ανατολικές χώρες ενώ το άνοιγμα των συνόρων μας με την Αλβανία, στις αρχές της δεκαετίας του 1990, προκάλεσε ένα τεράστιο κύμα μεταναστών, το οποίο υπολογίζεται γύρω στο μισό εκατομμύριο- αριθμός πολύ μεγαλύτερος από το σύνολο των αλλοδαπών που ζούσαν μέχρι τότε στην Ελλάδα. Παράλληλα, παρατηρείται κάτι αξιοπρόσεκτο στη μεταναστευτική πολιτική. Μετά το 1987 καταγράφεται πτώση του αριθμού αδειών εργασίας για αλλοδαπούς, πτώση που δεν οφείλεται σε μείωση των αδειών εργασίας για πολίτες της κοινότητας, οι οποίοι κατά το παρελθόν είχαν και το μεγαλύτερο ποσοστό συμμετοχής στο νόμιμο αλλοδαπό εργατικό δυναμικό. Μετά το 1989 το πρόβλημα εντείνεται καθώς η μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα, στην ουσία υποαισιόδοξα στα μικρά και μεγάλα οικονομικά συμφέροντα συντηρεί την παράνομη μετανάστευση, κατευθύνοντας τους νέους μετανάστες στην παραοικονομία. Μόνο από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και ύστερα από πιέσεις διάφορων φορέων, λαμβάνεται κάποια μέριμνα με τα Προεδρικά Διατάγματα του Υπουργείου Εργασίας, ώστε να περιοριστούν οι συνέπειες της κοινωνικής ανισότητας που προήλθε από την υπερεπιμετάλλευση των παρανόμων μεταναστών. Στην ουσία, τα στοιχεία δείχνουν ότι το κράτος, ειδικά στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1990, όχι μόνον δεν ήταν απροετοίμαστο ή δεν γνώριζε το πρόβλημα στις πραγματικές του διαστάσεις, αλλά με τη μεταναστευτική πολιτική του ήταν ο κύριος παραγωγός των προβλημάτων που συνδέονται άμεσα με την παράνομη μετανάστευση και είναι εμφανή σήμερα. Ενθαρρύνοντας την εισροή εργατικού δυναμικού και ταυτόχρονα μειώνοντας τις άδειες εργασίας, δημιούργησε και συντήρησε την παράνομη μετανάστευση μέσα και από τις διατάξεις του νόμου που θεσπίστηκε το 1991⁷⁸.

⁷⁷ Λαμπρινίδης Α., Λυμπεράκη Α., «Αλβανοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη», ο.π., σ 118-123.

⁷⁸ Γεωργιάδης Σ. «Η νέα μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα και η νομιμοποίησή της», Μαρβάκης Αθ., Παρσανόγλου, Δ., Μ. Παύλου (Επιμέλεια), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001, σ. 204.

14. Δημογραφικά Δεδομένα

Ο αριθμός των ξένων μεταναστών στις χώρες της Νότιας Ευρώπης είναι αρκετά δύσκολο να προσδιοριστεί με ακρίβεια λόγω του πολύ υψηλού ποσοστού ανεπίσημης μετανάστευσης, αν και κατά τα τελευταία χρόνια η εικόνα που έχουμε είναι πληρέστερη λόγω των πολιτικών νομιμοποίησης κυρίως στην Ιταλία, την Ισπανία και πρόσφατα και στη χώρα μας. Οι αριθμητικές εκτιμήσεις για τις αρχές της τρέχουσας δεκαετίας ανεβάζουν τον αριθμό των νόμιμων μεταναστών στις χώρες της Νότιας Ευρώπης σε περίπου 1.160.000 άτομα⁷⁹ (ένα τέταρτο των οποίων από χώρες του λεγόμενου Τρίτου Κόσμου) και των ανεπίσημων σε περίπου 700.000 (Salt 1992). Πιο πρόσφατες εκτιμήσεις ανεβάζουν το συνολικό αριθμό των μεταναστών στις τέσσερις αυτές χώρες σε 2 - 3.000.000 άτομα (King & Konjhodzic 1995). Η μεγάλη πλειοψηφία των μεταναστών προέρχεται από χώρες της Νότιας και Υποσαχάρας Αφρικής, από τη Μέση Ανατολή, από τη Νότια και την Ανατολική Ασία, από τη Λατινική Αμερική και μετά από το 1989 από χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και κυρίως από την Αλβανία και την Πολωνία (Champion & King 1993)⁸⁰.

Αν και η Ελλάδα συμπεριλαμβάνεται με άλλες χώρες της Κεντρικής και Δυτικής Ευρώπης δεν μπορεί να θεωρηθεί ιδιαίτερα ανεπτυγμένη οικονομικά, οι μετανάστες που την κατακλύζουν έρχονται κυρίως για οικονομικούς λόγους, αφού εδώ οι συνθήκες διαβίωσης και οι προοπτικές κάποιας εργασιακής απασχόλησης φαίνονται να είναι τελικά καλύτερες απ' ό,τι στις χώρες προέλευσης.

Παρό' ότι ο πληθυσμός των μεταναστών, νόμιμων και παρανόμων, δεν είναι δυνατόν, λόγω των δυσκολιών στη συλλογή στοιχείων, να υπολογιστεί με ακρίβεια, θεωρείται ότι είναι περίπου 800.000 ή το 15%-20% του εργατικού δυναμικού.

Η έγκταση της μετανάστευσης, παρό' ότι για πολλούς μετανάστες η Ελλάδα αποτελεί έναν ενδιάμεσο σταθμό για τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, είναι τόσο μεγάλη που έχει οδηγήσει σε μια σημαντική αύξηση της προσφοράς εργασίας την τελευταία δεκαετία. Σύμφωνα μάλιστα με τον ΟΗΕ, η Ελλάδα το 2015 θα έχει περίπου 14,2 εκατομμύρια κατοίκους, από τους οποίους τα 3 ως 3,5 εκατομμύρια θα είναι αλλοδαποί, μη προερχόμενοι από την ΕΕ.

Το όνειρο για μια καλύτερη ζωή που έκανε τους Έλληνες να μεταναστεύσουν κατά εκατοντάδες χιλιάδες στη δεκαετία του 1960 – για να αναφερθούμε μόνον στο πρόσφατο παρελθόν – φέρνει στην Ελλάδα όλους αυτούς τους μετανάστες, κυρίως άνδρες και πολλές γυναίκες με τις οικογένειές τους, δηλ. και αρκετά παιδιά σχολικής ηλικίας, συμπεριλαμβανομένων και των εφήβων.

Έτσι, σήμερα, σχετικές αναφορές ανεβάζουν τον αριθμό των αλλοδαπών από 800.000 έως 1.000.000⁸¹. Ο 1 στους 2 από αυτούς μένει στην Αττική, οι 7 στους 10 είναι Αλβανοί, με προβλήματα στέγασης, ιατρικής περίθαλψης, εκπαίδευσης, επικοινωνίας, συντήρησης και διαβίωσης. Αίτηση για Άσπρη Κάρτα υπέβαλαν μόνο οι 380.000, αριθμός ενδεικτικός για την έλλειψη προσδοκιών από το Ελληνικό Κράτος και απογοήτευσης από ανθρώπους που ζουν ανάμεσα μας, έχοντας χάσει πλέον τις εργασιακές τους ευκαιρίες, τα δικαιώματά τους, αλλά και τη δυνατότητα για οικογενειακή επανένωση και ανάπτυξη συγγενικών σχέσεων στη χώρα μας.

Με βάση τα στοιχεία της ΕΣΥΕ, το 1999 σημειώθηκε αύξηση του ελληνικού πληθυσμού κατά 18.000 άτομα, από τα οποία 14.000 είναι μετανάστες. Από τις 100.000 περίπου γεννήσεις το χρόνο, οι 15.000 αφορούν αλλοδαπές οικογένειες. Στα δημοτικά σχολεία το έτος 1998-1999 φοιτούσαν 13.584 παιδιά αλλοδαπών. Στο σύνολο της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης το 1995-1996 φοιτούσαν 47.700, για να φτάσουν σε 67.200 το σχολικό έτος 1997-1998, δηλαδή το 4,6 % του μαθητικού πληθυσμού.⁸¹

Αν η Ευρωπαϊκή Ένωση, επισημαίνει ένθεση του ΟΗΕ για τον παγκόσμιο πληθυσμό, θέλει να διατηρήσει τη σημερινή αναλογία ενεργού προς γηράσκοντα πληθυσμό σταθερή, ως το 2025 θα χρειαστεί 153 εκατομμύρια μετανάστες.

Γ' αυτό άλλωστε, ένας από τους λόγους που η μετανάστευση θεωρείται ξανά χρήσιμη στην ΕΕ αφορά στο πρόβλημα της γηρηνότητας που συν τοις άλλοις δεν επιτρέπει με τους σημερινούς όρους να αντιμετωπιστούν οι απαιτήσεις χρηματοδότησης της κοινωνικής προστασίας.

⁷⁹ Ιωσηφίδης Θ. «Συνθήκες Εργασίας τριών μεταναστευτικών ομάδων στην Αθήνα», ο.π., σ.229

⁸⁰ Στο ίδιο, σ.232

⁸¹ Νοζίκης Χ., «Το οικονομικό θαύμα οφείλεται (και) στους μετανάστες», Νοζίκης Χ., Χλέτσος Μ., (Επιμέλεια), στο Μετανάστες και Μετανάστευση, Αθήνα, Πατάκη, 2001, σ.143

Το 70% των μεταναστών, όσον αφορά στην Ελλάδα, συνεχίζει να ζει και να εργάζεται παράνομα, στο βαθμό που μόλις 234.000 υπέβαλαν αίτηση για χορήγηση πράσινης κάρτας και ακόμα λιγότεροι έχουν τις προϋποθέσεις για την απόκτηση της, κυρίως λόγω της μη συμπλήρωσης του αριθμού των ενσήμων (έλλειψη σταθερής εργασίας, άρνηση της ασφάλισης τους από τους εργοδότες κλπ).

Σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής των 386.000 λαθρομεταναστών, από τους περίπου 800.000, το 65% είναι Αλβανοί, από τους οποίους μόνο οι 153.000 κατέφεραν να κάνουν αίτηση για νομιμοποίηση και λιγότεροι από 50.000 συγκινητώνται δικαιολογητικά για την απόκτηση πράσινης κάρτας (άδεια παραμονής και εργασίας).

Όσον αφορά τους πρόσφυγες των υπολοίπων εθνικοτήτων στη δεύτερη θέση βρίσκονται οι Βούλγαροι με 6,53%, οι Ρουμάνοι με 4,5%, οι Πακιστανοί με 3,17%, οι Ουκρανοί με 2,64%, οι Πολωνοί με 2,25%, οι Γεωργιανοί με 2,0% και οι Ινδοί με 1,77%.⁸²

Σε σχέση με το φύλο, αυτό που φαίνεται είναι ότι ο γυναικείος πληθυσμός υπερσχύει έναντι του ανδρικού, στις περιπτώσεις των μεταναστών από την Βουλγαρία (10,9%), την Πολωνία (6,1%), την Ουκρανία (9,4%), και τις Φιλιππίνες (7,6%). Σύμφωνα δε με τα στοιχεία του Εθνικού Παρατηρητηρίου Απασχόλησης, το μεγαλύτερο ποσοστό των μεταναστών (σε σύνολο δείγματος 50.961), έχει συμμετάσχει στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση (26,25%), στη δευτεροβάθμια (55,52%) και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (12,3%) της χώρας του.⁸³

Θα πρέπει να σημειώσουμε εδώ ότι ένας σημαντικός αριθμός αδειών και εργασίας έχει χορηγηθεί σε άτομα ελληνικής καταγωγής που προέρχονται κυρίως από την πρώην ΕΣΣΔ και την Αλβανία.

Η πλειοψηφία των μεταναστών παρουσιάζει μεγάλη κινητικότητα μεταξύ εργασιών, αλλά και περιοχών, προσφέρει ανεπίτευκτη εργασία και απασχολείται κυρίως στην αγροτική παραγωγή, στις οικοδομές, στη βιοτεχνία-βιομηχανία. Η μεγάλη κινητικότητα μεταξύ εργασιών φαίνεται από το ότι, σύμφωνα με την καταγραφή που πραγματοποίησε το Εθνικό Παρατηρητήριο Απασχόλησης, σε σύνολο 386.000 μεταναστών, το 88,93% δε δήλωσε ειδικότητα. Το 4,12% δήλωσαν γεωργοί, όταν είναι γνωστό ότι μεγάλος αριθμός μεταναστών εργάζεται ως εργάτης γης, βοσικός, γεωργός κλπ. Οι υπόλοιπες ειδικότητες στο σύνολο της απογραφής είναι: 316 εργάτες φούρνου, 498 στην κατασκευή επίπλων, 2193 σε εστιατόρια-καφενεία, 491 σε βιοτεχνίες ενδυμάτων, 2668 στην εξόρυξη μετάλλων και 662 σε ξενοδοχεία. Άλλες εργασίες στις οποίες απασχολούνται μετανάστες είναι: οικιακοί βοηθοί, μικροεργολάβια (πλακάδες, μπουκατζήδες, οικοδόμοι κλπ.), υπάλληλοι σε χώρους στάθμευσης, σε βενζινοδίκια και σε μεταφορικές εταιρείες, απορριπτικοί νοσοκόμοι, μικροπωλητές.

Η διαφορά μισθών μεταξύ μεταναστών και νότιων εργατών φτάνει μέχρι και 60%. Για παράδειγμα, τα μεροκάματα στην αγροτική παραγωγή είναι 5.000-6.000 την ημέρα, οι οικιακοί βοηθοί πληρώνονται με 120 έως 150.000 δραχμές το μήνα, το ωρομίσθιο των ραφτάδων είναι 800 δραχμές, οι υπάλληλοι σε μεταφορικές εταιρείες, οι λαντζέρηδες, οι σερβιτόροι έχουν μισθούς που δεν ξεπερνούν τις 120.000 δραχμές το μήνα κλπ.⁸⁴

1.5. Η μετανάστευση τη δεκαετία του 1990

Σύμφωνα με την έρευνα του Εθνικού Ινστιτούτου Εργασίας, η οποία βασίστηκε στα δεδομένα των αιτήσεων που υποβλήθηκαν στον ΟΑΕΔ από τους αλλοδαπούς για να τους χορηγηθεί άδεια παραμονής στην Ελλάδα στο διάστημα 1.1.1998 – 31. 5. 1998, όπου προκύπτει ότι:

- ♦ Αιτήσεις για χορήγηση άδειας παραμονής υπέβαλαν 369.629 αλλοδαποί και το εικάζαμε ότι υπήρχαν εκείνη την περίοδο και άλλοι 150.000 αλλοδαποί περίπου παράνομα στη χώρα, οι οποίοι, για διάφορους λόγους, δεν υπέβαλαν αίτηση.
- ♦ Το 91% των αλλοδαπών προέρχεται από 10 χώρες (δηλαδή την Αλβανία 65%, ενώ ακολουθούν με πολύ μεγάλη διαφορά η Βουλγαρία με 6,7%, η Ρουμανία με 4,5%, το Πακιστάν με 2,9%, η Ουκρανία με 2,7%, η Πολωνία με 2,3%, η Γεωργία με 2%, η Ινδία με 1,7%, η Αίγυπτος με 1,7%, και οι Φιλιππίνες με 1,5%. Το υπόλοιπο 9% μοιράζεται μεταξύ 117 άλλων χωρών προέλευσης. Οι βασικές χώρες προέλευσης είναι όλες τους τώως σοσιαλιστικές χώρες της Ευρώπης. Η πιο σημαντική ομάδα χωρών προέλευσης των αλλοδαπών είναι

⁸² Στο ίδιο, σ.144

⁸³ Στο ίδιο, σ.145

⁸⁴ Στο ίδιο, σ.147

αυτή της Βαλκανικής και συγκεκριμένα των χωρών της πρώην ΕΣΣΔ και τις τέως χώρες της ΚΟΜΕΚΟΝ στην Κεντρική Ευρώπη⁸⁵.

- ◆ Η γεωγραφική γειτνίαση της Ελλάδος με τις βασικές χώρες προέλευσης των μεταναστών καθιστά εφικτή, εάν συντρέχουν και άλλες προϋποθέσεις την «αυθιγή μετανάστευση» (δηλαδή, την παραμονή στη χώρα υποδοχής για μικρά σχετικά χρονικά διαστήματα, με ταπεινή επιστροφή στη χώρα προέλευσης. Αυτό όμως δεν φαίνεται να προκύπτει από την εμπειρική έρευνα ίσως γιατί πολλοί μετανάστες είναι παράνομοι και έτσι δεν μπορούν να ρισκάρουν να περάσουν τα σύνορα.
- ◆ Το συντριπτικά μεγαλύτερο ποσοστό των μεταναστών είναι Αλβανοί 75% και ακολουθούν οι Γεωργιανοί 9%, Βούλγανοι 5% και Αρμένιοι 3%.
- ◆ Με βάση το φύλο τα στοιχεία δείχνουν ότι η μεγάλη πλειοψηφία των αλλοδαπών εργαζομένων είναι άνδρες 74%. Υπάρχουν πολλές σημαντικές διακυμάνσεις στη συμμετοχή των γυναικών ανάλογα με την χώρα προέλευσης. Έτσι, υπάρχουν χώρες προέλευσης όπου ο πληθυσμός είναι σχεδόν αποκλειστικά ανδρικός. Παράλληλα βέβαια υπάρχουν και άλλες χώρες όπου κυριαρχεί σχεδόν αποκλειστικά το γυναικείο στοιχείο (Ουκρανία 80% και Μολδαβία 74%)⁸⁶.
- ◆ Η γεωγραφική κατανομή των αλλοδαπών δείχνει μια μεγάλη συκέντρωση αλλοδαπών κυρίως στην περιφέρεια Αττικής (44,5%) και δευτερευόντως στην κεντρική Μακεδονία (15%).
- ◆ Τα δύο μεγάλα αστικά κέντρα συγκεντρώνουν την μεγαλύτερη πλειοψηφία των αλλοδαπών με συνολικό ποσοστό που ξεπερνά το 51,5%.
- ◆ Το 1997 το εργατικό δυναμικό της χώρας αριθμούσε 4.294.405 άτομα, οι μετανάστες λοιπόν που υπεβόλλαν αίτηση νομιμοποίησης αποτελούσαν το 8,6% του εργατικού δυναμικού. Οι αλλοδαποί παρουσιάζουν συκέντρωση μεγαλύτερη αυτής του εργατικού δυναμικού στις περιφέρειες Αττικής, Κρήτης, Πελοποννήσου και στερείς Ελλάδας.

Συνοψίζοντας την εικόνα μέσα από συγκριτικά στοιχεία, έχει υποστηριχθεί ότι στην Ελλάδα το πρόβλημα δεν συνίστατε στο ότι έχει έναν αρκετά σημαντικό αριθμό νόμιμων μεταναστών (369.000) που είναι πάρα πολύ μεγαλύτερος, αν συμπολογιστούν και οι παράνομοι μετανάστες που εκτιμούνται σε 700.000 ενώ μερικοί το ανεβάζουν και σε 1.000.000 περίπου⁸⁷.

1.6. Η ελληνική μεταναστευτική πολιτική

Μέχρι το 1991 το νομικό καθεστώς των μεταναστών που προέρχονταν από χώρες εκτός της Ε.Ε. καθοριζόταν από τον νόμο 4310 του 1929, έναν νόμο που εισηγήθηκε για να ρυθμίσει τον ερχομό των μικρασιατών προσφύγων στην Ελλάδα. Όσον αφορά το συνταγματικό πλαίσιο το σύνταγμα του 1975 αναγνωρίζει βεβαίως δικαιώματα σε αλλοδαπούς που κατοικούν εντός της ελληνικής επικράτειας, δεν αντιμετωπίζει όμως ισότιμα τους Έλληνες και ξένους πολίτες. Επιπλέον ο αστικός κώδικας αναγνωρίζει ίσα αστικά δικαιώματα μεταξύ Ελλήνων και ξένων πολιτών και ουσιαστικά όμως είναι ο νόμος 1975 του 1991 που καθορίζει σήμερα την είσοδο και παραμονή αλλοδαπών στην Ελλάδα. Τα βασικά ζητήματα που ρυθμίζει είναι οι συνοριακοί έλεγχοι, οι συνθήκες εισόδου, παραμονής, εργασίας και εξόδου των αλλοδαπών, οι διαδικασίες απέλασης καθώς και τα κριτήρια εξέτασης αιτήσεων ασύλου. Ενδεικτικά αναφέρονται παρακάτω μερικές από τις σημαντικότερες διατάξεις του :

(α) Κάθε αλλοδαπός που επιθυμεί να εργαστεί στην Ελλάδα, είναι υποχρεωμένος να εξασφαλίσει την νόμιμη διαμονή και εργασία του πριν εισέλθει στη χώρα.

(β) Η απασχόληση περιορίζεται σε συγκεκριμένους εργοδότες, το συμβόλαιο εργασίας είναι απαραίτητο προκειμένου να χορηγηθεί άδεια παραμονής.

(γ) Καθορίζεται ανώτατο όριο χορήγησης παραμονής κάθε χρόνο

⁸⁵ Λαμπρινίδης Λ., Λυμπεράκη Α., «Αλβανοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη», ο.π., σ.143

⁸⁶ Στο ίδιο, σ.144.

⁸⁷ Στο ίδιο, σ.145

(δ) Οι ανεπίσημοι διαμένοντες στην Ελλάδα είτε εισήλθαν νόμιμα, είτε παράνομα, είναι εξ' ορισμού παράνομοι και γι' αυτό είναι δυνατή η άμεση σύλληψή τους και απέλασή τους εντός 48 ωρών.

(ε) Οι ανεπίσημοι αλλοδαποί δεν έχουν δικαίωμα πρόσβασης σε οποιαδήποτε δημόσια υπηρεσία, με μόνη εξαίρεση την παροχή των πρώτων βοηθειών.

(στ) Εγκαθιδρύεται ένα περισσότερο λεπτομερές σύστημα για την αναγνώριση της προσωρινής ιδιότητας και της χρήσης ασύλου,

(ζ) Προβλέπεται η κατασκευή λίστας χωρών των οποίων οι πολίτες θα κρίνονται ανεπιθύμητοι.

(η) Ανασυνώνεται η ενίσχυση των αστυνομικών και στρατιωτικών δυνάμεων καθώς και η δημιουργία νέων σωμάτων ασφαλείας με σκοπό τον αποτελεσματικότερο συνοριακό έλεγχο. Τέλος επιβάλλονται πρόστιμα σε πολίτες που βοηθούν, προστατεύουν, μετακινούν ή απασχολούν παράνομους αλλοδαπούς. Ο νόμος γενικά διακρίνεται από μια αστυνομική λογική.

Φτάνουμε έτσι στα μέσα του 1997 οπότε η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ αρχίζει να σκέφτεται σοβαρά την εφαρμογή ενός προγράμματος επέταξης νομιμοποίησης των μεταναστών καλύπτοντας σε δύο προεδρικά διατάγματα.

Αρχικά προβλεπόταν ο αποκλεισμός από τη διαδικασία νομιμοποίησης των πολιτών γειτονικών χωρών, ένα σχέδιο ξενόφοβο και αρκετά ρεαλιστικό, καθώς οι περισσότεροι παράνομοι μετανάστες προέρχονταν από Βαλκανικές χώρες και κυρίως από την Αλβανία... Τελικά δύο νέα προεδρικά διατάγματα (π.δ. 358/97 και π.δ. 359/97) αντικαθιστούν τα προηγούμενα.

Το πρόγραμμα αποτελείται από δύο φάσεις. Η πρώτη φάση αφορά τη διαδικασία απόκτησης της κάρτας παραμονής και η δεύτερη τη διαδικασία απόκτησης της κάρτας παραμονής περιορισμένης χρονικής διάρκειας (πράσινη κάρτα).

Επιπρόσθετα και στα πλαίσια της νέας αντίληψης που φαίνεται να χαρακτηρίζει τα μελλοντικά σχέδια των ασκούντων πολιτική σχετικά με το ζήτημα της μετανάστευσης, έχουν συναφθεί ορισμένες διμερείς συμφωνίες με γειτονικές χώρες. Η αρχή έγινε το 1997 μεταξύ Ελλάδας και Αλβανίας που αφορούσε την έλευση εποχικών εργατών από την Αλβανία προκειμένου να καλύψουν συγκεκριμένες ανάγκες της εγχώρας παραγωγής. Οι βασικοί άξονες πολιτικής που καθορίζονται από το επερχόμενο νομικό πλαίσιο αφορούν τα εξής: (α) αποκέντρωση των διαδικασιών καταγραφής και νομιμοποίησης των μεταναστών, (β) Έμφαση στην συνοριακή φύλαξη και τον έλεγχο της μετανάστευσης, μέσω της εντατικοποίησης της μετανάστευσης στα σύνορα και διμερείς συμφωνίες με χώρες προέλευσης αντίστοιχα, (γ) Προσπάθεια προσέλκυσης μεταναστών για περιορισμένο χρονικό διάστημα σε εποχιακές εργασίες στην βάση των αναγκών της οικονομίας, (δ) Μέτρα για την κοινωνική ένταξη των μεταναστών μέσω προβλέψων προστασίας των δικαιωμάτων τους, επανένωσης οικογενειών, εκπαιδευτικής ένταξης των παιδιών τους κ.λπ.

Το νέο νομικό πλαίσιο φαίνεται να απορρίπτει την αστυνομική λογική του προηγούμενου και προσανατολίζεται προς την κατεύθυνση ενός συστήματος επισπευτών εργατών.⁸⁸

⁸⁸ Λαμπρινίδης Λ., Λυμπεράκη Α., «Αλβανοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη», ο.π., σ.σ 123-130.

2. Η εικόνα του μετανάστη στην ελληνική κοινωνία

Η Ευρώπη έχει αποτελέσει μια ήπειρο στην οποία παρουσιάστηκε το φαινόμενο της μετανάστευσης προς δύο αντίθετες κατευθύνσεις. Μέχρι και τη δεκαετία του '70 έστειλε μετανάστες σε άλλες χώρες ενώ μετά, και το Β' Παγκόσμιο πόλεμο αυτό άρχισε να αλλάζει. Η Ευρώπη αρχίζει να δέχεται μετανάστες όχι μόνο από χώρες έξω από την ήπειρο αυτή, αλλά και από τις ίδιες εθνικές χώρες που αποτελούν την Ευρώπη.

Κυρίως η Δυτική και Βόρεια Ευρώπη γίνεται πόλος έλξης για αριστερούς μετανάστες. Το ξένο εργατικό δυναμικό ειδικά την εποχή, ήταν επιθυμητό σ' αυτές τις χώρες, γιατί θα βοηθούσε στην περαιτέρω ανάπτυξη του. Ήταν όμως ανεπιθύμητο από τη σκοπιά του να αποκτήσουν οι μετανάστες αυτοί δικαιώματα στις χώρες αυτές. Έτσι δημιουργήθηκε η ψευδαίσθηση ότι οι μετανάστες θα ήταν απλά φιλοξενούμενοι και κάποια στιγμή θα επέστρεφαν στη χώρα αποστολής τους.

Η Ευρώπη λοιπόν μεταβάλλεται από ήπειρο αποστολής μεταναστών σε ήπειρο αποδοχής. Μια μεταβολή, η συνειδητοποίηση της οποίας υπήρξε πολύ αργή και περιστασιακή. Αποτέλεσμα αυτής της αργής συνειδητοποίησης υπήρξε η καθυστέρηση στη θέσπιση ενός νομικού καθεστώτος, το οποίο θα ανταποκρινεται πληρέστερα στις ανάγκες τόσο των μεταναστών όσο και της χώρας υποδοχής.

Η Ελλάδα, σαν χώρα της Ε. Ε. και λόγω της ιστορίας της (στην αποστολή μεταναστών), αποτελεί τρανταχτό παράδειγμα αυτού που μόλις αναφέρθηκε. Αν και από τις αρχές της δεκαετίας του '80 άρχισε η εισροή μεταναστών στην Ελλάδα, χρειάστηκε να περάσουν 10 χρόνια για τη θέσπιση ενός νομοσχεδίου.

Από τη δεκαετία του '80 και μετά, με αποκορύφωμα το 1990 έχουμε τα μεγαλύτερα μεταναστευτικά ρεύματα προς την Ελλάδα.. Η ενοποίηση των δύο Γερμανιών, η οικονομική κρίση των σοσιαλιστικών χωρών, σε συνδυασμό με τη γεωγραφική θέση της Ελλάδας (προσπελάσιμη από στεριά και θάλασσα) αποτελούν βασικούς πόλους έλξης μεταναστών προς την Ελλάδα.⁸⁹

Υπάρχει πλέον η παραδοχή ότι κάθε μετανάστης βιώνει ένα πολιτισμικό σοκ, αφού είναι υποχρεωμένος να ζει ανάμεσα σε δύο πολιτισμούς. Όμως αυτό αυτόματα οδηγεί στο συμπέρασμα ότι όσο πιο διαφορετικοί είναι οι πολιτισμοί αυτοί τόσο πιο μεγάλη προσπάθεια πρέπει να καταβάλλει ο μετανάστης για να προσαρμοστεί.

Υπάρχουν όμως κάποιες επιφυλάξεις ως προς αυτά που μόλις αναφέρθηκαν. Για να είναι διαφορετικοί οι δύο πολιτισμοί, οι δύο κόσμοι θα πρέπει να είναι αυτόνομοι στα δικά τους στοιχεία και στεγανοί, χωρίς σχέσεις διαλόγου ή διαντίδρασης μεταξύ τους. Στη σύγχρονη εποχή όμως κάτι τέτοιο δεν υφίσταται, γιατί αφενός οι ανεπτυγμένες κοινωνίες παρουσιάζουν ανάμεσα κάποια παραδοσιακά στοιχεία και αφετέρου οι λιγότερο ανεπτυγμένες κοινωνίες βρίσκονται σε διαδικασίες ανάπτυξης, με κύριο χαρακτηριστικό την εισαγωγή τεχνολογίας, η οποία έχει οδηγήσει στην αλλοίωση κάποιων παραδοσιακών στοιχείων. Έτσι αυτό που φαίνεται περισσότερο να ισχύει είναι ότι ο μετανάστης μεταβαίνει από μια λιγότερο ανεπτυγμένη, έχει όμως εμπειρία της ανάπτυξης.⁹⁰

Απ' την άλλη μεριά στεγανοί κόσμοι δεν υπάρχουν. Η εισαγωγή της τεχνολογίας ενοποίησε την ανθρωπότητα. Εισέβαλε τόσο στις παραδοσιακές κοινωνίες όσο και στις σύγχρονες, επομένως κάθε άνθρωπος έρχεται σε επαφή με τον τεχνολογικό πολιτισμό. Εδώ, «το πολιτισμικό σοκ έγκειται στο γεγονός ότι ο μετανάστης έρχεται σε επαφή με την προηγούμενη υλικό-πνευματική πολιτισμική πραγματικότητα της χώρας υποδοχής και δοιμάζει ένα δεύτερο κόμμα πολιτισμικού σοκ»⁹¹. Όμως ένα είδος πολιτισμικού σοκ, μπορούμε να πούμε ότι βιώνει και ο γηγενής πληθυσμός. Σοκ που δεν σχετίζεται με την τεχνολογία που μπορεί να φέρουν οι μετανάστες αλλά με τα παραδοσιακά τους στοιχεία. Φοβούνται ότι οι «ξένοι» έχοντας τα δικά τους στοιχεία και φέρνοντας τα σε επαφή με αυτά των ντόπιων θα γίνουν εστία περισσότερης αλλοίωσης των δικών τους παραδόσεων. Αυτή η άποψη σε συνδυασμό με αυτό που αναφέρθηκε πριν, ότι άρχισαν να συνειδητοποιήσουν ότι η μετανάστευση δεν είναι ένα πρόσκαιρο φαινόμενο, οδήγησε μέρος του πληθυσμού της χώρας υποδοχής, στο να αντιμετωπίζει τους μετανάστες εχθρικά ενώ μερικές φορές και βίαια κινούμενοι από το φόβο που προσδίδει το άγνωστο και η επαφή με αυτό.

⁸⁹ Λ.Μ.Μουσούρου, «Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική - Στην Ελλάδα και την Ευρώπη», Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1991, σελ.69

⁹⁰ όπ. σελ.116

⁹¹ όπ. σελ.117

Εξάλλου «πεί είναι η ξενοφοβία ή και ο ρατσισμός αν όχι η βίαιη αντίδραση εναντίον του «άλλου» -μια αντίδραση που συχνά συνδυάζεται με την εκθούμματος νεκρανάσταση του πιο ακραίου εθνικισμού».⁹²

Σ'αυτό το φαινόμενο, της ξενοφοβίας και του ρατσισμού, συνέβαλε και η αύξηση της εργληματοκινότητας, «Αύξηση που σχετίζεται αποκλειστικά σχεδόν με τους Αλβανούς παράνομους μετανάστες, αλλά και από τον τρόπο που τα μαζικά μέσα ενημέρωσης παρουσιάζουν το θέμα»⁹³ (Στις αρχές της δεκαετίας του '90 και για κάποιο χρονικό διάστημα τα ΜΜΕ. παρουσίαζαν σαν υπεύθυνους για την αύξηση της εργληματοκινότητας, τους μετανάστες και κυρίως τους Αλβανούς που κατείχαν και το μεγαλύτερο ποσοστό εισροής στη χώρα μας. Αρκετά ανεξήγηστα εργληματα χρεώνονται στους αλλοδαπούς. Τα αποτελέσματα αυτών των γεγονότων, εις βάρος των μεταναστών φανερώνονται από το 1997 και μετά. Οι ντόπιοι επηρεασμένοι από όλα αυτά πλάθουν μια εικόνα για τον μετανάστη, η οποία τον παρουσιάζει σαν επιβόνο καιροποιοό στοιχείο για τη δημόσια τάξη και την προσωπική ανεραϊότητα του καθενός ντόπιου.

Όπως γίνεται αντιληπτό, η εικόνα αυτή έχει άμεσο αντίκτυπο στους μετανάστες. Χαρακτηριστικό αυτού είναι τα αποτελέσματα της έρευνας που διενήργησε το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο της Θράκης, τα οποία είναι πρόγραμμα, αποκλιπτικά. Ο Αλβανός στη συνείδηση του μέσου Έλληνα ταυτίζεται με όπ χειρότερο. Βρώμικος, κλέφτης, επιβόνο, εξαθλιωμένος. Τιποτα θετικό. Κανέναν δεν τους απέδωσε ιδιότητες όπως συμπαθητικός, εργητικός και.

Το 74% τους χαρακτηρίσε «βρώμικους» και το 70% «κλέφτες» και «επικίνδυνους».⁹⁴

Θα πρέπει όμως να αναφέρουμε ότι φεύγοντας ο μετανάστης απ' τη χώρα του για να πάει σε κάποια άλλη, για μια καλύτερη ζωή, συχνά αφήνει πίσω του την οικογένεια του. Περνάει όλες αυτές τις διαδικασίες και τα προβλήματα που αναφέρθηκαν πιο πάνω, μόνος του χωρίς στηρίγματα, ενώ αρκετές είναι οι φορές εκείνες όπου λόγω του νομικού καθεστώτος που επικρατεί στην Ελλάδα, αδυνατούν όχι μόνο να φέρουν την οικογένεια τους εδώ, αλλά ασόμα και να νομιμοποιηθούν και οι ίδιοι.

Έτσι φάχουν να βρουν στήριξη μεταξύ τους. Όλοι όσοι έχουν συνεργαστεί με μετανάστες θα έχουν διαπιστώσει τα συστήματα αλληλοβοήθειας και αλληλοϋποστήριξης που αναπτύσσονται μεταξύ τους για να μπορέσουν να επιβιώσουν. Πολλές φορές τα συστήματα αυτά δημιουργούν περιθωριοποιημένες ομάδες. Ομάδες, οι οποίες κατέληξαν στο περιθώριο όχι μόνο από τις αντιδράσεις των ντόπιων, αλλά και από αυτές των αλλοεθνών μεταναστών.

Εδώ θα πρέπει να αναφέρουμε ότι οι περισσότεροι μετανάστες που εισέρχονται στη χώρα μας είναι παράνομοι. Δεν φαίνονται πούθενά, είναι σαν να μην υπάρχουν στην Ελλάδα. Αμέσως κατανοούμε από αυτό ότι οι λαθρομετανάστες δεν έχουν κανένα δικαίωμα. Χαρακτηριστικά οι λαθρομετανάστες δεν έχουν νόμιμα δικαιώματα για παροχές ή άλλου είδους προστασίας εκτός από υγειονομική περίθαλψη, ιδίως ως έκτακτα περιστατικά, στα δημόσια νοσοκομεία. Εργάζονται στη μαύρη αγορά εργησίας και γίνονται συχνά αντικείμενο εκμετάλλευσης. Οι συνθήκες διατροφής, στέγασης και διαβίωσης είναι επενώς απαράδεκτες, για τη μεγάλη πλειοψηφία των λαθρομεταναστών. Σε όλα αυτά βέβαια, ήρθε να προστεθεί και ότι όσοι λαθρομετανάστες εισέλθουν σε μια δημόσια υπηρεσία για παροχή βοήθειας, οι υπεύθυνοι είναι νομικά υποχρεωμένοι να το αναφέρουν στις αρχές. Όταν συμβεί κάτι τέτοιο γίνεται βέβαιη η απέλαση του λαθρομεταναστή.⁹⁵

Όσον αφορά την εργησία τους, το μεγαλύτερο μέρος των μεταναστών ασχολούνται σε χειρωνακτικές ανεδίνευτες εργησίες όπου οι Έλληνες αρνούνται να κάνουν, λόγω της ανόδου του πνευματικού και βιοτικού τους επιπέδου. Απ' την άλλη μεριά, οι εργηδοτές επιθυμούν τους ξένους, γιατί δεν τους παρέχουν όσα είναι υπόχρεοι από το νομικό καθεστώς εργησίας. Αρκετές φορές αρνούνται να τους παράσουν και τα ένσημα τα οποία, τώρα πια είναι απαραίτητα για τη νομιμοποίηση τους.

Από τη μια μεριά οι περισσότεροι μετανάστες και κυρίως οι λαθρομετανάστες, θυσιάζουν τις εργητικές παροχές που πηράζουν από τα δικαιώματά τους σαν εργητές, στο βωμό του πρόσθετου χρήματος, παραρηνωμίζοντας έτσι ασόμα και τη νόμιμη διαμονή τους στην Ελλάδα.

⁹² Λ.Μ. Μουσοπούρου, «Από τους γκισσομπαιτερ στο πείμα του Σενγκεν-προβλήματα της σύγχρονης μεταναστευσης στην Ευρώπη», Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1993, σελ. 67

⁹³ Ε. Πετρινοτή, «Η μεταναστευση προς την Ελλάδα. Μια πρόση καταρηοφή, ταξινόμηση και ανάλυση», Εκδόσεις Οδυσσεύς και βιβλιοθήκη Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, Αθήνα 1993, σελ. 96).

⁹⁴ Εφημερίδα το Βήμα, Ιωάννα Μάνδρου, «1 Ποσο ρατσιστές είμαστε. Τι δείχνουν οι στατιστικές μελέτες», 12/1/1997

⁹⁵ Π. Σπαθόπουλος, «Κοινωνική Πρόνοια. Μια γενική θεώρηση», Εκδ. Έλλην, Αθήνα 1996, σελ. 392

Δεν θα πρέπει να παραλείψουμε ότι όλοι σχεδόν οι μεταναστες αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της στέγασης. Το ότι είναι δύσκολη η εξεύρεση κατοικίας οφείλεται στο γεγονός ότι οι ντόπιοι αρνούνται να νοικιάσουν τα σπίτια τους σε μετανάστες. Λόγω αυτού οι μετανάστες μαζεύονται σε συγκεντρωμένες περιοχές ή ασόμα και σε πολυκατοικίες με αποτέλεσμα να βιώνουν για ασόμα μία φορά τις ρατσιστικές διαθέσεις των ντόπιων, οι οποίοι τους περιθωριοποιούν.

2.1. Διαδικασίες Ενσωμάτωσης

Κύριο ζητούμενο για τον ελληνικό κρατικό μηχανισμό, αλλά και για την ίδια ελληνική κοινωνία, φαίνεται να αποτελεί η ενσωμάτωση των μεταναστών στον ελληνικό ρυθμό ζωής και η αφομοίωση τους. Η «αφομοίωση» υπονοεί ότι οι μετανάστες οι οποίοι επί σειρά δεκαετιών έζησαν μακριά από την Ελλάδα ή ίσως και να μην την επισκέφθηκαν ποτέ, θα μοιάσουν σταδιακά στο ντόπιο πληθυσμό. Επομένως, τίθεται για τους πολυπολιτισμικούς πρόσφυγες, σε μικρότερο βαθμό απ' ό,τι για τους αλλοδαπούς μετανάστες, ένα ζήτημα πολιτισμικής ταυτότητας, το οποίο σχετίζεται με τις ιδιαιτερότητες ενός συγκεντρωμένου πνευματικού πολιτισμού, δηλαδή τις ιδιαιτερότητες γλώσσας, θρησκείας, αξιών, πεποιθήσεων, στάσεων ή τρόπων ζωής που τους καθόρισαν πριν τη μετανάστευση τους.

Όπως είναι γνωστό, η μετανάστευση υπήρξε ένας από τους κύριους παράγοντες διαμόρφωσης της οικονομικής, δημογραφικής, κοινωνικής, πολιτικής και πολιτισμικής πραγματικότητας της σύγχρονης Ευρώπης. Οι μεταναστευτικές κινήσεις είναι ιδιαίτερα σημαντικές για τη διαμόρφωση της πολιτισμικής ταυτότητας ενός έθνους καθώς συνεπάγονται απ' ενός την αντιπαράθεση με άλλους, ενδεχομένως διαφορετικούς εκείνους, σε σχέση προς τους οποίους διαμορφώθηκε η ταυτότητα και απ' ετέρου την αναγκαστική έκθεση των μεταναστών σε έναν διαφορετικό από τον δικό τους υλικό και πνευματικό πολιτισμό. Έτσι, ο φόβος της ενδεχόμενης και συχνά αναπόφευκτης αλλοτρίωσης των μεταναστών λειτουργεί ως δύναμη εσωστρέφειας και αυτοσυνειδησίας. Από τη σκοπιά αυτή και παρ' ό,τι η μετανάστευση αποτελεί λύση στα οικονομικά ή κοινωνικά προβλήματα που αντιμετωπίζει ο μεταναστής, αυτή καθιλώνει την πολιτισμική ταυτότητα, οδηγεί, δηλαδή, το μετανάστη σε μια αμυντική στάση προκειμένου να μην αλλοτριωθεί. Ταυτόχρονα, όμως, δίνει μια ευκαιρία επαφής με το άγνωστο και, από αυτή τη πλευρά, εμπλουτίζει την πολιτισμική ταυτότητα.

Οι μετανάστες καθώς και οι πολυπολιτισμικοί διαφέρουν πολιτισμικά από το γηγενή πληθυσμό που δεν έχει εμπλακεί στη μεταναστευτική διαδικασία. Οι διαφορές μεταναστών-γγενών μπορεί να αντιμετωπισθούν με δύο εναλλακτικούς τρόπους ή ως διαφορές που πρέπει να απαλειφθούν, ώστε να μην δημιουργούνται προβλήματα, και για τους ίδιους τους μετανάστες αλλά και για τον ευρύτερο κοινωνικό τους περίγυρο, ή ως διαφορές που έρχονται να εμπλουτίσουν την κοινωνική πραγματικότητα της χώρας υποδοχής και να διευρύνουν τα όρια της Ασυνείδητα. Ίσως η πολιτική των χωρών αποστολής υιοθέτησε τον πρώτο τρόπο αντιμετώπισης, επικράζοντας, έτσι, μια συντηρητική αντίληψη της κοινωνικό-πολιτισμικής ταυτότητας.

Μετά το '68, εμπλουτίζονται τα επιχειρήματα υπέρ της αναγκαιότητας ύπαρξης ενός πολιτισμικού πλουραλισμού και γίνεται λόγος για πολυπολιτισμικές κοινωνίες. Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια, υποστηρίζεται ότι τα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά κάθε μειονότητας - επομένως και των μεταναστών - συνεισφέρουν στον πολιτισμό μιας χώρας, χωρίς να θέτουν σε κίνδυνο τη συνοχή της. Αυτή η αφετηρία θα μπορούσε να συμβάλει σε μια διαφορετική θεώρηση του μεταναστευτικού φαινομένου⁹⁶.

Το ζητούμενο σε μία πολυπολιτισμική και πολυγλωσσική κοινωνία δεν είναι ούτε η αφομοίωση των μεταναστών από την κοινωνία υποδοχής, δηλαδή η άνευ όρων εξομώσή τους σε τρόπους συμπεριφοράς και δράσης, σε κοινωνικούς και ιδεολογικούς προσανατολισμούς και σε τρόπους διαπλεκόμενης διεπίδρασης με το σύστημα υποδοχής, ούτε η περιθωριοποίησή τους λόγω της πολιτισμικής και γλωσσικής ετερότητάς τους, αλλά η οργανική ένταξή τους, η ενσωμάτωσή τους σε μία κοινωνία υποδοχής που θα αποδέχεται την πολιτισμική και γλωσσική πολυμορφία.

Η μελέτη όλων των παραγόντων που προσδιορίζουν την αποδοχή ή την απόρριψη του μετανάστη από την κοινωνία υποδοχής και τη δική του στάση προς την κοινωνία υποδοχής μπορεί να φωτίσει το θέμα σφαιρικά, ώστε η μετανάστευση να αποφέρει όχι μόνον οικονομικά αλλά και πολιτισμικά / κοινωνικά οφέλη.

⁹⁶ Μαυρέας «Διαστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού, Πόντιοι και Βορειοηπειρώτες Πρόσφυγες στην Ελλάδα», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ 96-97 σ.215.

Τα προβλήματα κοινωνικοπολιτισμικού χαρακτήρα είναι πιο εμφανή στους μετανάστες που προέρχονται από αγροτικές περιοχές και κοινωνίες και εγκαθίστανται σε μεγάλες πόλεις, όπου πρέπει να αφομοιώσουν τον αστικό τρόπο ζωής. Ανόμη και σε μετανάστες που μετακινήθηκαν σε κοινωνίες με δομές ίδιου τύπου με αυτές των κοινωνιών προέλευσης παρατηρήθηκαν μικρότερα ή μεγαλύτερα κοινωνικοπολιτισμικού χαρακτήρα προβλήματα επικοινωνίας με την κοινωνία υποδοχής. Σε αγριές περιπτώσεις μπορεί ο μετανάστης να υποστεί πολιτισμικό σοκ, δηλαδή προσπαθώντας να προσαρμοστεί στο σύνολο των νέων τρόπων συμπεριφοράς, κανόνων και προσδοκιών ενός καινούριου γι' αυτόν πολιτισμικού και κοινωνικού περιβάλλοντος υποφέρει από ανασφάλεια και στρες και απειδρά αρνητικά σε πολιτισμικές και κοινωνικές νόρμες διαφορετικές από τις δικές του. Οι μετανάστες πρώτης γενιάς τουλάχιστον τον πρώτο καιρό, αντιμετωπίζουν οξύτερα προβλήματα προσαρμογής και στις συλλήβες εργασίας και στην ίδια τη φύση της δουλειάς τους, καθώς συχνά απασχολούνται σε εργασίες διαφορετικές απ' αυτές που είχαν στη χώρα προέλευσης, όχι ιδιαίτερα προσοδοφόρες, βαριές και σίγουρα ανεπιθύμητες από τους ντόπιους πληθυσμούς. Τα αισθήματα μειονεξίας που νιώθουν εξαιτίας των επαγγελματιών συλλήβων συμπληρώνουν αυτά που απορρέουν από την κοινωνική τους κατάσταση.

Η κοινωνική και οικονομική ένταξη των μεταναστών δεν φαίνεται να μπορεί να πραγματοποιηθεί στη χώρα μας άμεσα και χωρίς προβλήματα. Εντάσεις προκαλούνται από προκαταλήψεις και τη δημιουργία αρνητικών εθνικών στερεοτύπων, τις γλωσσικές και πολιτισμικές διαφορές, την έλλειψη συγκεκριμένης κοινωνικής γνώσης. Αρχίζουν μάλιστα να παρουσιάζονται και εθνικές ή ρατσιστικές διακρίσεις που πιστοποιούν τον αδύναμο κοινωνικό ρόλο αυτών των μεταναστευτικών ομάδων. Η γλωσσική διάσταση που εμπεριέχουν οι κοινωνικές διακρίσεις επιβεβαιώνεται στην επικοινωνιακή διαδικασία, διότι ανάλογα με την αλληλεπίδραση των συνομηλτών ενισχύονται ή αμβλύνονται η απόσταση, η διαφορά και τα στερεότυπα. Τα αρνητικά αυτά στερεότυπα αναπαράγονται μεταξύ των μελών της πλειοψηφίας, δημιουργούν προκαταλήψεις και λαμβάνοντα ρατσισμό απέναντι στην κοινωνικά αδύναμη ομάδα των μεταναστών, η οποία γίνεται αποδέκτης της κοινωνικής απογοήτευσης που βιώνουν κάποια μέλη της πλειοψηφίας. Η αποτυχία της επικοινωνίας γίνεται άλλοθι, για να παραμείνουν οι ξένοι απομονωμένοι ως ομάδα και να τους αποδοθούν διακριτά χαρακτηριστικά χαμηλής κοινωνικής ταυτότητας και έντονης διαφορετικότητας.

Η ελλιπής ή μη γνώση της ελληνικής γλώσσας από τους μετανάστες, τους ξένους, αποδυναμώνεται καθοριστικός παράγοντας μίας αποτυχημένης επικοινωνίας με τους Έλληνες που οδηγεί τελικά στην απόρριψη του ξένου. Οι ενήλικες, ανόμη και αυτοί που δηλώνουν και είναι ελληνικής καταγωγής, δεν γνωρίζουν ή γνωρίζουν ελάχιστα την ελληνική γλώσσα. Στον εργασιακό τους χώρο οι περισσότεροι σπάνια τη χρειάζονται μια και απασχολούνται κυρίως σε δουλειές χειρωνακτικές μαζί με άλλους ομοεθνείς τους. Οι κοινωνικές επαφές τους, όπως ήδη είπαμε, περιορίζονται κι αυτές στα πλαίσια της ομοεθνικής τους κοινότητας, έτσι οι δυνατότητες ανάπτυξης του γλωσσικού τους εργαλείου είναι μηδαμινές. Απομένουν η προσωπική επιθυμία και οι αναγκαιότητες που ο καθένας αναγνωρίζει για τον εαυτόν του, ώστε να αποφασίσει ο μετανάστης να διευρύνει πέρα από το ελάχιστο τις γνώσεις του στην ελληνική γλώσσα ίσως και παρακολουθώντας κάποιο από τα τμήματα γλώσσας που προσφέρονται είτε με δημόσια είτε με ιδιωτική πρωτοβουλία⁹⁷.

Τα παιδιά σχολικής ηλικίας εντάσσονται, με ελάχιστες εξαιρέσεις, στις κοινωνικές τάξεις, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι το ελληνικό σχολείο ή οι εκπαιδευτικοί ήταν προετοιμασμένοι να αντιμετωπίσουν τις πολυεθνικές τάξεις που προέκυψαν. Όταν τα παιδιά είναι στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση, οι δυνατότητες προσαρμογής τους στη σχολική πραγματικότητα και η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας είναι ευνοϊότερες, αλλά όχι και οι καταλληλότερες για μαθητικούς πληθυσμούς με Διαπολιτισμικά και διαγλωσσικά χαρακτηριστικά. Όταν όμως πρόκειται για εφήβους οι συλλήβες είναι δυσκολότερες με αποτέλεσμα ένας μεγάλος αριθμός τους να παρατάει το σχολείο και να αναζητεί εργασία. Όσο κι αν απαγορεύεται η εργασία ανηλίκων, οι έφηβοι αυτοί βρίσκουν κάποιες δουλειές, υποαμοιβόμενοι και σίγουρα οι επαγγελματιικές προοπτικές τους δεν διαγράφονται ευόαινες, αφού κάποια στιγμή θα μάθουν βέβαια την ελληνική γλώσσα, αλλά δεν θα έχουν κανενός είδους κατάρτιση, για να προχωρήσουν επαγγελματικά. Αναπαράγεται στην ουσία μία ανόμη γενιά μεταναστών η οποία δεν θα έχει πολύ καλύτερη τύχη από τους γονείς της.

Οι ελάχιστες έως και καθόλου επικοινωνιακές δεξιότητες που έχουν οι μετανάστες, συντελούν και αυτές μεταξύ των άλλων στο να οδηγηθούν σε δουλειές με χαμηλό κοινωνικό και οικονομικό αντίκρισμα και σε ελάχιστες εργασιακές και κοινωνικές επαφές. Το αποτέλεσμα είναι οι μετανάστες να εντάσσονται άμεσα στην κοινωνικά χαμηλότερη τάξη, ανεξάρτητα από το μορφωτικό τους επίπεδο και την κοινωνική τάξη στην οποία ανήκαν στη χώρα προέλευσης. Καλύπτοντας όμως κενά στην αγορά εργασίας και μάλιστα στα χαμηλότερα επαγγέλματα,

⁹⁷ Κολλιαρη Α., «Ξένοι στην Ελλάδα. Μετανάστες γλώσσα και κοινωνική ένταξη», Θεσσαλονίκη 1997, Παρατηρητής, σ.13

χρήρορα τους αποδίδονται μόνον οι ικανότητες που απαιτούνται και το status που απορρέει από αυτά τα επαγγέλματα. Διαμορφώνονται έτσι εθνικά στερεότυπα που προβάλλουν σ' αυτές τις ομάδες τις κοινωνικές αξίες που έχει βιώσει διαχρονικά η πλειοψηφία. Η αρνητική ταυτότητα που αποκτούν προκύπτει από τη διαπλοκή κοινωνικής τάξης και εθνότητας με την αναποτελεσματική ή διαφορετική χρήση της γλώσσας και του επικοινωνιακού στυλ. Όταν κάποιες κοινωνικές ή εργασιακές επαφές που είναι απαραίτητες αποτύχουν, επειδή σαφώς λείπουν οι επικοινωνιακές δεξιότητες, είναι δύσκολο στη γλωσσική πλειοψηφία να αποδεχτεί ότι αυτή η κοινωνικά διαμορφούμενη αρνητική ταυτότητα στην ουσία της είναι στερεοτυπική.

Οι αποτυχημένες προσπάθειες κοινωνικής ή εργασιακής επαφής συνδέονται άμεσα με τους φόβους και τις αγωνίες των μεταναστών σχετικά με τη θέση τους και τον τρόπο που στέκουν μέσα στο εργασιακό και κοινωνικό σύστημα καθώς και με το μέγεθος της δίκαιης ή όχι μεταχείρισής τους. Επειδή βρίσκονται σε θέση χαμηλής κοινωνικής δύναμης, αναπτύσσουν τη συνήθεια να είναι προσεκτικοί, μία συνήθεια που είναι συνδεδεμένη με τον φόβο να κριθούν ανακόλλητοι, να υποστούν κριτική, να απορριφθούν κοινωνικά και ίσως να απολυθούν.⁹⁸

Προσπάθειες για να επικοινωνήσουν μπορεί να αντιμετωπιστούν με περιφρόνηση ή απλά να συντελέσουν στο να επιβεβαιωθούν τα αρνητικά χαρακτηριστικά που τους αποδίδονται. Έτσι δεν έχουν ευκαιρίες να καλλιεργήσουν καθημερινές διαπροσωπικές επαφές μέσω των οποίων θα αποκτούσαν γνώσεις προκτινής εργασιακής και κοινωνικής επικοινωνίας και μάλιστα σε διαδικασίες όπου μαθαίνει κανείς ανεπίσημα. Αυτό από τη μια τους απομονώνει και τους κάνει πιο επιφυλακτικούς και από την άλλη επιτείνει την καχυποψία και την ανασφάλειά τους. Η αγνία και η ανασφάλεια όμως ενισχύουν υπερβολικά τις ανησυχίες τους για το ποιοι είναι οι κανόνες και ποια τα στερεότυπα γλωσσικής και κοινωνικής συμπεριφοράς, και ασόμμη παρατέρα ποια είναι τα δικαιώματά τους και ποια τα όριά τους. Αυτές οι ανησυχίες αυξάνουν το άγχος σε καταστάσεις επικοινωνίας και έτσι προκαλούνται ασόμμη περισσότερες εμπλοκές λόγω μη σωστής αποκωδικοποίησης και ερμηνείας των μηνυμάτων. Μ' αυτόν τον τρόπο όχι μόνον διαμορφώνονται, αλλά κυρίως ενισχύονται τα κοινωνικά στερεότυπα για την έλλειψη ικανοτήτων και τη μη συνεχή συμπεριφορά και στάση των μεταναστών απέναντι στους γηγενείς και μεγαλώνει η μεταξύ τους απόσταση.⁹⁹

2.2. Η αγορά εργασίας και η απασχόληση των μεταναστών – Η περίπτωση της πρωτεύουσας

Η ελληνική οικονομία και αγορά εργασίας παρουσιάζουν κάποια ιδιαίτερα αλληλεξαρτώμενα χαρακτηριστικά που έχουν άμεσες επιπτώσεις στην απασχόληση των μεταναστών και στη θέση τους στα πλαίσια της. Τα σημαντικότερα από αυτά, είναι η τμηματοποίηση της αγοράς εργασίας, η κυριαρχία των οικογενειακών, μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων, γεγονός που συνδέεται με την «ατελή μισθοποίηση», όχι μόνο στη χώρα μας αλλά και σε άλλες χώρες της Νότιας Ευρώπης, και η ύπαρξη και επέκταση ενός διευρυμένου ανεπίσημου τομέα οικονομικής δραστηριότητας.

Με το γενικό όρο «τμηματοποίηση της αγοράς εργασίας», εννοούμε τη διαίρεση της σε τμήματα εργασίων με διαφορετικά χαρακτηριστικά και προϋποθέσεις εισαγωγής στο καθένα από αυτά.

Παρατηρείται ότι ενώ στο πρωτεύον τμήμα της αγοράς εργασίας η εκπαίδευση παίζει σημαντικότατο ρόλο στο δευτερεύον ο ρόλος της είναι μειωμένος ή ανύπαρκτος αφού οι παράγοντες που παίζουν το σημαντικότερο ρόλο σε αυτό είναι εθνοτικοί, ηλικιακοί ή φύλου. Άμεσα συνδεδεμένο με το προηγούμενο είναι και το φαινόμενο της κυριαρχίας των οικογενειακών, μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων στην Ελλάδα αφού αυτές αποτελούν έναν από τους βασικότερους παράγοντες αύξησης της ζήτησης για φτηνό, εύελκτο και συχνά μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό. Ένα από τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά του ελληνικού κοινωνικού και οικονομικού σχηματισμού είναι η ύπαρξη και επέκταση του ανεπίσημου/ άτυπου τομέα δηλαδή του συνόλου των οικονομικών δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται εκτός κρατικού και φορολογικού ελέγχου και το 1995 υπολογίζονταν ότι έφτανε στο 35% περίπου του ΑΕΠ¹⁰⁰. Ο τομέας αυτός όπως είναι φυσικό μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα και γιατί η συντριπτική

⁹⁸ Στο ίδιο, σ.14

⁹⁹ Στο ίδιο, σ.16

¹⁰⁰ Κανελλόπουλος κ.ά. 1995

πλειοψηφία των ξένων εργαζόμενων απασχολούνται σε αυτόν και διότι διαπλέκεται με τους δυο προηγούμενους¹⁰¹.

Το εργασιακό προφίλ των μεταναστών, στην ευρύτερη περιοχή της Αττικής, όπως το παρουσιάζει η παραπάνω απογραφή, αναδεικνύει δυο πλευρές κοινωνικής οργάνωσης της εργασίας αυτό της αποειδίκευσης και αυτό της αποσυλλογιστοποίησης της εργασιακής δραστηριότητας.

Οι μετανάστες απασχολούνται σε τομείς που χαρακτηρίζονται από την αστάθεια και την υποβοηθητική εργασία, η οποία και ασκείται πολλές φορές άτυπα και σε δραστηριότητες που δεν έχουν ούτε επαγγελματικό αντίκρισμα ούτε συγκεκριμένο αντικείμενο εργασίας. Η αστάθεια της εργασίας φαίνεται να συνδέεται άμεσα με τη διάρκεια απασχόλησης από ένα συγκεκριμένο εργοδότη και σε ένα τομέα δραστηριότητας.

Είναι φανερό πως υπάρχει μία ιδιαίτερη κινητικότητα απασχόλησης των μεταναστών. Αυτή στρώχει τους τελευταίους προς εργασιακές δραστηριότητες χαμηλότερου κώρου, ανεπίδευτης εργασίας, οικονομικής περιθωριοποίησης, αλλά πάνω απ' όλα τους στρώχει προς μία εργασιακή δραστηριότητα που έχει προσωρινό χαρακτήρα ως προς τη διάρκεια αλλά και ως προς το αντικείμενο εργασίας. Σύμφωνα δε, με τη μελέτη των Χτούρη και Ψημμένου (1998), το 75% του μεταναστευτικού δυναμικού στην Αθήνα στην τελευταία απογραφή, εμφανίζεται να εργάζεται σε τομείς που διαρκούν λιγότερο από έξι συνεχόμενες ημέρες και μόνο το 15% του εργατικού δυναμικού έχει εξασφαλίσει συνεχόμενη ροή της εργασίας επί εβδομαδιαίας βάσης. Επιπλέον, το μεγαλύτερο μέρος του εργατικού δυναμικού, φαίνεται να αλλάζει εργοδότη και αντικείμενο εργασίας σε ημερήσια σχεδόν βάση και η απασχόληση του είναι μεταφερόμενη και ασταθής όσο αφορά το τόπο εργασιακής δραστηριότητας. Η αστάθεια αυτή εμφανίζεται και στις διαφορές ανάμεσα στα ημερομίσθια, τα οποία όχι μόνο παρουσιάζουν σοβαρές διακυμάνσεις ανάμεσα σε διαφορετικές μεταναστευτικές ομάδες και ανάμεσα σε διαφορετικούς εργοδότες, αλλά το 62,2% του εργατικού δυναμικού δηλώνει ότι το 1998 οι ημερήσιες απολαβές κυμαίνονται μεταξύ πέντε και δέκα χιλιάδων δραχμών. Ταυτόχρονα, το 21,5% του δυναμικού δηλώνει ότι το ημερομίσθιο του κυμαίνεται κάτω των πέντε χιλιάδων δραχμών από διάφορες εργασίες, ενδεικτικό της οικονομικής περιθωριοποίησης, αλλά ταυτόχρονα και της κοινωνικής διάκρισης που συντελείται σε βάρος των μεταναστών. Παρόμοιες μελέτες στο χώρο της αγοράς εργασίας τοποθετούν αυτή τη διάκριση (όσο αφορά τα ημερομίσθια) περίπου στο ήμισυ του εργατικού κόστους από ότι «κοστίζει» το νότιο δυναμικό, δημιουργώντας έτσι μία οικονομική και αριθμητική ελαστικοποίηση της εργασίας που εξασφαλίζει άμεσα κέρδη στους Έλληνες επιχειρηματίες.

Οι περισσότεροι από τους μετανάστες απασχολούνται σε τομείς εργασίας υποδεέστερους αυτών που είχαν στη χώρα προέλευσης, όπου δεν χρειάζεται σχεδόν καμία ειδίκευση, αλλά και ταυτόχρονα η εργασιακή τους σχέση φαίνεται να χαρακτηρίζεται από δραστηριότητες που είναι υποβοηθητικές και συνδέονται με προσωπικές υπηρεσίες¹⁰².

Πρέπει να τονίσουμε όμως, ότι οι μετανάστες που δουλεύουν για μια μεγάλη χρονική περίοδο σε μια συγκεκριμένη εργασία γίνονται σταδιακά απαραίτητοι, ιδιαίτερα όταν υπάρχουν λίγοι απασχολούμενοι. Συχνά συνδέονται με σχέση εμπιστοσύνης με το αφεντικό τους και έτσι δημιουργείται ένα ευχάριστο και για τις δυο πλευρές εργασιακό κλίμα. Ανόμιη περισσότερο, η παραμονή των μεταναστών για μεγάλη χρονική περίοδο στην ίδια δουλειά έχει ως αποτέλεσμα να τη μαθαίνουν σωστά και έτσι να γίνονται σταδιακά απαραίτητοι.

Το γενικό συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι διαφαίνεται μια πορεία συνεχούς βελτίωσης της θέσης των μεταναστών στην αγορά εργασίας. Συχνά η τυπική περιγραφή της δουλειάς τους δεν αντιστοιχεί σ' αυτήν που πραγματικά κάνουν που συνήθως είναι συνθετότερη και πιο υπεύθυνη. Όμως, αρκετά συχνά πλέον οι μετανάστες θεωρούνται ότι γνωρίζουν καλά την εργασία που κάνουν -ουσιαστικά έχουν γίνει «τεχνίτες»/«μάστορες» στο επάγγελμα που δουλεύουν-. Για αυτό τον λόγο σε πολλές περιπτώσεις δεν υπάρχει μεγάλη διαφορά στην αμοιβή - ημερομίσθιο / μισθό- που παίρνουν σε σχέση με αυτήν των Ελλήνων εργαζομένων μάλιστα, σε ορισμένες περιπτώσεις έχουν ακόμη και υψηλότερη αμοιβή από αυτούς. Με το πέρασμα του χρόνου η μεταμόρφωση σε συνθετότερες και καλύτερα αμειβόμενες θέσεις εργασίας συσπά τον κανόνα ανάμεσα στους Αλβανούς μετανάστες της Θεσσαλονίκης. Γενικά υπάρχει μια πορεία συνεχούς βελτίωσης της θέσης των μεταναστών στην αγορά εργασίας σύμφωνα με την πρόσφατη έρευνα των Λ. Λαμπρακίδη - Α. Λυμπεραση.

¹⁰¹ Ιωσηφίδης Θ. «Συνθήκες Εργασίας τριών μεταναστευτικών ομάδων στην Αθήνα», ο.π., σ.233

¹⁰² Ψημμένος Ι, «Νέα Εργασία και ανεπίσημοι μετανάστες στη Μητροπολιτική Αθήνα», Μαριβάκης Αθ, Παρσανόγλου, Δ, Μ. Παύλου, (Επιμέλεια), Μετανάστες στην Ελλάδα, Αθήνα 2001, Ελληνικά Γράμματα, σελ. 112-113

Οι οικονομικές συνέπειες της μετανάστευσης, σύμφωνα με τον Λόη Λαμπριανίδη μοιραία θα διαφέρουν ανάλογα με την εποχή και ανάλογα με την περιοχή και μπορεί να είναι είτε επωφελείς είτε επιζήμιες.

Στη συνέχεια ο ίδιος αναφέρει ότι αν έχουμε εισόδημα ανεκδίδευστων μεταναστών θα μειωθεί η αμοιβή της ανεκδίδευστης εργασίας, ενώ θα είναι ασυμφερίσιμες οι επιπτώσεις τόσο στους μισθούς των ειδικευμένων όσο και στην απόδοση του κεφαλαίου. «Η μείωση της τιμής των ανεκδίδευστων θα αποτελέσει κίνητρο για τους εργοδότες να υποκαταστήσουν με ανεκδίδευστη εργασία τόσο κεφάλαιο, όσο και ειδικευμένη εργασία, αν πάλι οι μετανάστες είναι ειδικευμένοι θα συμπέσουν τον μισθό της ειδικευμένης εργασίας αλλά αδιευκρίνιστη θα είναι η επίδραση στις τιμές των ανεκδίδευστων... η πτωτική τάση των αμοιβών που θα προκληθεί από την οικονομική μετανάστευση, θα είναι μεγαλύτερη εφόσον οι μετανάστες είναι διατεθειμένοι να εργαστούν με τιμές χαμηλότερες από τους ντόπιους»³³.

Σύμφωνα με την κυρίαρχη γνώμη οι ντόπιοι εργαζόμενοι εμφανίζονται να απειλούνται πως θα χάσουν τις θέσεις εργασίας τους από τους μετανάστες και επιπλέον βλέπουν το επίπεδο των αμοιβών τους να συμπιέζεται εξ αιτίας του αθέμιτου ανταγωνισμού που ασκούν οι νέοι αφιχθέντες ανταγωνιστές τους.

Ασφαλώς δεν δίνεται ιδιαίτερη σημασία στα οφέλη που προκαλεί η παρουσία των μεταναστών, όπως ότι βοηθούν την καλύτερη της εθνικής οικονομίας, μιας που λειτουργούν συμπληρωματικά στους εγχώριους συντελεστές παραγωγής.

Οι Σαρρή και Ζωγραφάκης με έρευνα που έκαναν το 1999, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η μετανάστευση έχει ευεργετική επίδραση στην επίδοση της οικονομίας καθώς συνεισφέρει σε αύξηση του ΑΕΠ κατά 1,5%.¹⁰⁴

Επιπλέον υποστηρίζουν ότι η μετανάστευση συμβάλλει στην αύξηση της απασχόλησης καθώς μόνο κατά 1/3 εκτιμάει ντόπιους εργαζόμενους και κατά τα 2/3 δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας.

Η Ελληνική Οικονομία παρουσιάζει σημαντικές διαφοροποιήσεις επιπτώσεων ως προς την διανομή του εισοδήματος. Είναι που φαίνεται να ζημιώνονται έντονα από την παρουσία των μεταναστών, είναι οι ανεκδίδευστοι εργάτες, γενικά όμως το σύνολο του μεριδίου των μισθών στο εθνικό εισόδημα συρρικνώνεται, παρά την αύξηση της ανεργίας μεταξύ της ομάδας των ανεκδίδευστων.

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι το άνοιγμα της αγοράς των Βαλκανίων είναι μια πολύ σημαντική ευκαιρία για την ελληνική οικονομία. Η υποδοχή οικονομικών μεταναστών, καθώς και η έξοδος ελληνικών επιχειρήσεων προς τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, αποτελούν μια αναπτυξιακή ευκαιρία, που όμως εμπεριέχει και πολλούς κινδύνους.

Από τη μια η αξιοποίηση φτηνού εργατικού δυναμικού, μπορεί να προσφέρει μια ώθηση της ελληνικής οικονομίας απέναντι στις ανταγωνιστικές και ήδη προηγμένες διεθνείς αγορές, από την άλλη όμως μπορεί να προκληθούν συνθήκες εργατικής εκμετάλλευσης με την μετεγκατάσταση στην Ελλάδα πλήθους μεταναστών και λαθρομεταναστών.

Όπως και να έχει, πάντως, στην καλύτερη περίπτωση η αξιοποίηση φτηνού εργατικού κόστους θα πρέπει να είναι μια μεσοπρόθεσμη τακτική και όχι μια αναπτυξιακή στρατηγική.

2.3. Οι συνθήκες διαβίωσης. Το παράδειγμα των Αλβανών της Θεσσαλονίκης

Οι μετανάστες φεύγουν συνήθως από κοινωνίες στις οποίες υφίστανται μεγάλες κοινωνικές εντάσεις λόγω κοινωνικής και οικονομικής ανισότητας. Αφήνουν μία κοινωνία στην οποία δεν μπορούν να επιτύχουν κοινωνική και οικονομική ανέλιξη και έρχονται σε κοινωνίες με μικρότερες εντάσεις. Στην κοινωνία λοιπόν της χώρας προέλευσης οι εντάσεις μπορεί να αμβλύνονται, ενώ σε περιόδους κρίσης οξύνονται στη χώρα υποδοχής, όπου βέβαια οι μετανάστες δεν εντάσσονται στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα.

Οι μετανάστες σχεδιάζουν να μείνουν το λιγότερο δυνατό χρονικό διάστημα έχοντας την ελπίδα μιας μικροαστικής ζωής στη χώρα προέλευσης. Η τάση της κοινωνικής πλειοψηφίας αλλά και των κρατικών θεσμών στη χώρα υποδοχής είναι να τους κατατάξουν κάτω και από το κατώτερο κοινωνικό στρώμα της κοινωνίας υποδοχής δημιουργώντας έτσι ένα υποπρολεταριάτο, το οποίο ζει στο περιθώριο της κοινωνίας και διεκπεραιώνει εργασίες για

¹⁰³ Λαμπριανίδης Λ., Λυμπεράκη Α., «Αλβανοί Μετανάστες στη Θεσσαλονίκη», ο.π., σ. 49

¹⁰⁴ Στο ίδιο, σ. 50

τις οποίες δεν ενδιαφέρεται το τοπικό εργατικό δυναμικό. Οι μετανάστες από την άλλη προσανατολισμένοι στην παλιννόστηση αποδέχονται τους κάθε άλλο παρά ευνοϊκούς όρους εργασίας και διαβίωσης.

Η εργατική τάξη της χώρας υποδοχής βλέποντας τους να απασχολούνται στις πιο κατώτερες, βαριές και εντούτοις καιροπληρωμένες δουλειές, να παίρνουν τους χαμηλότερους μισθούς, να ζουν κάτω από άσχημες έως και άλλες συνθήκες και να έχουν λίγες έως καθόλου δυνατότητες κοινωνικής ή και οικονομικής ανόδου, αισθάνεται ότι αναβαθμίζεται. Εντός από αυτή την άμεση και πραγματική αναβάθμιση, δημιουργείται στους ντόπιους εργάτες και η ψευδαίσθηση μιας κοινωνικής αναβάθμισης, λόγω του ότι οι αλλοδαποί εργάτες αποτελούν το κατώτερο κοινωνικό στρώμα. Το γεγονός όμως ότι οι αλλοδαποί εργάτες αποτελούν το υποπρολεταριάτο της χώρας υποδοχής, αποπροσανατολίζει τους ντόπιους εργάτες οι οποίοι σε περιόδους οικονομικής ασμής αναπτύσσουν νοστροπία εργάτη-αριστοκράτη και είναι περισσότερο σύμμαχοι της εργοδοσίας παρά των αλλοδαπών συναδέλφων τους, ενώ σε περιόδους οικονομικής ύφεσης αναπτύσσεται ένα αίσθημα ανταγωνισμού και εχθρότητας απέναντι στους ξένους στο οποίο συμβάλλουν οι εθνοκεντρικές τάσεις και των δύο πλευρών και οι προκαταλήψεις και τα αρνητικά στερεότυπα που έχουν διαμορφωθεί. Έτσι η μετανάστευση σταθεροποιεί μεν την κοινωνικό-οικονομική δομή των χωρών υποδοχής, οδηγεί όμως σε μια περαιτέρω διάσπαση της εργατικής τάξης και καλύπτει τις τάξινές αντίθετες.

Αν και στο διεθνές μεταναστευτικό παρελθόν οι μετανάστες αντιμετωπίστηκαν και αντιμετωπίζονται και σήμερα από τις τοπικές κοινωνίες με ποινικές προκαταλήψεις, στην πλειοψηφία τους αποδέχονται και προσαρμόζονται με τον χρόνο στις πολιτισμικές και κοινωνικές νόρμες της χώρας υποδοχής, η οποία με την εισροή μεταναστών από διαφορετικές χώρες προέλευσης αποκτά πολυπολιτισμικά χαρακτηριστικά.

Οι σχέσεις των μεταναστών, που αποτελούν μειονότητα, και των μελών της κοινωνίας των χωρών υποδοχής, που αποτελούν πλειοψηφία, εξελίσσονται δυναμικά και εξαρτώνται από τη στάση τη δική τους και της κοινωνίας υποδοχής. Η κοινωνική πλειοψηφία περιμένει μεν από τον μετανάστη να αποδέχεται και να εναρμονίζεται με τους πολιτισμικούς και κοινωνικούς τρόπους συμπεριφοράς και τους προσανατολισμούς που είναι συνήθεις σ' αυτήν, επιφυλάσσει όμως για τον εαυτό της το δικαίωμα να αναγνωρίσει και να αποδεχτεί κατά βούληση την πολιτισμική και γλωσσική ετερότητά του. Εάν δεν τον αποδεχτεί, το αποτέλεσμα θα είναι ο αποκλεισμός του μετανάστη, διότι θα τον αντιμετωπίζει ως ξένο. Η διαδικασία αποκλεισμού ή ένταξης δεν είναι απολογική από προκαταλήψεις και στερεότυπα, για αυτό είναι πιθανή τόσο η απόρριψη όσο και η αποδοχή. Μπορεί δε να είναι συνεχής και επώδυνη ιδιαίτερα για τους ομογενείς, οι οποίοι περιμένουν από την κοινωνική πλειοψηφία να τους αναγνωρίσει και να τους αποδεχτεί ως όμοιους και ισότιμους.

Αν κανείς παρακολουθήσει καθημερινά τα βραδινά δελτία ειδήσεων, τότε θα παρατηρήσει ότι σχεδόν καθημερινά υπάρχει αναφορά σε κάποιο περιστατικό στο οποίο εμπλέκεται λαθρομετανάστης. «Η αυξανόμενη παρουσία αλλοδαπών στην Ελλάδα οφείλεται σε πολλούς και διάφορους λόγους, οι οποίοι κατατείνουν στα διαφορετικά επίπεδα ανάπτυξης στον κόσμο. Να σημειώσουμε ενδεικτικά ότι :

- Σε παγκόσμιο επίπεδο αυξάνονται δραματικά οι εισοδηματικές διαφορές μεταξύ Βορρά και Νότου, οι οποίες εξωθούν μεγάλες μάζες από τις φτωχότερες χώρες στην αναζήτηση εργασίας και καλύτερων συνθηκών διαβίωσης.
- Η δημοσιογραφική έκρηξη στις χώρες ανατολικά και νοτίως της Μεσογείου δηλαδή στον άμεσο περίγυρο της Ε.Ε. αναμένεται να συμβάλει καθοριστικά στην περαιτέρω αύξηση της ανισότητας. Σε 30 χρόνια από τώρα ο πληθυσμός της νότιας Μεσογείου θα υπερδιπλασιαστεί από 160 σε 340 εκατομμύρια και την ίδια περίοδο οι χώρες που είναι δέκα φορές φτωχότερες από το μέσο όρο της Ένωσης θα γίνουν είκοσι φορές φτωχότερες. . .

Επομένως τα κύρια προβλήματα προέρχονται από την εισροή μεταναστών από φτωχές χώρες, με ότι συνεπάγεται αυτό. Είναι γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια η Ελλάδα έχει καταστεί χώρα υποδοχής λαθρομεταναστών και η παρουσία τους έχει προκαλέσει αρκετή αναστάτωση.

Τίθενται λοιπόν εδώ κάποια σημαντικά ερωτήματα, όπως το αν το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης έχει λάβει μέτρα για την αποτελεσματική φίλαξη των συνόρων, αλλά και από την άλλη για τους ήδη διαμένοντες στην Ελλάδα μετανάστες, πως αυτοί αντιμετωπίζονται και τι θα πρέπει να αλλάξει, ώστε να επιτευχθεί η αρμονική συμβίωση με αυτούς.

Θα πρέπει να αναλογιστούμε ότι δεν είναι όλοι οι μετανάστες εργαζομένοι και να ομολογήσουμε ότι στην συντριπτική τους πλειοψηφία οι μετανάστες αναλαμβάνουν τις καινοπληρωμένες εργασίες και δουλεύουν σε θέσεις χαμηλού κοινωνικού γοήτρου.

Ο παραγκωνισμός και η εκμετάλλευση των μεταναστών αναγράφεται χαρακτηριστικά στην έρευνα που έκαναν οι Λ. Λαμπρινίδης & Α. Λυμπερόκη και αφορά την διαβίωση των Αλβανών στη Θεσσαλονίκη όπως αυτή παρουσιάζονταν το 2001.¹⁰⁵

Μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο τρόπος αντιμετώπισης των Αλβανών και οι συνθήκες διαβίωσής τους προσεγγίζει αρκετά τον τρόπο ζωής και των υπολοίπων μεταναστών. Βάση λοιπόν αυτής της έρευνας:

- Ένα σημαντικό ποσοστό Αλβανών μεταναστών δηλώνουν ότι άλλαξαν το όνομά τους για να ενσωματωθούν στην ελληνική κοινωνία (34%).
- Πολλοί έχουν μορφωτικό επίπεδο. Το 11,2% των ανδρών και το 11,8% των γυναικών είναι πτυχιούχοι Πανεπιστημίου.
- Το 54,9% των μεταναστών του δείγματος έχει τελειώσει το λύκειο, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους Έλληνες είναι 29,4%.
- Τέλος, δεν υπάρχουν αναγράφεται, γεγονός που αφέεται στην απόκτηση υποχρεωτική εκπαίδευση³⁶.

Ακόμη κάποια άλλα συνοπτικά στοιχεία που μπορούμε να αναφέρουμε από την έρευνα αυτή είναι :

1. Ότι σημειώνεται σαφής βελτίωση των συνθηκών ζωής τους με το πέρασμα των χρόνων.
2. Υπάρχει μια τάση νομιμοποίησης και έκδοσης των απαραίτητων δικαιολογητικών.
3. Ένας στους τρεις άνδρες έχει συλληφθεί από την αστυνομία και οι μισοί απ' αυτούς έχουν συλληφθεί τουλάχιστον δύο φορές.
4. Η πλειοψηφία των μεταναστών ζει με την οικογένειά της.
5. Οι φίλοι και οι συγγενείς προσφέρουν σημαντική βοήθεια κυρίως στο πρώτο στάδιο της άφιξης.
6. Παρά το γεγονός ότι πολλοί αρχικά θεωρούσαν την Ελλάδα ως ενδιάμεσο σταθμό, στην πορεία την αντιμετωπίζουν ως τελικό τους προορισμό.
7. Οι γλωσσικές δεξιότητες των Αλβανών του δείγματος εμφανίζουν ικανοποιητικό επίπεδο, αλλά υπάρχουν πολλές ελλείψεις στις γραπτές δεξιότητες.
8. Ως προς την κατοικία, τα ευρήματα της έρευνας δείχνουν ότι «οι Αλβανοί μετανάστες ζουν τρία ή τέσσερα άτομα σε κάθε διαμέρισμα, ενώ το τυπικό διαμέρισμα έχει συνήθως δύο ή τρία δωμάτια... Κατοικούν κυρίως στο κέντρο της πόλης, αλλά κατοικούν επίσης σε κάθε γειτονιά... κατά κανόνα φαίνεται να διαθέτουν ικανοποιητικό επίπεδο οικιακού εξοπλισμού αλλά υπολείπονται κυρίως ως προς δύο στοιχεία : την πρόσβαση σε σπίτια με κεντρική θέρμανση και την κατοχή αυτοκινήτου»³⁷.
9. Στη συντριπτική πλειοψηφία τα παιδιά των μεταναστών συμμετέχουν συστηματικά στο εκπαιδευτικό σύστημα.
10. Οι αμοιβές τους βρίσκονται πολύ κοντά στον ελληνικό μέσο όρο για τα αντίστοιχα επαγγέλματα.
11. Εμφανίζουν μικρότερες από το μέσο όρο δαπάνες λόγω του χαμηλού εισοδήματός τους και την τάση τους να αποταμιεύουν.
12. Λιγότεροι απ' τους μισούς στέλνουν τακτικά χρήματα στην Αλβανία.
13. Δύο στους τρεις επέστρεψαν κάποια στιγμή στην Αλβανία, ενώ ένας στους τρεις δεν γύρισε καθόλου.

¹⁰⁵ Λαμπρινίδης Λ., Λυμπερόκη Α., «Αλβανοί Μετανάστες στη Θεσσαλονίκη», ο.π., σ.174.

¹⁰⁶ Στο ίδιο, σ.175.

¹⁰⁷ Στο ίδιο, σ.227.

24. Πολιτισμική Σύγκρουση

Μπορούμε να επισημάνουμε μέσα στον κόσμο την διαφορετικότητα μεταξύ των ανθρώπων. Μία διαφορετικότητα που δεν ανταποκρίνεται μόνο στην εξωτερική εμφάνιση αλλά και στην διαφορετικότητα των αντιλήψεων, της κουλτούρας και της κοινωνικής καταβολής.

Αυτή η διαφορετικότητα στοιχειοθετείται από τον κοινωνικό χώρο που περιβάλλει τους ανθρώπους, τον κώδικα επικοινωνίας, τις αντιλήψεις.

«Το στήσιμο όμως διαχωριστικών κοινωνικών συνόρων στην κοινωνία που ζούμε εξαιρεί και περιθωριοποιεί τον καθένα που δεν ανήκει ή δεν πιστεύει στα «πιστεύω» της φυλής που κυριαρχεί, εφαρμόζοντας ένα αυταρχικό τρόπο διαχείρισης»¹⁰⁸.

Στη σύγχρονη εποχή η παγκοσμιοποίηση, με τις νέες δομές ενοποίησης και λειτουργικής αποδιοργάνωσης του έθνους κράτους δημιουργούνε μια νέα ηθική και προτρέπουμε σε μια υπερεθνική ταυτότητα. Ο πολίτης λοιπόν κάτω από αυτό το πρίσμα καλείται να ταυτιστεί με αυτήν την κοινωνική πραγματικότητα.

Μια κοινωνική πραγματικότητα κατά την οποία έχουμε αυξητικές τάσεις της ανεργίας, με τις «μεγάλες δυνάμεις» να επιβάλλονται διεθνώς, είτε με οικονομικά μέσα, όπως λειτουργεί η Ε.Ε., είτε με τη βία, όπως οριστικά κινούνται τα τελευταία χρόνια οι Η.Π.Α. που κάνουν απελευθερωτικές εισβολές «ειρήνης» και αποικιοκρατίας της δημοκρατίας μέσω του πολέμου. Σε όλη αυτήν την πραγματικότητα, οι μετανάστες βρίσκονται μπροστά σε ένα τείχος απροσπέλαστο, το οποίο τους αποκόβει από τις κοινωνικές δραστηριότητες, λόγω της πολιτισμικής κουλτούρας την οποία πρεσβεύουν.

«Μπροστά λοιπόν σε μια κοινωνία μοιρασμένη μπροστά στις καινοτομίες της αγοράς και στις αναπτυσσόμενες προκαταλήψεις για τον άνθρωπο και τη φυλετική του καταγωγή, ο κοινωνικός χώρος διαβίωσης γίνεται το σημείο καθορισμού τόσο της πολιτικής ζωής των μεταναστών όσο και του αυτοπροσδιορισμού του στις νέες πόλεις της Ευρώπης. Η εμπειρία, η ταυτότητα τους όσο ο ρόλος τους σ' αυτές τις πόλεις της Ευρώπης καθορίζονται από τον κοινωνικό χώρο που βιώνουν»³⁾.

Στην Ευρώπη λοιπόν τα τελευταία χρόνια, παρατηρούμε να γίνεται μια προσπάθεια αρμονιοποίησης των χωρών σε θέματα κοινωνικής πολιτικής, στρατιωτικής άμυνας αλλά παράλληλα και μια οχύρωση απέναντι σε πολίτες της μη Ε.Ε.

Αυτή η ανάπτυξη φυλετικών προκαταλήψεων και ρατσισμού, συμβαδίζει ταυτόχρονα με πολιτικές άρνησης από τις διάφορες κυβερνήσεις να αναζητήσουν νέες μεταναστευτικές προσεγγίσεις που να συμβαδίζουν με την ενοποίηση της Ευρώπης.

«Η Γαλλία, η Γερμανία και άλλες χώρες της Ευρώπης προβλέποντας τους «κινδύνους εισροής» μεταναστών από χώρες μη μέλη της Ε.Ε., ήδη από το 1985 είχε υπογράψει τη συνθήκη Shengen που έδνε τη δυνατότητα της ενδομετακίνησης αλλά και της απαγόρευσης της μόνιμης διαμονής απόδημου πληθυσμού από χώρες της Ευρωπαϊκής περιφέρειας και του τρίτου κόσμου»⁴⁾.

Στη συνθήκη αυτή το 1990 εισχώρησαν η Ελλάδα, η Ισπανία, η Ιταλία και η Πορτογαλία, δημιουργώντας ταυτόχρονα ένα μοντέλο ελέγχου των εξωτερικών συνόρων αντανακλώντας έτσι την ξενοφοβία και τις πολιτικές που εξασκούνται στο εσωτερικό της.

Περληητικά, η συνθήκη ΣΕΝΓΚΕΝ, αναφέρει ότι όποιος δεν έχει ΒΙΖΑ δεν μπορεί να εισέλθει στο εσωτερικό της Ε.Ε. και επίσης ποινικοποιείται η μεταφορά ατόμων χωρίς επίσημα έγγραφα.

Αποτέλεσμα αυτής της συνθήκης ήταν οι μαζικές απελάσεις από το Μπάρι της Ιταλίας και η επιχείρηση σκούπα στην Ελλάδα την περίοδο 1992–93.

Όμως παρ' όλα αυτά οι πόλεις της Ευρώπης αποτελούν χώρους μέσα στους οποίους οι μετανάστες ζουν και εργάζονται, αναπτύσσουν επαφές με τους ντόπιους και αλληλεπιδρούν μεταξύ τους.

¹⁰⁸ Ψημμένος Ι., «Μετανάστευση από τα Βαλκάνια και κοινωνικός αποκλεισμός στην Αθήνα», Αθήνα, Ποικιλία, 1995, σ. 39

¹⁰⁹ Στο ίδιο, σ. 40.

¹¹⁰ Στο ίδιο, σ. 55.

Μέσα όμως από αυτήν την αλληλεπίδραση «παρατηρείται το φαινόμενο του εκτοπισμού, δηλαδή οι κυρίαρχες τάξεις μετακινούνται σε γεωγραφικούς χώρους διαφορετικούς, αδειάζουν το κέντρο των πόλεων που κάποτε εκεί κατοικούσαν παραχωρώντας το στις χαμηλές τάξεις ώστε εκεί να κάνουν τις εργασίες που οι ίδιοι δεν καταδέχονται πια»⁴¹.

Οι πόλεις λοιπόν θεωρούνται απέναντι στους μετανάστες και γίνονται αστυνوميκρατούμενες, τους αντιμετωπίζουν σαν ξένους εισβολείς και τους εργληματοποιούν. «Το πρώτο έγκλημα που κάνει ο μετανάστης είναι ότι εισέρχεται στην πόλη με μια ολοκληρωμένη εικόνα για το ποιος είναι... Θα πρέπει όμως στη νέα πόλη που καλείται να ζήσει να ανακατασκευάσει την αντίληψή του για την οντότητά του επάνω σε μια άρνηση, απορρίπτοντας και διαμορφώνοντας την ιστορία του»⁴².

Οι μετανάστες λοιπόν μέσα στις πόλεις γιετοποιούνται υπό ένα καθεστώς περιθωριοποίησης κατά το οποίο αφαιρούνται οι δυνατότητες ατομικής ανάπτυξης και το σπουδαιότερο προσβάλλονται τα ήθη, τα έθιμά τους, οι προσδοκίες τους, η ίδια η προσωπικότητά τους. Το μόνο που χρησιμεύουν είναι ως μια ωφέλιμη οικονομική μονάδα.

Στον τομέα της εργασίας πολλοί μετανάστες δεν γίνονται δεκτοί σε θέσεις απασχόλησης και επιπλέον λόγω μορφωτικού επιπέδου και διαφορής ειδίκευσης πολλοί νέοι μετανάστες διανύουν δύσκολη περίοδο να βρουν δουλειά.

Οι μετανάστες λοιπόν βιώνουν ένα πολιτισμικό σοκ ερχόμενοι σε μια νέα χώρα, διότι δοκιμάζονται κάτω από συνθήκες σύγκρουσης μεταξύ των δύο πολιτισμών που επισυμβαίνουν σ' αυτούς (συγκρούονται δηλαδή ο πολιτισμός ου φέρουν μαζί τους από την χώρα καταγωγής τους και ο πολιτισμός της χώρας υποδοχής).

Μέσα απ' αυτές τις συγκρούσεις των δύο πολιτισμών, το άτομο θα πρέπει να κάνει μεγάλο αγώνα να υπερβεί αυτές τις αντιφάσεις, αυτή όμως η υπέρβαση παραμένει εντός των δυνατοτήτων του μέσου μετανάστη με αποτέλεσμα πολλοί να διαμορφώνονται σε άτομα περιθωριστά και συχνά με παθολογικές εκδηλώσεις.

3. Ο ρόλος των Μ.Μ.Ε. στη διαμόρφωση στάσεων ως προς τους μετανάστες.

Οι στάσεις μαθαίνονται από το άμεσο και έμμεσο περιβάλλον. Τόσο η εκμάθηση των στάσεων, όσο και οι αλλαγές των στάσεων. Ορισμένοι ερευνητές βασίζονται σε συμπεριφοριστικές εξηγήσεις, με επίκεντρο τον ρόλο της ενίσχυσης. Άλλοι ερμηνεύουν τα ίδια φαινόμενα με βάση τη μιμητική θεωρία της μάθησης. Άλλοι ερευνητές χρησιμοποιούν έννοιες της γνωστικής θεωρίας της μάθησης. Πάντως οι ερευνητές ενδιαφέρονται επίσης για τους κοινωνικούς φορείς που διαμορφώνουν τις στάσεις. Ο πρωταρχικός κοινωνικός φορέας είναι η οικογένεια. Από τον πατέρα και την μητέρα του και από άλλους στενούς συγγενείς το μικρό παιδί θα μάθει τις στάσεις του για «τους Τούρκους» για τη «καστή» πολιτική παράταξη κλπ. Το σχολείο, ο δάσκαλος, οι φίλοι του θα επηρεάσουν τις στάσεις του, παρόλο που οι στάσεις που διαμορφώνονται από την οικογένεια είναι οι πιο βαθιά ριζωμένες και επόμενος είναι και οι πιο δύσκολο να αλλάξουν.

Άλλος ένας σημαντικότητας και ισχυρός κοινωνικός φορέας είναι τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Ο τύπος μπορεί να διαμορφώσει γνώμες, αλλά περιορίζεται κυρίως στους «μορφωμένους». Ποιο συγκεκριμένα, η δύναμη του τύπου, η οποία δρα μέσω της οπτικής διόδου απευθύνεται κυρίως στο «μορφωμένο σκεπτόμενο άτομο», που μπορεί να επηρεαστεί με βάση το γραπτό λόγο. Ωστόσο ο τύπος χρησιμοποιεί τεχνητά μέσα, π.χ. φωτογραφίες, μεγάλους μαύρους τίτλους με παραπλανητικά μηνύματα για να διαμορφώσει γνώμες ατόμων που δεν διαβάζουν με προσοχή τις ειδήσεις. Το ραδιόφωνο επηρεάζει την κοινή γνώμη μέσω της ακουστικής διόδου, οπότε έχει ένα πλατύτερο ακροατήριο από τον τύπο. Ωστόσο, το πιο ισχυρό μέσο μαζικής πληροφόρησης όσον αφορά τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης είναι σαφώς η τηλεόραση, η οποία δρα συγχρόνως μέσω της οπτικής και ακουστικής διόδου¹¹³.

¹¹¹ Στο ίδιο, σ. 63.

¹¹² Στο ίδιο, σ. 65.

¹¹³ Δ. Γεώργια, «Κοινωνική Ψυχολογία», Τόμος Α', Αθήνα, 1986, σ. 123

Καλώς ή κακώς τα μέσα ενημέρωσης αποτελούν σημαντικό στοιχείο της καθημερινής ζωής και σοβαρή ουσιαστική αλληλεπίδρασης στο κοινωνικό πεδίο, επομένως είναι αδύνατον να το αγνοήσουμε. Το ερώτημα που μας απασχολεί είναι κατά πόσον τα ελληνικά ΜΜΕ, έχουν συμβάλει στην αρνητική στερεοτυπική απεικόνιση του αλλοδαπού μετανάστη στη χώρα μας.

Για τη μεταστροφή της κοινής γνώμης και την αντίστοιχη αρνητική στάση προς την παρουσία των μεταναστών και ειδικότερα τη σύνδεση της μαζικής άφιξης των Αλβανών με την ελαμβιανόμονη ως ρατσιστική αύξηση της εγκληματικότητας στη χώρα, ο διαμεσοαλβανικός λόγος των Μ. Μ. Ε. και επικοινωνίας είναι κρίσιμος. Τα Μ. Μ. Ε. ιδιαίτερα στις σημερινές συνθήκες του λεγόμενου «πατριόσιμου χωριού» δραμαματίζουν σημαντικότερο ρόλο στη διαμόρφωση στάσεων και αντιλήψεων του πληθυσμού και αντίστοιχης κοινωνικής συνείδησης.¹¹⁴

«Σύμφωνα με μια χαρακτηριστική διατύπωση: Ο τύπος-αλλά και γενικότερα τα ΜΜΕ- δεν είναι ο καθρέφτης της πραγματικότητας αλλά δομεί ο ίδιος μια άλλη «πραγματικότητα» με στόχο την (υπό)λασθάνουσα πίεση προς τον αναγνώστη να «αποανοήσει» τον κόσμο κατά ένα συγκεκριμένο τρόπο... Το προκατασκευασμένο σχήμα αντίληψης αναπτύσσει την προκατάληψη, αποθαρρύνει την αμεροληψία και αποπροσανατολίζει την κρίση».¹¹⁵

Τα ΜΜΕ είναι αδιαμφισβήτητα μια μορφή εξουσίας που μπορεί να ευνοήσει ή να σκότεινει και να βλάψει αυτούς με τους οποίους ασχολείται κάθε φορά. Έτσι πολλές φορές διαμορφώνει γνώμες και κατηγοριοποιεί ανθρώπους βρίσκοντας την απόλυτη αποδοχή των απόψεων που απευθύνεται. Είναι πολύ εύκολο για τα Μέσα αφού απευθύνονται σε όλους και όλοι έχουν δυνατότητα πρόσβασης και είναι δέκτες των πληροφοριών που τους προσφέρονται να έχουν την κοινή γνώμη με το μέρος τους και με τη σύμφωνη γνώμη τους. Έτσι φαινόμενα προκατάληψης και ρατσισμού ξηλώνονται πολλές φορές μέσα από τους ίδιους τους κόλπους των ΜΜΕ, τα οποία όπως αναφέραμε έχουν τη δύναμη να επηρεάσουν «τους πάντες» εξυπηρετώντας με τον τρόπο αυτό διάφορα συμφέροντα.

Η κρίση της σχέσης των ΜΜΕ με τον με τον ρατσισμό έχει εσπαστεί κυρίως στην →κατά περιόδους- ρατσιστική προπαγάνδα τους. Ωστόσο η αφετηρία αυτής της σχέσης βρίσκεται τόσο μέσα στη δομή των Μέσων όσο και στην κοινωνική και οικονομικό-πολιτική λειτουργία τους που προσδιορίζει κάθε τι ρατσιστικό: η δημιουργία διαχωρισμών διακρίσεων και αποκλεισμών.

Τα ΜΜΕ τόσο σε Πατριόσιμα κλίματα όσο και στην ελληνική πραγματικότητα ειπός από το ότι σε μερικές περιπτώσεις είναι φορείς ρατσισμού που πηγάζει από τις ίδιες τους τις δομές μπορούν να δημιουργήσουν και να κατευθύνουν ειδηλώσεις ρατσισμού. Το ποιο κοινωνικό κομμάτι θα υποστεί αυτές τις ρατσιστικές ειδηλώσεις και πρακτικές αλλάζει κάθε φορά. Στην ελληνική κοινωνία την τελευταία δεκαετία ένας μόνιμος δέκτης είναι οι μετανάστες (είτε συγκεκριμένες ομάδες ή κοινότητες στο σύνολό τους).

Η εμφάνιση των μεταναστών στα ηλεκτρονικά και έντυπα των ΜΜΕ, εξαντλείται στα "παράθυρα" και τις στήλες των αστυνομικών δελτίων στις θεωρητικές εισηγήσεις και αναλύσεις που ασχολούνται με τα κοινωνικά προβλήματα και στα ανθρωπιστικά ντοκιμαντέρ. Είναι ολοφάνερο ότι προβάλλονται αποκλειστικά και μόνο είτε ως προβλήματα για λύση είτε ως αντιείμενα οίκτου είτε ως ενδιαφέρουσα γραφικότητα. Ποτέ δεν καλούνται από τους ιθύνοντες των ΜΜΕ να μιλήσουν οι ίδιοι για τις ζωές τους και όταν αστόμα αυτό συμβεί τοποθετούνται στη θέση του υπόλογου αναμείτρωτο με κάθε λογής αυτόκλητους λαϊκούς κριτές (διακοσμητικούς-αντιρατσιστικούς ή μη δημοσιογράφους οργανωμένους πολίτες πολιτικούς και).

Το πιο σημαντικό στο σημείο αυτό είναι ότι η θεματολογία την οποία τα Μέσα καθημερινά και σχεδόν αποκλειστικά κρίνουν και επιλέγουν πως αφορά τους μετανάστες δεν είναι άλλη από αυτήν της εγκληματικότητας. Βλέπουμε πολύ συχνά τους δημοσιογράφους του αστυνομικού ρεπορτάζ να τοποθετούν (με ύφος απόλυτης βεβαιότητας) κάποιο μετανάστη στη θέση του αναζητούμενου δράστη. Κι όταν αποκαλύπτεται ότι ο όποιος δράστης δεν είναι μετανάστης το γεγονός απομακρύνεται από τη "ζωντανή μετάδοση" και πολύ σπάνια αναφέρεται.

Έτσι σχεδόν μόνιμα οι ρόλοι θύματος και θύτη που απαιτούνται για τα κάθε είδους εγκληματικά σενάρια παρουσιάζονται από τα ΜΜΕ με μια μόνο ειδοχή: ο μετανάστης ως θύτης και ο γηγενής το θύμα. Η στάση αυτή θα μπορούσε ίσως να χαρακτηριστεί ως επιτήδεια καθιέρωση ρόλων αφού στην πραγματικότητα θύτης είναι η κοινωνική δομή που έχει θεσπίσει την αντιμετώπιση των μεταναστών από τους ντόπιους και την οποία τα Μέσα από θέση υπερασπίζονται.

¹¹⁴ Β.Χ.Καρύδης «Εγκληματικότητα των μεταναστών στην Ελλάδα», Εκδ.Παπαζήση, Αθήνα 1996, σελ 124

¹¹⁵ Γ.Α.Πανούσης «Εγκληματολογικές έρευνες», εκδ. Αντ.Ν.Σάκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1991, σελ 127.

Η κριτική της σχέσης των ΜΜΕ με τον με τον ρατσισμό έχει εσπαστεί κυρίως στην –κατά περιόδους– ρατσιστική προπαγάνδα τους. Ωστόσο η αφετηρία αυτής της σχέσης βρίσκεται τόσο μέσα στη δομή των Μέσων όσο και στην κοινωνική και οικονομικό-πολιτική λειτουργία τους που ευνοεί τη δημιουργία διαχωρισμών, διακρίσεων και αποκλεισμών.

Τα ΜΜΕ έχουν τη δυνατότητα με τη συνεχή επανάληψη, όχι μόνο να επηρεάζουν αλλά και να χειραγωγούν τις μάζες «Ο στόχος της προπαγάνδας έγκειται στη μεταστροφή της προσοχής της μάζας σε συγκεκριμένα γεγονότα, δεδομένα, ανάγκες, κ.α. Για να είναι επιτυχημένη η προπαγάνδα, θα πρέπει να έχει έναν περιορισμένο αριθμό μηνυμάτων και αυτά τα μηνύματα θα πρέπει να επαναλαμβάνονται έως ότου και το τελευταίο μέλος του κοινού να κατανοήσει πλήρως το νόημα τους»¹¹⁶. «Την περίοδο του ναζισμού, ο έλεγχος του ανθρώπινου νου γινόταν κυρίως με απροσλόγιστα βίαιες μεθόδους. Σήμερα, το μόνο που διαφέρει, είναι ότι η μάζα αποδέχεται με ακριβή ευχαρίστηση – συχνά δε και με ευγνωμοσύνη– τον ψυχολογικό φασισμό που της ασκείται. Ο ανθρώπινος νους είναι πια προγραμματισμένος να πιστεύει ότι αυτό που συνήθως πράττει είναι εξαιρετικό και το χειρότερο, ότι είναι δική του επιλογή»¹¹⁷

Σύμφωνα με την κοινωνική ψυχολόγο Φαίδρα Λογοθέτη, υπάρχουν 4 βασικοί τρόποι ελέγχου ατόμων ή ομάδων:

- Ένας από τους τελειότερους τρόπους ελέγχου αποτελεί η αιχμαλώπιση και καθήλωσι του θυμικού. Αυτή πραγματοποιείται συνήθως μέσω:
 - 1) απατηλών υποσχέσεων και μηνυμάτων, 2) σκόπιμα καλλιεργούμενης αίσθησης ανεπάρκειας και στέρησης και 3) ταύτισης με κατάλληλα επιλεγμένα πρότυπα (αθλητές, ηθοποιούς, μοντέλα, κ.α.). Όλα αυτά απομακρύνουν το άτομο από τη λογική σκέψη και μπορούν να το οδηγήσουν σε ανακάλυφτες, αφύσικες ή ασύμφορες και παράλογες ως προς τις πεποιθήσεις του συμπεριφορές. Τη βασική θέση όμως ως προς την αποτελεσματικότητα στον έλεγχο των μαζών κατέχει ο φόβος. Όποιος κατορθώσει να τον χειριστεί, αυτόματα αναδεικνύεται και αδιαφρόνητος εξουσιαστής. Η μέθοδος αυτή είναι πραγματικά ακοντιακάστατη, μιας και εύκολα μας οδηγεί στο βιώνουμε μια μόνιμα αποσταθεροποιητική αίσθηση απειλής. Όσο μεγαλύτερο το αίσθημα της απειλής τόσο πιο επιρρεπείς και εύλωτοι γινόμαστε. Και όταν κάποιος φοβάται, αυτόματα νιώθει απνητοποιημένος και, κατά βάθος, αβοήθητος. Αυτό τον κάνει λιγότερο αντανακλαστικό και άρα περισσότερο ελέγξιμο. Και βέβαια, όπως ακριβώς ο σκύλος του PAVLOF (ιδρυτή του μιχαελισμού και θεμελιωτή της θεωρίας των εξαρτημένων αντανακλαστικών), να παραδοθεί σε εκείνον που εμφανίζεται μπροστά του σαν προστάτης.
- Για να ελεγχθεί πιο αποτελεσματικά η ανθρώπινη σκέψη και να οδηγηθεί σε προαποφασισμένα συμπεράσματα, σημαντικό ρόλο παίζει η ύπαρξη μιας καλής και πεισιπτής ενότιας, μιας και οι ενότιας διεισδύουν άμεσα στο υποσυνείδητο και ελαμβάνονται ως αληθείς. Για παράδειγμα, η ενότια των νεκρών γυναικών του Σαντάμ Χουσέιν στα τραπέζια ενός νεκροτομείου ταξίδεψε σε όλο τον κόσμο και βομβάρδισε περισσότερο ίσως και από τα αμερικανικά αεροπλάνα, κατοχυρώνοντας στις συνειδήσεις των μελών της ανθρωπότητας την αμερικανική ισχύ. Η απλή αναφορά της ίδιας ακριβώς ειδήσης, χωρίς την παρουσία ενότιας, σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσε να έχει την ίδια σημασιολογία.
- Οι άνθρωποι μπορούν να χειραγωγηθούν ανελέητα, αν τους απαλλάξεις από τη σκέψη. Η καταστολή της πνευματικής δραστηριότητας, η ενασχόληση με το ασήμαντο, ο καταγισμός χυδαίων ερεθισμάτων και πληροφοριών από τα ΜΜΕ, ασόμα και το σαφώς αμφλεγόμενο επίπεδο της σημερινής εκπαίδευσης, καταστίζουν σημαντικά την νόηση, την εγρήγορση και τη συνειδητότητα. Σταδιακά δημιουργείται μια ελλιπής, πλην όμως μάζική, συνείδηση στην οποία κάθε άτομο της κοινωνίας καλείται να εμπεθεί. Όλοι τότε γίνονται μονάδες ενός μεγαλύτερου συστήματος, το οποίο ουσιαστικά θα ελεγχθεί από ένα και μοναδικό εγρέφαλο!

¹¹⁶ Φαίδρα Λογοθέτη, Κοινωνική ψυχολόγος «Αδύλας Χίλαρ, ο αγών μου», από το άρθρο της κοινωνικής ψυχολόγου στο περιοδικό NEXUS, τ. 2, Ιούνιος-Ιούλιος 2004, σελ. 44

¹¹⁷ Φαίδρα Λογοθέτη, Κοινωνική ψυχολόγος «έσπερα σημεία κλειδιά για τον έλεγχο, αλλά και την αντίσταση των πολιτών», περιοδικό NEXUS, τ. 2, Ιούνιος- Ιούλιος 2004, σελ. 44.

Εξάλλου, ο ανθρώπινος νους σήμερα υπερφορτώνεται με έναν αφύσικο όγκο πληροφοριών. Οι αλλαγές είναι ραγδαίες. Ο μέσος πολίτης δεν προλαβαίνει να αφομοιώσει και να ακολουθήσει τις αλλαγές στη μόδα, στην τεχνολογία, την α- αγορά εργασίας, κτλ. Νιώθει καταλυμένος και ψυχικά αβέβαιος. Τα μέσα που εξουσιάζουν τον νου τον εκπαιδεύουν στο να δεσμεύει περισσότερη ενέργεια για να μάθει π.χ. τη χρήση ενός κινητού τηλεφώνου νέας γενιάς, παρά για να εστιάσει στην ενδοσκόπηση και την επίτευξη της πραγματικής συνειδητότητας. Όλη αυτή η παρά-φύση νοητική ενασχόληση του, τον μεταμορφώνει σ' ένα εξαιρετικά άβουλο και πνευματικά υποτονικό θύμα χειρισμού.

- Τέλος, μια από τις πιο επιτυχημένες μεθόδους ελέγχου του νου βασίζεται στην απόσπαση της προσοχής. Μολονότι η τεχνική είναι σχεδόν αφελής, τα αποτελέσματά της είναι πάντα εντυπωσιακά. Για παράδειγμα, όσο διάστημα η Κοινή Γνώμη σχολίαζε με ανάμεικτα συναισθήματα τον περίφημο «λειψό» του προέδρου Κλίντον, η αμερικανική κυβέρνηση σχεδίαζε ανενόχλητη εκείνες τις επιθέσεις που αργότερα θα ανέτρεπαν τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές ισορροπίες των Βαλκανίων»¹¹⁸

¹¹⁸ Φαίδρα Λογοθέτη, Κοινωνική Ψυχολόγος, «τέσσερα σημεία κλειδιά για τον έλεγχο αλλά και την αντίσταση των πολιτών», περιοδικό NEXUS, T2, Ιούνιος-Ιούλιος 2004, σελ.44.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

1. Η επιλογή του τύπου της έρευνας

Σκοπός της έρευνας είναι να εξετασθεί η διαδικασία διαμόρφωσης των στάσεων για τους οικονομικούς μεταναστές στους εφήβους, το ειδικό τους περιεχόμενο, τους παράγοντες διαμόρφωσης (οικογένεια, σχολείο, ΜΜΕ. , ομάδες συνομηλίκων) καθώς και τη σχέση στάσεων συμπεριφοράς. Η έρευνα περιέλαβε 145 μαθητές του 1^{ου} και 2^{ου} ΤΕΕ Ρεθύμνου, που αποτελούν το 50% του συνολικού πληθυσμού, που ανέρχεται στους 300 όπως κρίθηκε αναγκαίο, ώστε να έχουμε όσο το δυνατόν πληρέστερη εικόνα.

Για την επίτευξη του σκοπού αυτού κρίθηκε αναγκαίο να χρησιμοποιηθεί η εμπειρική μέθοδος, στην οποία γίνεται έλεγχος των υποθέσεων, προκειμένου να διαπιστώσουμε τη μορφή των συσχετίσεων των διαφόρων μεταβλητών, εφαρμόζονται στατιστικές μέθοδοι επεξεργασίας του ερευνητικού υλικού και οι μεταβλητές εκφράζονται με ποσοτήτες.¹¹⁹

Η εμπειρική έρευνα χρησιμοποιεί στατιστικές μεθόδους για την επεξεργασία του υλικού, εφαρμόζει μετρήσεις και εκφράζει τα δεδομένα με ποσοτήτες. Πιο συγκεκριμένα στα πλαίσια της εμπειρικής μεθόδου θα εφαρμόσουμε:

Α) την μέθοδο του ερωτηματολογίου

Β) την μέθοδο ανάλυσης περιεχομένου

Γ) διαδικασίες και τύπους της περιγραφικής στατιστικής για την επεξεργασία του ερευνητικού υλικού.

Κρίνεται σκόπιμο στο σημείο αυτό να διευκρινιστούν περισσότερο οι μέθοδοι καθώς και συναφείς όροι. Στον παραπάνω ορισμό αναφέρθηκε ο όρος υπόθεση που «σημαίνει μια πρόταση η οποία συνδέει δύο ή περισσότερες μεταβλητές που θεωρείται ότι έχουν κάποια σχέση μεταξύ τους. Ενδέχεται δηλαδή η μεταβολή της μιας μεταβλητής να επηρεάσει την άλλη».¹²⁰

«Στη μεθοδολογία της έρευνας καθετί που μεταβάλλεται είτε είναι αυτό ένα φυσικό μέγεθος, χαρακτηριστικό ή γεγονός, ονομάζεται μεταβλητή. Τα γεγονότα στα οποία ενδείκνυται η ύπαρξη σχέσης μεταξύ τους λέγονται μεταβλητές μιας υπόθεσης»¹²¹

Σε κάθε έρευνα η συλλογή των δεδομένων γίνεται με διάφορους τρόπους, όπως με συνέντευξη, παρατήρηση, ερωτηματολόγιο κτλ. Σκοπός της συλλογής των εμπειρικών δεδομένων, είναι να βοηθηθεί ο ερευνητής στην επίλυση του προβλήματος που τον απασχολεί. Για το θέμα που ερευνούμε κρίθηκε ότι ο καλύτερος τρόπος προσέγγισης είναι η εφαρμογή ερωτηματολογίων.

¹¹⁹ Κασσωτάκη Μ., «Εμπειρική έρευνα στις επιστήμες της αγωγής», χ.ε., Αθήνα 1978, σελ.23.

¹²⁰ Ποπαναστασίου Κ., «Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας», Εκδ. Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, Λευκωσία 1990, σελ.24-25.

¹²¹ Εσωαγγελοπούλου Σ. Π., «Πειραματική Παιδαγωγική με Στοιχεία Στατιστικής: Μεθοδολογία και μέσα επιστημονικής έρευνας», Εκδ. Δανάη, Αθήνα 1987, σελ.33.

2. Ερωτηματολόγιο

«Το ερωτηματολόγιο είναι ένα σύνολο γραπτών ερωτήσεων σχετιών με ένα πρόβλημα, τις οποίες ο ερευνητής απευθύνει ομοιόμορφα στα υποκείμενα του δείγματος, με σκοπό να συγκεντρώσει τις αναγκαίες ερευνητικές πληροφορίες»¹²².

Οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου διακρίνονται σε ανοιχτές και κλειστές.

«Κύριο χαρακτηριστικό των ανοιχτών ερωτήσεων είναι η ελευθερία που έχει το υποκείμενο του δείγματος να εκφράσει τις απόψεις του για το θέμα. Οι ανοιχτές ερωτήσεις, δίνουν τη δυνατότητα στον ερευνητή να βγάλει συμπεράσματα για την ψυχολογία του ατόμου, καθώς και στον ερωτηθέντα να στηρίξει, δικαιολογήσει τις απόψεις του και γενικά τον τρόπο σκέψης του. Από την άλλη πλευρά χρειάζεται περισσότερο χρόνο για να απαντηθούν, και ο ερευνητής αντιμετωπίζει δυσκολίες κατά την αποκωδικοποίηση και ανάλυση τους. Έτσι οι ανοιχτές ερωτήσεις αφήνουν μεγάλη περιθώρια υποκειμενισμού κατά την σύνταξη και επεξεργασία τους.

Στις κλειστές ερωτήσεις ο εξεταζόμενος μπορεί να επιλέξει ανάμεσα σε 2 ή περισσότερες απαντήσεις που του δίνονται. Διαπιστώνουμε λοιπόν, περιορισμό της ελευθερίας του ατόμου. Πάρα ταύτα ο χρόνος απάντησης τους, είναι περιορισμένος και ο ερευνητής δεν συναντά δυσκολίες κατά την αποδελτίωση και ανάλυσή τους. Ανόμιμη επιτρέπουν στο υποκείμενο να αντιμετωπίσει και άλλες δυνατότητες που ίσως δεν τις έγραφε αν η ερώτηση ήταν ανοιχτού τύπου»¹²³.

Οι κλειστές ερωτήσεις διακρίνονται σε δύο κατηγορίες

- Στις ερωτήσεις που το υποκείμενο δίνει την απάντηση με δύο τρόπους

A. Είτε σύντομα, τις πιο πολλές φορές μονολεκτικά, π.χ. Με ποιας εθνικότητας μετανάστες έχετε έρθει σε επαφή; (Σημειώστε το χρονικό διάστημα)

B. Είτε συμπληρώνοντας μια ημιτελή πρόταση.

- Και στις ερωτήσεις με προτεινόμενη απάντηση που διακρίνονται σε:

A. Διαζευκτικές ή τύπου σωστό, λάθος ή διχοτομικές, π.χ. Έχετε έρθει ποτέ σε επαφή μαζί τους

ΝΑΙ.....

ΟΧΙ.....

B. Πολλαπλής επιλογής, όπου ο ερωτηθείς μπορεί να επιλέξει ανάμεσα σε προτεινόμενες απαντήσεις π.χ. Η παρέα σας με τους αλλοδαπούς μαθητές είναι :

A. Μόνο εντός σχολείου;.....

B. Εντός και εκτός σχολείου;.....

Γ. Άλλο;

¹²² Βάμβουκα Μ.Ι., «Εισαγωγή στην Ψυχοπαιδαγωγική Έρευνα και Μεθοδολογία», Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1997, σελ.246

¹²³ Παπαναστασίου Κ., «Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας», Εκδ. Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, Λευκωσία 1990, σελ.37-38.

Γ. Κλιμάκωση ή ιεράρχηση των απαντήσεων, όπου ο ερωτηθείς καλείται να ιλιμοιώσει μια σειρά στοιχείων με βάση ένα ορισμένο κριτήριο (ένταση, σπουδαιότητα κτλ) π.χ. Πόσο συχνή είναι η επαφή σας;¹²⁴.

- Λίγο.....
- Αρκετά.....
- Πολύ.....
- Πάρα πολύ.....

Το ερωτηματολόγιο της έρευνας που αφορά τις στάσεις των μαθητών Λυκείου της πόλης του Ρεθύμνου προς τους οικονομικούς μεταναστές, καταρχήν απευθύνεται στην πληθυσμιακή ομάδα των μαθητών του 1^{ου} και 2^{ου} ΤΕΕ Ρεθύμνου. Περιλαμβάνει 36 ερωτήσεις (45 με τα δημογραφικά) που στο μεγαλύτερο μέρος τους είναι κλειστές καθώς και κάποιες ανοιχτές. Χωρίζεται σε 5 θεματικές ενότητες: η πρώτη αναφέρεται στα δημογραφικά δεδομένα, η δεύτερη στην επαφή των μαθητών με τους μεταναστές, η τρίτη στα αίτια της μεταναστεύσης, η τέταρτη στο σχολείο και η πέμπτη στα ΜΜΕ.

Το ερωτηματολόγιο αρχίζει με απλές ερωτήσεις, έτσι ώστε να χαλαρώνει ο ερωτηθείς. Οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου είναι γραμμένες απλά, λαμβάνοντας υπόψη το μορφωτικό επίπεδο των υποκειμένων, έτσι ώστε να γίνονται κατανοητές από αυτά.

3. Ερωτήσεις για διερεύνηση των στάσεων

Τα ερωτήματα αποτελούν ερεθίσματα που αποσκοπούν στη διερεύνηση των πραγματικών στάσεων του ατόμου.

Ας σημειωθεί ότι επειδή οι στάσεις διακρίνονται στο γνωστικό στοιχείο, στο συναισθηματικό στοιχείο, και στην συμπεριφορά ή στην τάση συμπεριφοράς, το κάθε ερωτηματολόγιο συνήθως μετρά μόνο ένα από τα τρία στοιχεία. Τα περισσότερα ερωτηματολόγια μετρούν το περιεχόμενο της γνώσης, δηλαδή το γνωστικό στοιχείο.

Η πιο απλή μορφή ερωτήματος αποτελείται από την ερώτηση και την απάντηση και ο εξεταζόμενος πρέπει να απαντήσει ΝΑΙ ή ΟΧΙ, π.χ.

Εγκρίνετε τα μέτρα της κυβέρνησης

για το κλιμακοριστικό πρόβλημα της Αθήνας ΝΑΙ..... ΟΧΙ.....

Μια άλλη μορφή ενδείκνυται, όταν υπάρχουν περισσότερες από μια εναλλακτικές απαντήσεις, και ο εξεταζόμενος πρέπει να διαλέξει μόνο μία, π.χ.

Ποια παράταξη ή κόμμα, νομίζετε Α' παράταξη.....
Ότι θα ψηφίσετε στις επόμενες εκλογές Β' παράταξη.....
Διαλέξτε μόνο μια. Γ' παράταξη.....

Σε μια άλλη παραλλαγή αυτής της μορφής ο εξεταζόμενος μπορεί να δώσει περισσότερες από μία απαντήσεις. Ωστόσο η ερμηνεία των ερωτήσεων με πολλές απαντήσεις είναι πολύ δύσκολη, και πρέπει να αποφεύγεται η μορφή αυτή. Π.χ.

Ποια από τα αντικείμενα Τηλέφωνα.....
Υπάρχουν στο σπίτι σας Ψυγείο.....
Ραδιόφωνο.....
Ηλεκτρική κουζίνα.....
Μίξερ.....

¹²⁴ Βάμβουκα Μ.Ι., «Εισαγωγή στην Ψυχοπαιδαγωγική Έρευνα και Μεθοδολογία», Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1997, σελ.253

Μια άλλη μορφή απάντησης σε ερωτήσεις που προσθέτει μια άλλη διάσταση στη μέτρηση των στάσεων- τη διάσταση της σειράς προτίμησης είναι η εξής, π.χ.

Ποια παράταξη νομίζετε ότι θα ψηφίσετε
Α' παράταξη.....1.....
Στις επόμενες ερωτήσεις, Σημειώστε με τον αριθμό 1
Β' παράταξη.....3...
Την πρώτη σας προτίμηση, σημειώστε με τον αριθμό
Γ' παράταξη.....4...
2 τη δεύτερη σας προτίμηση, την Τρίτη κ.ο.κ.
Δ' παράταξη.....2

Η διάσταση της προτίμησης μετρείται επίσης και με άλλους τρόπους. Μπορεί να σχηματίσει κανείς μια γνωστική διάσταση με 2,3,4,5,π.χ. ή με λίγο, πολύ, πάρα πολύ, κτλ (τα επιρρήματα δηλώνουν το μέγεθος της προτίμησης που αντιστοιχεί σε κάθε βαθμό της διάστασης). Τα επιρρήματα ενδέχεται να είναι διαφορετικά, π.χ. συμφωνών, συμφωνών απόλυτα, δεν ξέρω, διαφωνών, διαφωνών απόλυτα.

Ένα πρόβλημα αφορά την έννοια των βαθμίδων στη συγκεκριμένη διάσταση. Υπάρχει, δηλαδή συμφωνία όλων των εξεταζομένων ως προς το τι σημαίνει «συμφωνών»; Το στοιχείο της υποκειμενικότητας των επιρρημάτων δημιουργεί ένα σφάλμα μέτρησης. Δεύτερο πρόβλημα αφορά την απόσταση μεταξύ βαθμίδων. Είναι, η απόσταση μεταξύ συμφωνών και συμφωνών απόλυτα ίση με την απόσταση διαφωνών και διαφωνών απόλυτα;

Το πρόβλημα αυτό της μέτρησης αφορά τη γενικότερη μέτρηση ψυχολογικών φαινομένων, η οποία διαφέρει από τις μετρήσεις των φυσικών φαινομένων.

Για παράδειγμα, η μέτρηση της ατμοσφαιρικής θερμότητας με ένα θερμόμετρο γίνεται με μέτρο τους βαθμούς Κέλσιου. Τόσο η απόσταση μεταξύ 15 και 20 είναι ίδια 5 μονάδες με βάση τις μονάδες της φυσικής ενέργειας που ονομάζεται «θερμοκρασία». Τα ψυχολογικά φαινόμενα δεν έχουν μια αντικειμενικά τεμηρωμένη βάση, που να αντιστοιχεί στις μονάδες τις της φυσικής ενέργειας με αποτέλεσμα, οι αποστάσεις των ψυχολογικών διαστάσεων να κωμούνται, ανάλογα με προσωπικές και υποκειμενικές εκτιμήσεις. Αντιβώς για αυτό το λόγο η μελέτη των στάσεων και γενικότερα η επιστήμη της ψυχολογίας βασίζεται σε στατιστικές και σε δείγματα με πολλά άτομα και όχι σε μεμονωμένες εμπειρίες ατόμων.

Ο μέσος όρος των εκτιμήσεων πολλών ατόμων αποτελεί μια αξιόπιστη και έγκυρη προσέγγιση, τόσο το ποια είναι η γνώμη του γενικότερου πληθυσμού, όσο και των διακυμάνσεων της γνώμης αυτής.¹²⁵

4. Ανάλυση θεωρητικού περιεχομένου και μετατροπή/ διαμόρφωση και σύνταξη ερωτηματολογίου.

Η ανάλυση θεωρητικού περιεχομένου αναφέρεται σε έρευνα με ποιοτικό υλικό. Πρόκειται για διαδικασία μετασχηματισμού των ποιοτικών δεδομένων σε ποσοτικά και κατ' επένταση μετρήσιμα. Η διαδικασία αυτή περιλαμβάνει μια σειρά από ενέργειες:

- A. Η επιλογή της ενότητας ανάλυσης
- B. Η επιλογή της μονάδας μέτρησης
- Γ. Η δημιουργία ενός συστήματος κατηγοριών.

¹²⁵ A low comparative judgement. Psychological Review, 1927,34, 173-286 και Psychophysical analysis. American Journal of Psychology, 1927, 38,368-389. Η μεθοδολογία της Scalogram analysis εκπονήθηκε από τον L.Guttman. βλ. A basis for scaling qualitative data. American Sociological Review, 1994,9,139-150. επίσης στο σύγγραμμα του A.L. Edwards Techniques of attitude scale construction. New York: Appleton-Century-Crofts, 1975.

Ανάλογα με την ενότητα ανάλυσης γίνεται λόγος για λεξιλογική, φραστική, και θεματική ή σημασιολογική ανάλυση.

- Η λεξιλογική ανάλυση αναφέρεται στην σύνταξη ενός καταλόγου από τις λέξεις – σύμβολα και των συγγενών προς αυτές, προκειμένου να αναλυθεί όχι η λέξη αλλά η σημασία της.
- Η φραστική ανάλυση αναφέρεται σε φράσεις που αναλύονται σε στενή σχέση με το κείμενο στο οποίο υπάρχουν, δηλαδή η φράση δεν λειτουργεί αυτόνομα, το νόημα της αντλεί μέσα από το κείμενο,

Στην θεματική – σημασιολογική ανάλυση του περιεχομένου, γίνεται επιλογή και οργάνωση κατηγοριών που περιέχουν το νόημα – περιεχόμενο του κειμένου.

Η δεύτερη ενέργεια μετά την επιλογή της ενέργειας ανάλυσης είναι η επιλογή της μονάδας μέτρησης. Η μονάδα μέτρησης αφορά τον τρόπο μέτρησης των δεδομένων και εξασφαλίζει την μετατροπή του ποσοπτικού – μετρήσιμου. Στην έρευνα μας η ανάλυση του περιεχομένου είναι ποσοπτικού τύπου, δηλαδή μας ενδιαφέρει η συχνότητα εμφάνισης ενός στοιχείου.

Τέλος η τελευταία ενέργεια αποσκοπεί στην δημιουργία κατηγοριών που περιλαμβάνουν λέξεις με κοινά χαρακτηριστικά ή ιδιότητες.¹²⁶

5. Περιγραφική στατιστική.

Αφού γίνει η ανάλυση του περιεχομένου των ανοιχτών ερωτήσεων που συγκεντρώνει και την μεγαλύτερη δυσκολία, προχωρούμε στην στατιστική ανάλυση των δεδομένων, με τη μέθοδο της περιγραφικής στατιστικής. Για την κατανόηση του όρου, κρινούμε σκόπιμη την ανάλυση εννοιών που θα χρησιμοποιηθούν για την στατιστική επεξεργασία των δεδομένων, της δυνάμεις μας έρευνας, όπως απόλυτη συχνότητα, σχετική συχνότητα.

Με τον όρο απόλυτη συχνότητα εννοούμε τον αριθμό που δείχνει πόσο συχνά εμφανίζεται κάθε λέξη και συμβολίζεται με F . Η συχνότητα κάθε λέξης μπορεί να εκφραστεί και σε ποσοστό, ονομάζεται σχετική συχνότητα και συμβολίζεται $(\frac{F}{N})$.¹²⁷ Η σχετική συχνότητα βρίσκεται με τον εξής τρόπο $\frac{F}{N} = \frac{F}{N} * 100\%$, κάθε σχετική συχνότητα αντιστοιχεί σε μια απόλυτη.

Μετά την ανάλυση με ΗΥ ή νομπιουτεράκι, γίνεται η παρουσίαση των αποτελεσμάτων σε πίνακες. Όλοι οι πίνακες αριθμούνται διαδοχικά. Τέλος, θα πρέπει να κατασκευάζονται με τέτοιο τρόπο, ώστε να δίνουν όλες τις απαιτούμενες πληροφορίες στον αναγνώστη.¹²⁷ Τα στατιστικά δεδομένα που θα προκύψουν, παρουσιάζονται και με γραφικές παραστάσεις. Για την συγκεκριμένη έρευνα θα χρησιμοποιηθούν τα γραβδόγραμμα. Το γραβδόγραμμα παρουσιάζεται με δύο κάθετες συντεταγμένες. Στον οριζόντιο άξονα σημειώνεται η κλίμακα της μεταβλητής ή ο ορισμός της, και στον κάθετο τα ποσοστά ή απόλυτοι αριθμοί. Πάνω στον οριζόντιο άξονα σχηματίζονται παραλληλόγραμμα με ίσες βάσεις, το ύψος των οποίων καθορίζεται από την συχνότητα.¹²⁸

6. Σχεδιασμός και διεξαγωγή της έρευνας

Με την έρευνα αυτή, έχουμε ως στόχο να εξετάσουμε τη διαδικασία διαμόρφωσης των στάσεων για τους οικονομικούς μεταναστες στους εφήβους, το ειδικό τους περιεχόμενο, τους παράγοντες διαμόρφωσης (οινογένεια, σχολείο, Μ.Μ.Ε., ομάδα συνομηλίκων) καθώς και τη σχέση στάσεων συμπεριφοράς. Θα προσπαθήσουμε να διερευνήσουμε τις εξής υποθέσεις: α) οι εφήβοι έχουν διαμορφώσει μια θετική ή αρνητική στάση απέναντι στους

¹²⁶ Βάμβουκα Μ.Ι., «Εισαγωγή στην Ψυχολογική Έρευνα και Μεθοδολογία», Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1997, σελ. 268-273

¹²⁷ Παπακωνσταντίνου Κ., «Η Στατιστική εις την εκπαίδευση», Εκδ. Τύποις Ζαβαλλή, Λευκωσία 1997, σελ. 101, 111.

¹²⁸ Μόνο Κ.Γ., «Στοιχεία Εκπαιδευτικής Στατιστικής», Εκδ. Φοίβου, Αθήνα 1980, σελ. 23.

οικονομικούς μετανάστες, β) τους παράγοντες που ευθύνονται για τη διαμόρφωση της στάσης αυτής και γ) αν η θετική ή αρνητική τους στάση επηρεάζεται ή όχι τη συμπεριφορά τους.

Για την προσέγγιση του θέματος δημιουργήσαμε ερωτήσεις, έτσι ώστε να έρθουμε σε μια πρώτη επαφή και γνωριμία με ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα, της πληθυσμιακής ομάδας των μαθητών του 1^{ου} και 2^{ου} ΤΕΕ. Ακολούθησαν ερωτήσεις σχετικά με το αν οι μαθητές έχουν επαφή με μετανάστες, ώστε να διερευνηθεί αν γνωρίζουν ποια είναι τα αίτια και τα προβλήματα \ δυσκολίες που ενδεχόμενα αντιμετωπίζουν οι μετανάστες στην Ελλάδα, εάν υπάρχουν μετανάστες στο σχολείο τους και ποια η σχέση τους μαζί τους. Τέλος, ποιος είναι ο ρόλος των Μ.Μ.Ε. σχετικά με την ενόρα των μεταναστών και πως αυτή προβάλλεται από τα μέσα, όπως επίσης και κατά πόσο είναι ενημερωμένοι για θέματα που αφορούν τους μετανάστες.

Στη συνέχεια, αφού έγιναν οι τελευταίες διορθώσεις από τον επιβλέποντα καθηγητή, επισκευτήσαμε τα δύο ΤΕΕ όπου και πραγματοποιήσαμε την έρευνα. (Ας σημειωθεί ότι 6 μήνες πριν εξασφάλισαμε γραπτή άδεια από τους Διευθυντές και καθορίσαμε την ημερομηνία διεξαγωγής της έρευνας). Στην συνέχεια υπενθυμίσαμε στους Διευθυντές και τους καθηγητές τον ρόλο μας και τον σκοπό της επισκέψεως μας, και προχωρήσαμε στη διεξαγωγή της έρευνας. Μπήγαμε στις αίθουσες και μοιράσαμε τα ερωτηματολόγια στους μαθητές κάνοντας μια μικρή εισαγωγή για το τι πρέπει να κάνουν. Καθ' όλη τη διάρκεια συμπλήρωσης του ερωτηματολογίων βρισκόμασταν εντός της αίθουσας για να λύσουμε τυχόν απορίες.

7. Διαδικασία επεξεργασίας ερευνητικού υλικού.

- ☞ Μετά την συρρέντρωση του ερευνητικού υλικού προχωρήσαμε στην διαδικασία της επεξεργασίας του. Η διαδικασία αυτή μπορεί να γίνει είτε με το χέρι, είτε με την χρήση Υ/Η. Στην συγκεκριμένη έρευνα έγινε χρήση κυρίως Υ/Η, και το πρόγραμμα εφαρμογής και επεξεργασίας των δεδομένων είναι το SPSS for Windows.
- ☞ Αρχικά, ορίστηκαν μεταβλητές ανάλογες με τις ερωτήσεις που περιλάμβανε το ερωτηματολόγιο (45 μεταβλητές συμπεριλαμβανομένων και των δημογραφικών στοιχείων), στις οποίες εφαρμόστηκε το ερευνητικό δείγμα.
- ☞ Εν συνεχεία δημιουργήθηκαν πίνακες κατανομής συχνότητας, και αντίστοιχα γραφήματα (ραβδογραμμάτια).
- ☞ Ακόμα στην προσπάθεια ανάλυσης των δεδομένων και διεξαγωγής συμπερασμάτων, έγινε σύνθεση των ανεξάρτητων μεταβλητών και παρουσίαση αντίστοιχων ραβδογραμμάτων. π.χ. εξετάστηκαν όλες οι μεταβλητές σε σχέση με το φύλο. Καθώς έγινε και σύνθεση άλλων ανεξάρτητων μεταβλητών, όπου θεωρήθηκε σκόπιμο (παρουσιάζονται αναλυτικά στο επόμενο κεφάλαιο : Ανάλυση δεδομένων έρευνας).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'

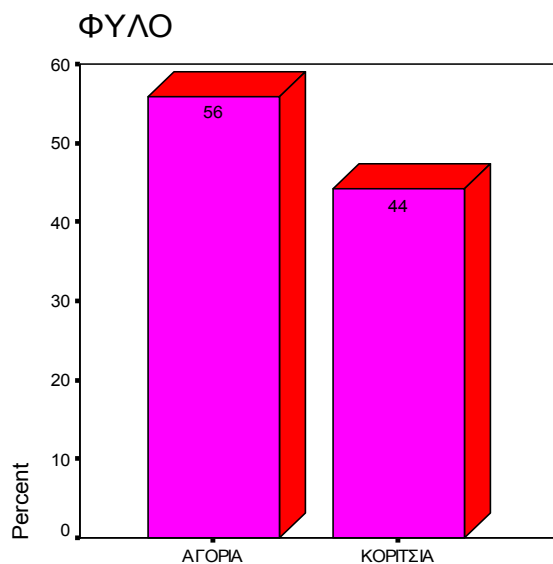
ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΕΡΕΥΝΑΣ. ΠΙΝΑΚΕΣ- ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

Η έρευνα που ακολουθεί πραγματοποιήθηκε στο 1ο και 2ο ΤΕΕ του Ρεθύμνου και αφορούσε τις στάσεις των μαθητών απέναντι στους οικονομικούς μετανάστες. Στο δείγμα μας συμμετείχαν 145 μαθητές από την 1η, 2η και 3η τάξη του Λυκείου.

Αναλύοντας τα δεδομένα της έρευνας αυτής, με βάση τους κύριους άξονες του ερωτηματολογίου, προκύπτουν τα εξής:

ΦΥΛΟ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ΑΓΟΡΙΑ	81	55,9	55,9	55,9
ΚΟΡΙΤΣΙΑ	64	44,1	44,1	100,0
Total	145	100,0	100,0	

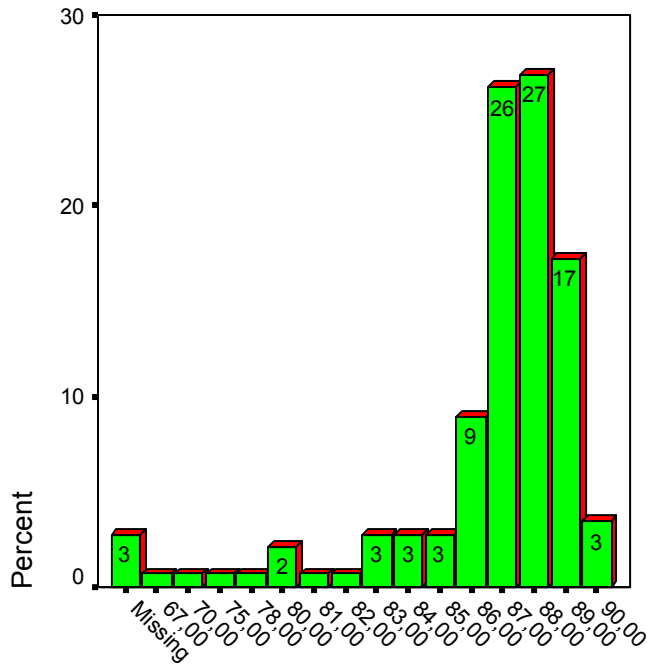

Σε σχέση με τα δημογραφικά δεδομένα του δείγματος, προκύπτει όσον αφορά το φύλο, ότι από τους 145 ερωτηθέντες, το 55,9% ήταν αγόρια και το 44,1% ήταν κορίτσια.

ΕΤΟΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 67,00	1	,7	,7	,7
70,00	1	,7	,7	1,4
75,00	1	,7	,7	2,1
78,00	1	,7	,7	2,8
80,00	3	2,1	2,1	5,0
81,00	1	,7	,7	5,7
82,00	1	,7	,7	6,4
83,00	4	2,8	2,8	9,2
84,00	4	2,8	2,8	12,1
85,00	4	2,8	2,8	14,9
86,00	13	9,0	9,2	24,1
87,00	38	26,2	27,0	51,1
88,00	39	26,9	27,7	78,7
89,00	25	17,2	17,7	96,5
90,00	5	3,4	3,5	100,0
Total	141	97,2	100,0	
Missin Syste	4	2,8		
g m				
Total	145	100,0		

ΕΤΟΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ

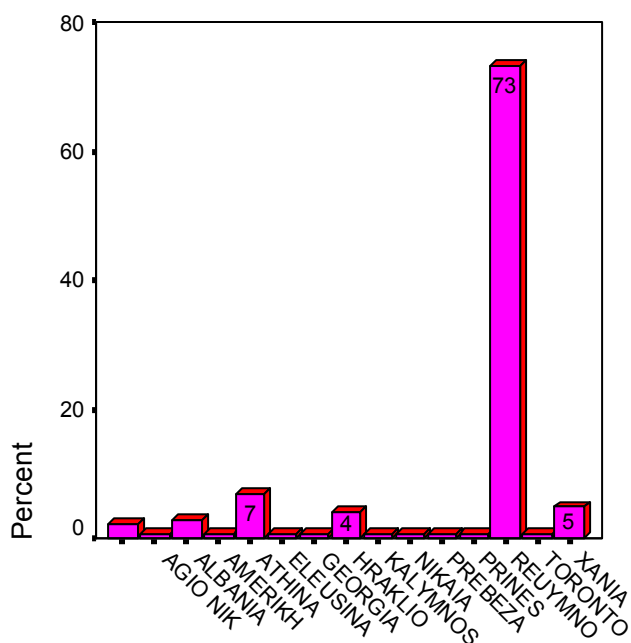

Σε σχέση με το έτος γέννησης, προκύπτει ότι το 26,9 % έχει γεννηθεί το 1988, το 26,2 % έχει γεννηθεί το 1987, το 17,2 % το 1989, το 3,4 % το 1990, το 2,8 % το 1983, ένα άλλο 2,8 % το 1984, και άλλο ένα 2,8 % το 1985, το 2,1 % το 1980. Επίσης κάποιοι από τους μαθητές έχουν γεννηθεί το 1967 (0,7%), 1970 (0,7%), 1975 (0,7%), 1978 (0,7%), 1981 (0,7%) και 1982 (0,7%).

ΤΟΠΟΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	3	2,1	2,1	2,1
ΑΓΙΟ	1	,7	,7	2,8
ΝΙΚΟΛΑΟ				
ΑΛΒΑΝΙΑ	4	2,8	2,8	5,5
ΑΜΕΡΙΚΗ	1	,7	,7	6,2
ΑΘΗΝΑ	10	6,9	6,9	13,1
ΕΛΕΥΣΙΝΑ	1	,7	,7	13,8
ΓΕΩΡΓΙΑ	1	,7	,7	14,5
ΗΡΑΚΛΕΙΟ	6	4,1	4,1	18,6
ΚΑΛΥΜΝΟΣ	1	,7	,7	19,3
ΝΙΚΑΙΑ	1	,7	,7	20,0
ΠΙΡΕΒΕΖΑ	1	,7	,7	20,7
ΠΙΡΙΝΕΣ	1	,7	,7	21,4
ΡΕΘΥΜΝΟ	106	73,1	73,1	94,5
ΤΟΡΟΝΤΟ	1	,7	,7	95,2
ΧΑΝΙΑ	7	4,8	4,8	100,0
Total	145	100,0	100,0	

ΤΟΠΟΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ

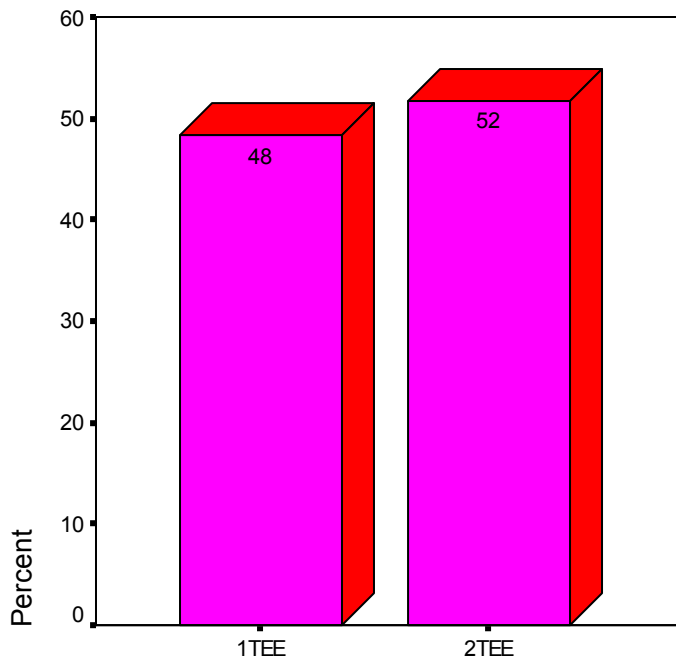

Σε σχέση με τον τόπο γέννησης των μαθητών, προκύπτει ότι το 73,1 % γεννήθηκε στο Ρέθυμνο, το 6,9 % στην Αθήνα, το 4,8 % στα Χανιά, το 4,1 % στο Ηράκλειο, το 2,8 % στην Αλβανία. Ενώ κάποιοι από τους μαθητές γεννήθηκαν στον Αγ. Νικόλαο, Αμερική, Ελευσίνα, Γεωργία, Κάλυμνο, Πρέβεζα, Πιπές και Τορόντο (από 0,7 %).

ΣΧΟΛΕΙΟ

	Valid	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ ΠΟΣΟΣΤΟ		Valid Percent	Cumulative Percent
		ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ		
Valid	1ΤΕΕ	70	48,3	48,3	48,3
	2ΤΕΕ	75	51,7	51,7	100,0
Total		145	100,0	100,0	

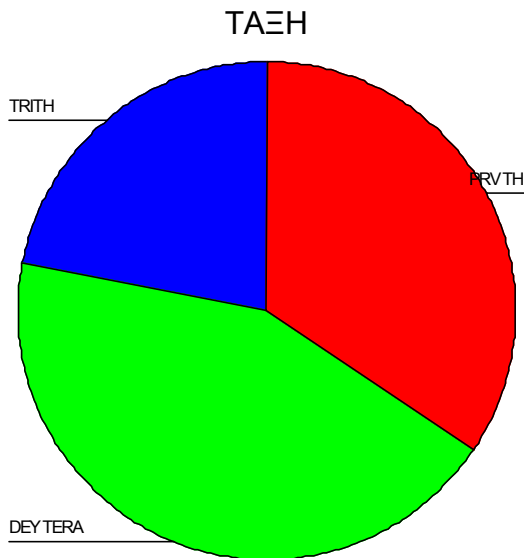
ΣΧΟΛΕΙΟ

Σε σχέση με το σχολείο από όπου προέρχονται οι μαθητές προκύπτει ότι το 48,3 % είναι μαθητές του 1^{ου} ΤΕΕ και το 51,7 % είναι μαθητές του 2^{ου} ΤΕΕ Ρεθύμνης.

ΤΑΞΗ

		ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΠΡΩΤΗ	50	34,5	34,5	34,5
	ΔΕΥΤΕΡΑ	63	43,4	43,4	77,9
	ΤΡΙΤΗ	32	22,1	22,1	100,0
Total		145	100,0	100,0	

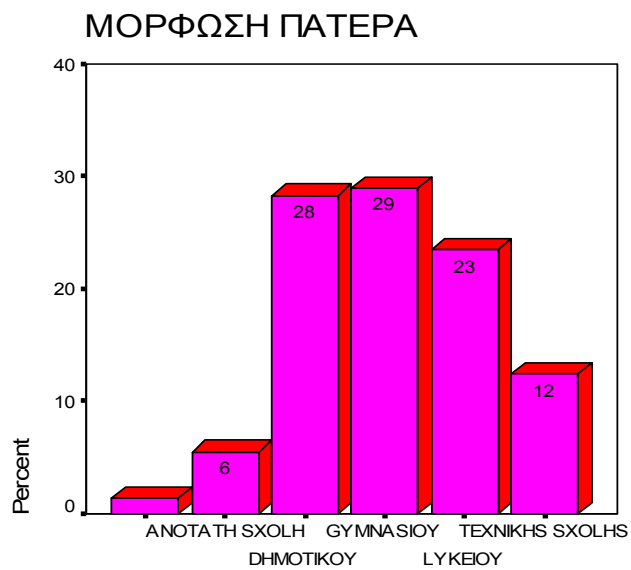

Σε σχέση με την τάξη που παρακολουθούν, προκύπτει ότι το 34,5 % είναι μαθητές της πρώτης τάξης του λυκείου, το 43,4% είναι μαθητές της δευτέρας λυκείου και το 22,1 % της τρίτη λυκείου.

ΜΟΡΦΩΣΗ ΠΑΤΕΡΑ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	2	1,4	1,4	1,4
ΑΝΩΓΑΤΗ	8	5,5	5,5	6,9
ΣΧΟΛΗ				
ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ	41	28,3	28,3	35,2
ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ	42	29,0	29,0	64,1
ΛΥΚΕΙΟΥ	34	23,4	23,4	87,6
ΤΕΧΝΙΚΗΣ	18	12,4	12,4	100,0
ΣΧΟΛΗΣ				

Total 145 100,0 100,0

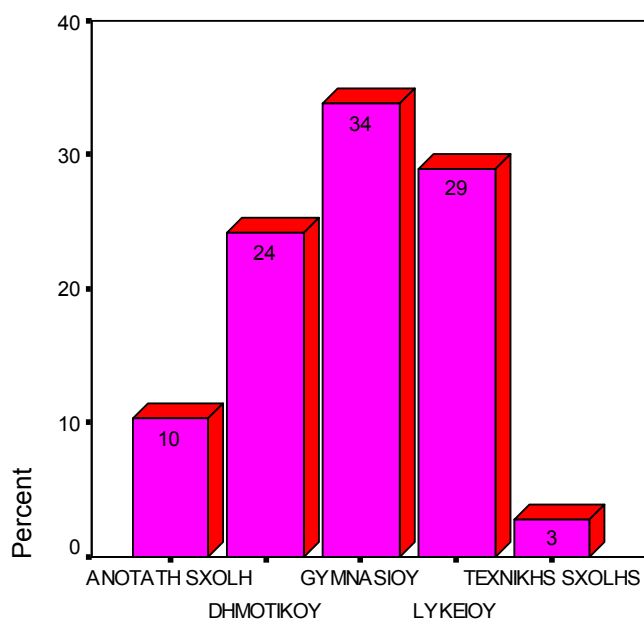

Σχετικά με το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα, το 29 % απάντησε ότι είναι απόφοιτοι γυμνασίου, το 28,3 % απόφοιτοι δημοτικού, το 23,4 % απόφοιτοι λυκείου, το 12,4 % απόφοιτοι τεχνικής σχολής και το 5,5 % απόφοιτοι ανώτατης σχολής.

ΜΟΡΦΩΣΗ ΜΗΤΕΡΑΣ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ΑΝΩΤΑΤΗ ΣΧΟΛΗ	15	10,3	10,3	10,3
ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ	35	24,1	24,1	34,5
ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ	49	33,8	33,8	68,3
ΛΥΚΕΙΟΥ	42	29,0	29,0	97,2
ΤΕΧΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ	4	2,8	2,8	100,0
Total	145	100,0	100,0	

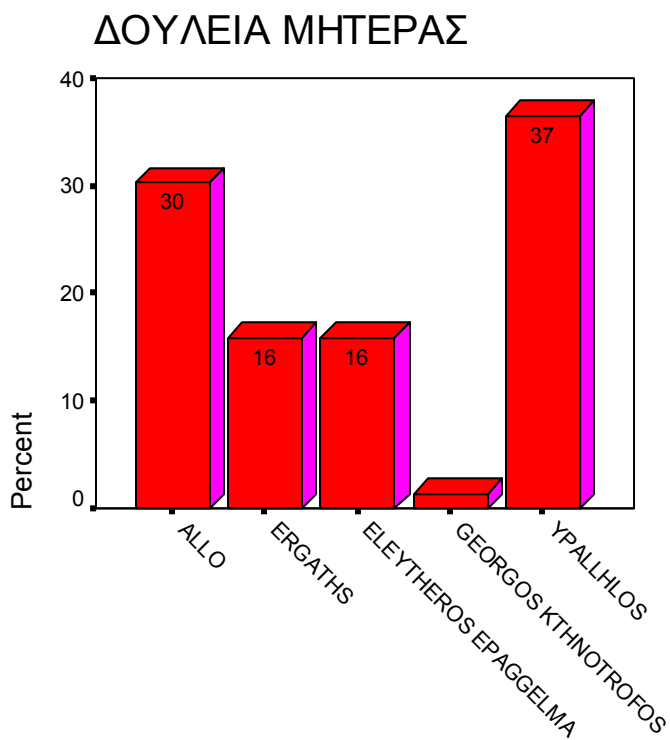
ΜΟΡΦΩΣΗ ΜΗΤΕΡΑΣ

Σχετικά με το μορφωτικό επίπεδο της μητέρας, το 33,8 % απάντησε ότι είναι απόφοιτες γυμνασίου, το 29 % απόφοιτες λυκείου, το 24,1 % δημοτικού, το 10,3% απόφοιτες ανώτατης σχολής και το 2,8 % απόφοιτες τεχνικής σχολής.

ΔΟΥΛΕΙΑ ΜΗΤΕΡΑΣ

Valid		ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
	ΑΛΛΟ	44	30,3	30,3	30,3
	ΕΡΓΑΤΡΙΑ	23	15,9	15,9	46,2
	ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ	23	15,9	15,9	62,1
	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΑΣ				
	ΓΕΩΡΓΟΣ	2	1,4	1,4	63,4
	/ΚΙΤΗΝΟΤΡΟΦΟΣ				
	ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ	53	36,6	36,6	100,0
	Total	145	100,0	100,0	

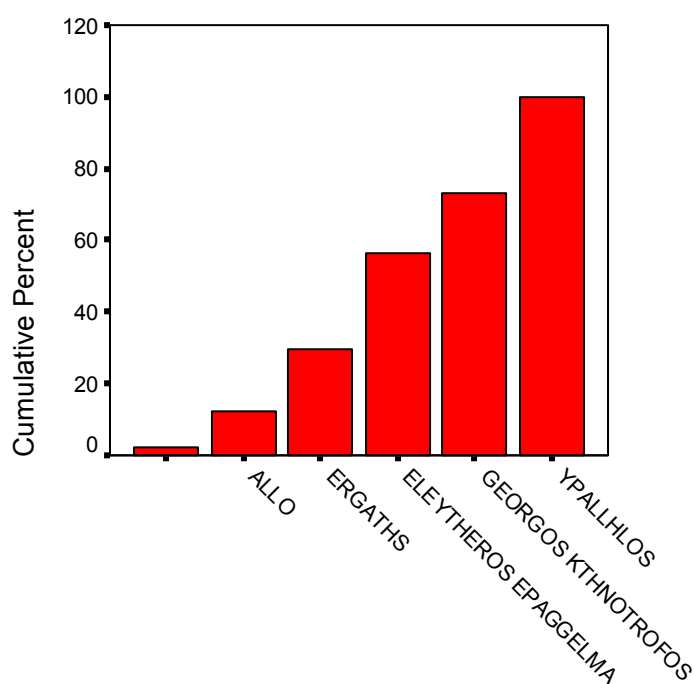

Από τα 145 άτομα που συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο , η εργασία της μητέρας τους είναι , το 36,6 % είναι υπάλληλοι, το 30,3 % είναι κάτι άλλο, το 15,9 εργάτριες, ένα άλλο 15,9 %ελεύθεροι επαγγελματίες και το 1,4 % γεωργοί\ κτηνοτρόφοι.

ΔΟΥΛΕΙΑ ΠΑΤΕΡΑ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	3	2,1	2,1	2,1
ΑΛΛΟ	15	10,3	10,3	12,4
ΕΡΓΑΤΗΣ	25	17,2	17,2	29,7
ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΑΣ	39	26,9	26,9	56,6
ΓΕΩΡΓΟΣ /ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΟΣ	24	16,6	16,6	73,1
ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ	39	26,9	26,9	100,0
Total	145	100,0	100,0	

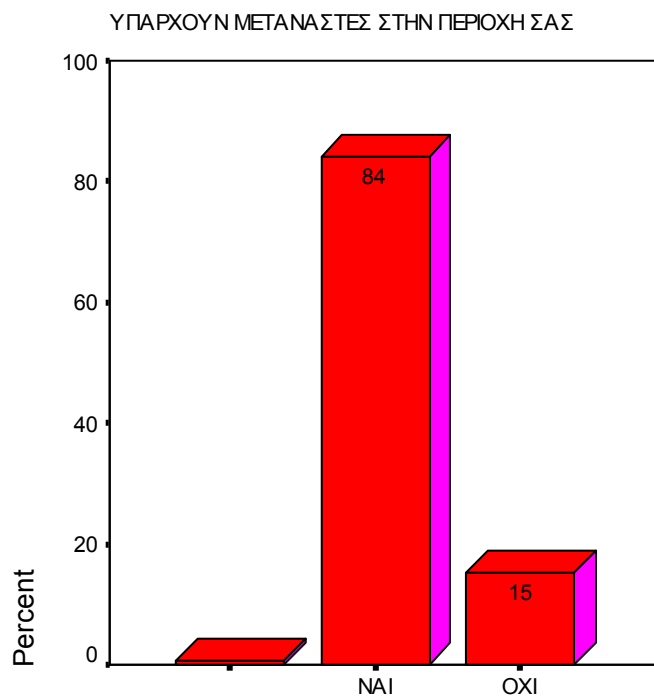
ΔΟΥΛΕΙΑ ΠΑΤΕΡΑ

Σχετικά με την εργασία του πατέρα, προκύπτει ότι το 26,9 % είναι ελεύθεροι επαγγελματίες, ενώ ένα άλλο 26,9 % είναι υπάλληλοι, το 16,6 % γεωργοί - κτηνοτρόφοι, το 17,2 % είναι εργάτες και το 10,3 % κάτι άλλο.

1.ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΣΑΣ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Pernt	Cumulative Percent
Valid	1	,7	,7	,7
ΝΑΙ	122	84,1	84,1	84,8
ΟΧΙ	22	15,2	15,2	100,0
Total	145	100,0	100,0	

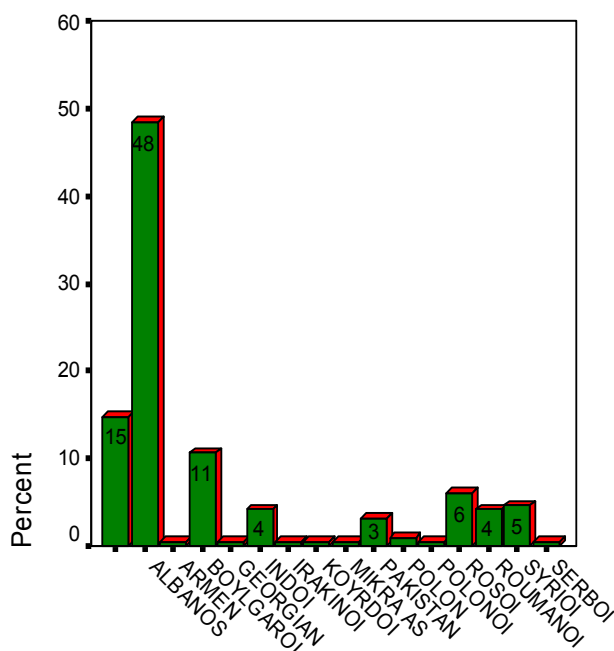

Στην ερώτηση 1 που αφορά το αν υπάρχουν οικονομικοί μετανάστες στην περιοχή τους το 84,1 % απάντησε ΝΑΙ και το 15,2% απάντησε ΟΧΙ.

2.ΠΟΙΑΣ ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΑΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	32	14,7	14,7	14,7
ΑΛΒΑΝΟΣ	105	48,4	48,4	63,1
ΑΡΜΕΝΙΟΣ	1	,5	,5	63,6
ΒΟΥΛΓΑΡΟΣ	23	10,6	10,6	74,2
ΓΕΩΡΓΙΑΝΟΣ	1	,5	,5	74,7
ΙΝΔΟΣ	9	4,1	4,1	78,8
ΙΡΑΚΙΝΟΣ	1	,5	,5	79,3
ΚΟΥΡΔΟΣ	1	,5	,5	79,7
ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΗΣ	1	,5	,5	80,2
ΠΑΚΙΣΤΑΝΟΙ	7	3,2	3,2	83,4
ΠΟΛΩΝΟΙ	3	1,4	,9	84,3
ΡΩΣΟΙ	13	6,0	6,0	90,8
ΡΟΥΜΑΝΟΙ	9	4,1	4,1	94,9
ΣΥΡΟΙ	10	4,6	4,6	99,5
ΣΕΡΒΟΙ	1	,5	,5	100,0
Total	217	100,0	100,0	

ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΑ

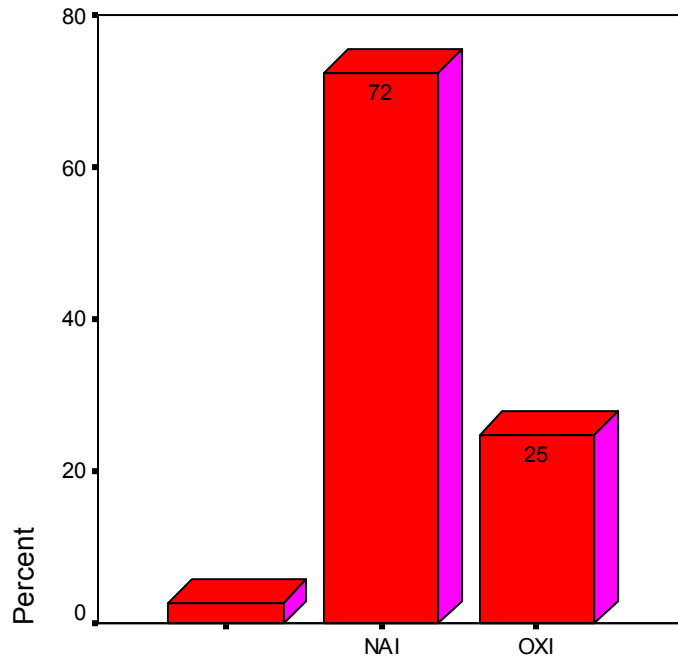
Στην ερώτηση 2 που αφορά ποιας εθνικότητας μετανάστες υπάρχουν στην περιοχή τους, το 48,4 % απάντησε Αλβανοί, το 10,6 % Βούλγαροι, το 6 % Ρώσοι, το 4,6 % Σύριοι, το 4,1 % Ρουμάνοι και ένα άλλο 4,1 % Ινδοί, το 3,2 % Πακιστανοί. Υπάρχουν επίσης σε πολύ μικρά ποσοστά Πολωνοί(1,4), Αρμένιοι (0,5%), Γεωργιανοί (0,5%), Ιρακινοί (0,5%), Κούρδοι (0,5%), Μικρασιάτες (0,5%), και Σέρβοι (0,5%).

3.ΕΠΙΦΗ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	4	2,8	2,8	2,8

ΝΑΙ	105	72,4	72,4	75,2
ΟΧΙ	36	24,8	24,8	100,0
Total	145	100,0	100,0	

ΕΠΑΦΗ

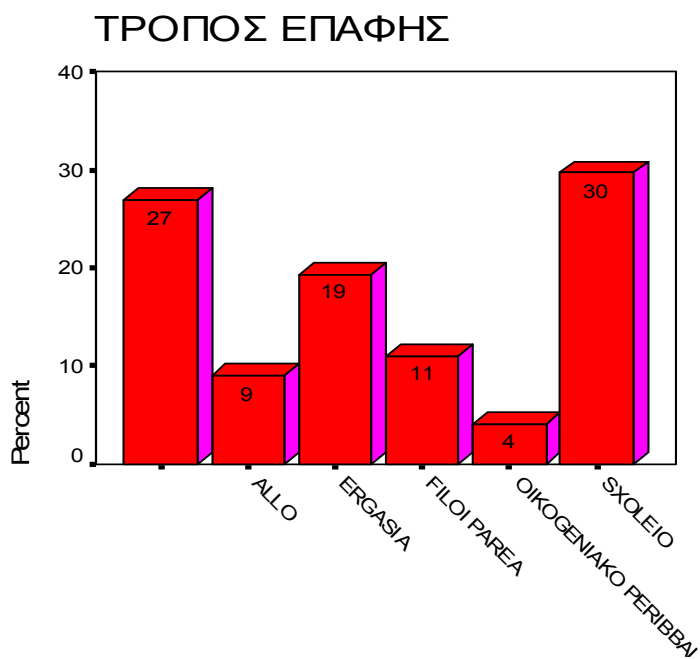

Στην ερώτηση 3 που αφορά εάν έχουν έρθει ποτέ σε επαφή με οικονομικούς μετανάστες το 72,4% απάντησε ΝΑΙ και το 24,8% ΟΧΙ.

4. ΤΡΟΠΟΣ ΕΠΑΦΗΣ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	39	26,9	26,9	26,9
ΑΛΛΟ	13	9,0	9,0	35,9
ΕΡΓΑΣΙΑ	28	19,3	19,3	55,2
ΦΙΛΟΠΑΡΕΑ	16	11,0	11,0	66,2
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	6	4,1	4,1	70,3
ΣΧΟΛΕΙΟ	43	29,7	29,7	100,0
Total	145	100,0	100,0	

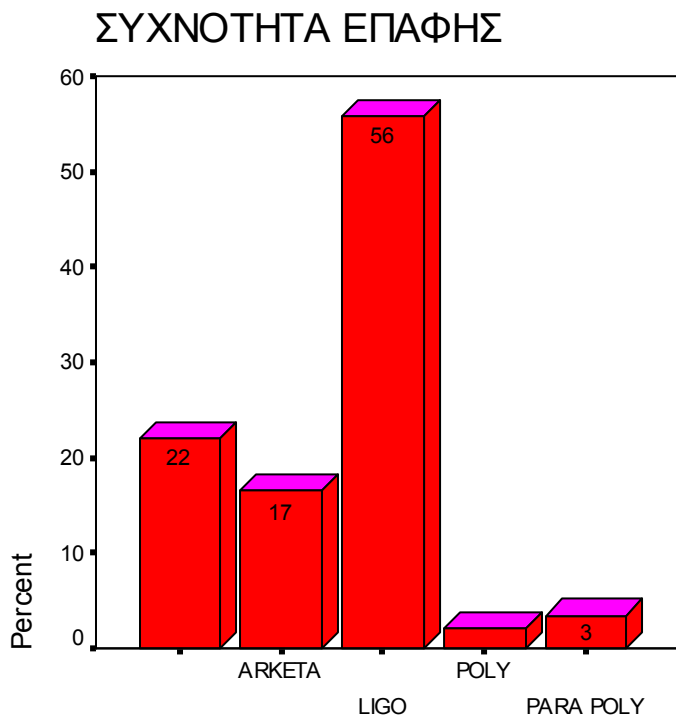
Στην ερώτηση 4 που αφορά τον τρόπο με τον οποίο οι μαθητές έρχονται σε επαφή με τους οικονομικούς μετανάστες, το 29,7 % απάντησε μέσω σχολείου, το 19,3 % μέσω εργασίας, το 11% μέσω φίλων- παρτέας, το 9% από άλλου και το 4,1 % μέσω του οικογενειακού περιβάλλοντος.

5.ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ ΕΠΑΦΗΣ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΑ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	32	22,1	22,1	22,1
ΑΡΚΕΤΑ	24	16,6	16,6	38,6
ΛΙΓΟ	81	55,9	55,9	94,5
ΠΟΛΥ	3	2,1	2,1	96,6
ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	5	3,4	3,4	100,0
Total	145	100,0	100,0	

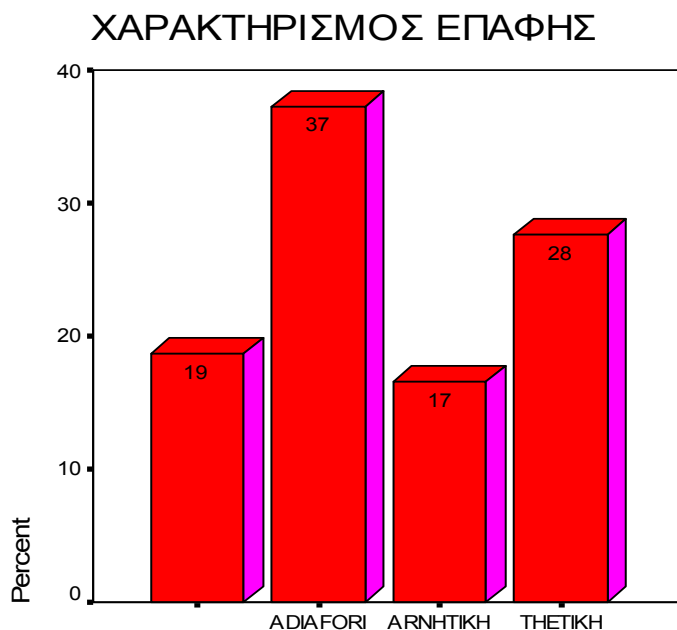
Στην ερώτηση 5 που αφορά τη συχνότητα της επαφής το 55,9% απάντησε ότι έχει λίγη επαφή, το 16,6% αρκετή, το 3,4% πάρα πολύ και το 2,1% πολύ.

6. ΠΩΣ ΘΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΖΑΤΕ ΤΗΝ ΕΠΑΦΗ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	27	18,6	18,6	18,6
ΑΔΙΑΦΟΡΗ	54	37,2	37,2	55,9
ΑΡΝΗΤΙΚΗ	24	16,6	16,6	72,4
ΘΕΤΙΚΗ	40	27,6	27,6	100,0
Total	145	100,0	100,0	

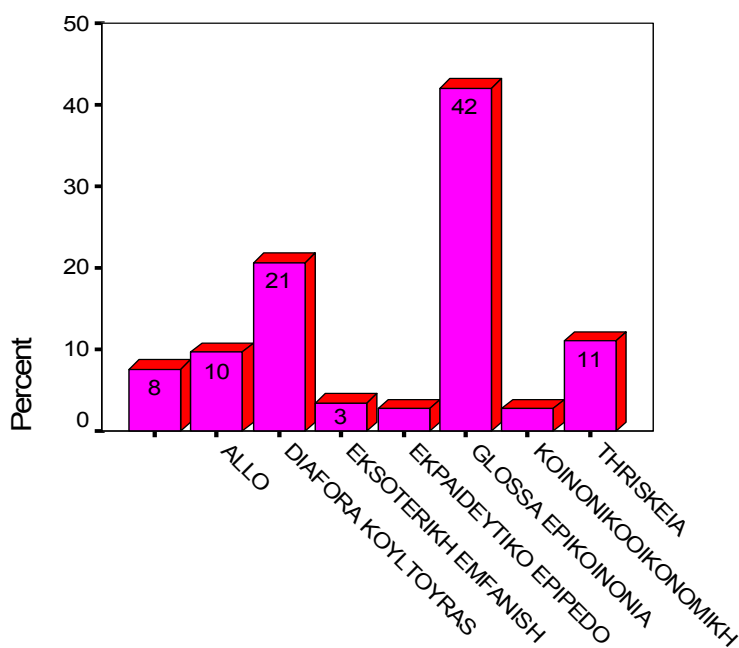
Στην ερώτηση 6 που αφορά το πως θα χαρακτηρίζατε την επαφή με τους μετανάστες, το 37,2% απάντησε αδιάφορη, το 27,6% θετική και το 16,6% αρνητική.

7. ΠΟΙΟΙ ΛΟΓΟΙ ΔΥΣΚΟΛΕΥΟΥΝ ΤΗΝ ΕΠΑΦΗ ΜΕ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	11	7,6	7,6	7,6
ΑΛΛΟ	14	9,7	9,7	17,2
ΔΙΑΦΟΡΑ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ	30	20,7	20,7	37,9
ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΕΜΦΑΝΙΣΗ	5	3,4	3,4	41,4
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	4	2,8	2,8	44,1
ΓΛΩΣΣΑ	61	42,1	42,1	86,2
ΕΙΚΟΝΩΝΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ	4	2,8	2,8	89,0
ΘΡΗΣΚΕΙΑ	16	11,0	11,0	100,0
Total	145	100,0	100,0	

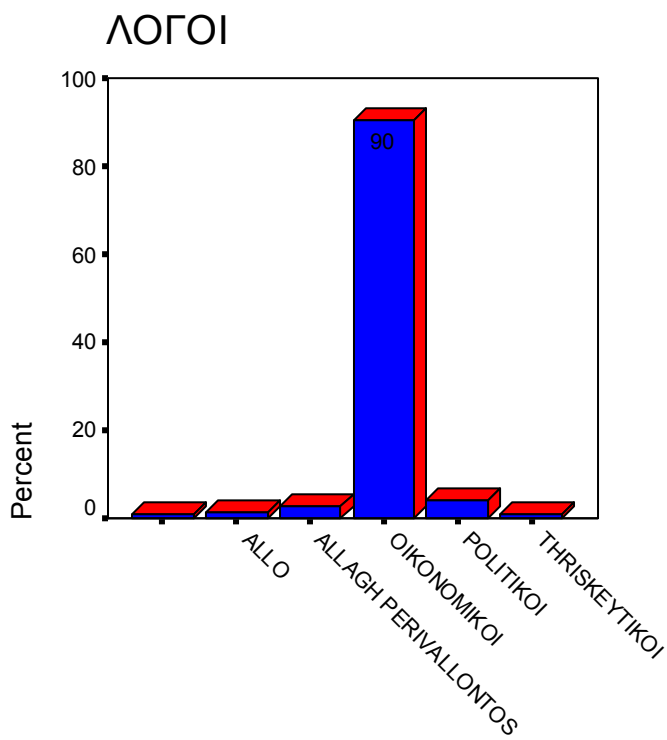
ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΣΤΗΝ ΕΠΑΦΗ

Στην ερώτηση 7 που αφορά τους λόγους που θα δυσκόλευαν την επαφή με τους μετανάστες το 42,1 % απάντησε λόγω γλώσσας- επικοινωνίας το 20,7% λόγω διαφοράς κουλτούρας το 11 % λόγω θρησκείας το 9,7 % απάντησε άλλο, το 3,4 % λόγω εξωτερικής εμφάνισης, το 2,8 % λόγω εκπαιδευτικού επιπέδου, ενώ ένα άλλο 2,8 % λόγω κοινωνικοοικονομικής κατάστασης.

8.ΠΟΙΟΙ ΛΟΓΟΙ ΟΔΗΓΟΥΝ ΣΤΗΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

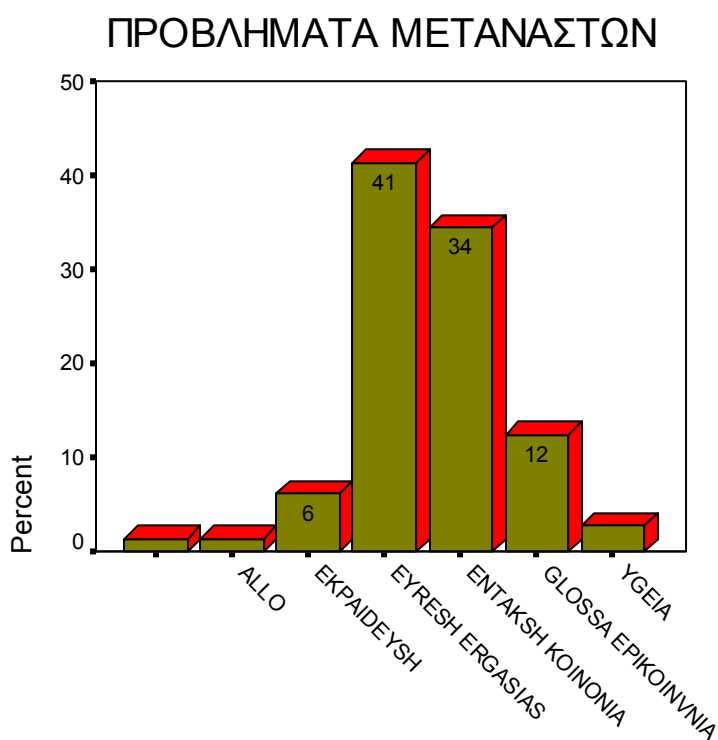
	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	,7	,7	,7
ΑΛΛΟ	2	1,4	1,4	2,1
ΑΛΛΑΓΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ	4	2,8	2,8	4,8
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ	131	90,3	90,3	95,2
ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ	6	4,1	4,1	99,3
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΙ	1	,7	,7	100,0
Total	145	100,0	100,0	

Στην ερώτηση 8 που αφορά ποιοι νομίζουν ότι είναι οι λόγοι που οδηγούν στη μετανάστευση, το 90,3% απάντησε ότι πρόκειται για οικονομικούς λόγους, το 4,1% για πολιτικούς λόγους, το 2,8% για αλλαγή περιβάλλοντος, το 1,4% άλλο ενώ ένα 0,7% απάντησε για θρησκευτικούς λόγους.

9.ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ

Valid	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
ΑΛΛΟ	2	1,4	1,4	1,4
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	9	6,2	6,2	9,0
ΕΥΡΕΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	60	41,4	41,4	50,3
ΕΝΤΑΞΗ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ	50	34,5	34,5	84,8
ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ	18	12,4	12,4	97,2
ΥΓΕΙΑ	4	2,8	2,8	100,0
Total	145	100,0	100,0	

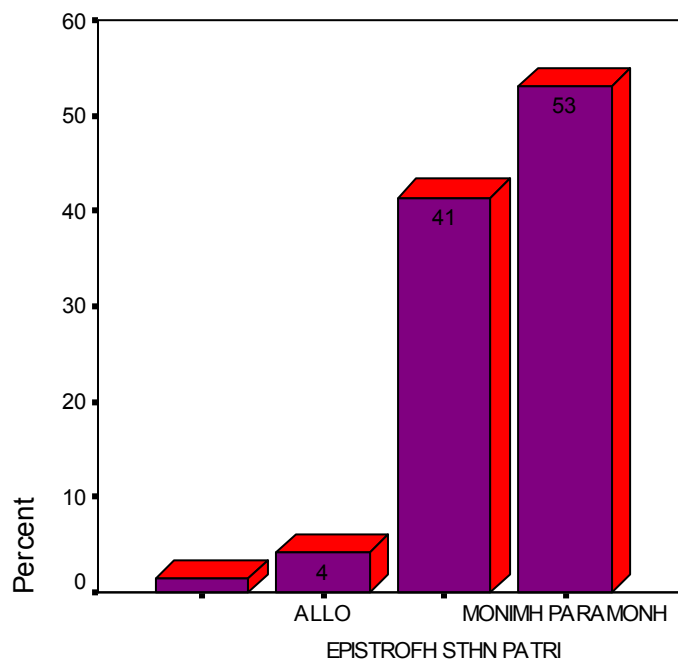

Στην ερώτηση 9 που αφορά ποια είναι τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες, το 41,4 % απάντησε η εύρεση εργασίας, το 34,5 % η ένταξη στην κοινωνία, το 12,4 % η γλώσσα και η επικοινωνία, το 6,2 % η εκπαίδευση, το 2,8 % η υγεία και το 1,4 % άλλο.

10.ΠΟΙΑ ΕΙΝΑΙ Η ΠΡΟΘΕΣΗ ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΤΟΥΣ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	2	1,4	1,4	1,4
ΑΛΛΟ	6	4,1	4,1	5,5
ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΣΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ	60	41,4	41,4	46,9
ΜΟΝΙΜΗ ΠΑΡΑΜΟΝΗ	77	53,1	53,1	100,0
Total	145	100,0	100,0	

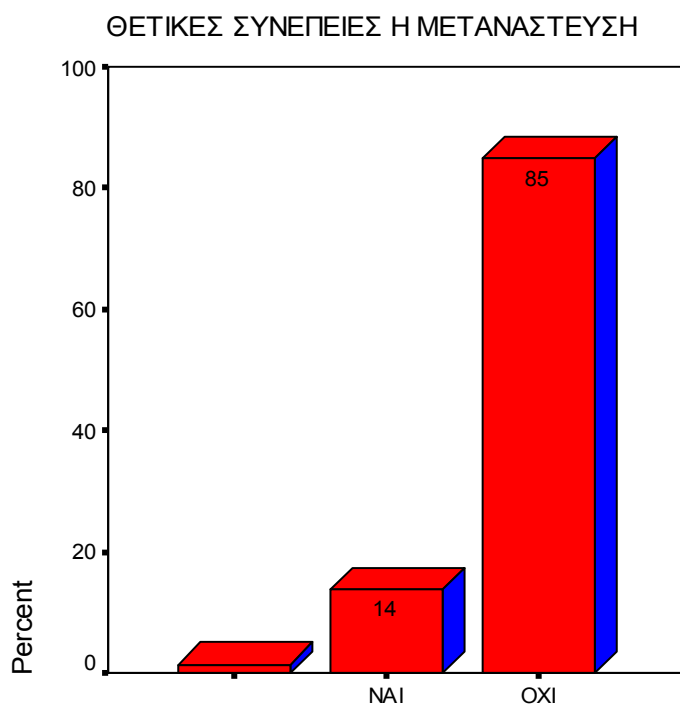
ΠΡΟΘΕΣΕΙΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ

Στην ερώτηση 10 που αφορά την πρόθεση των μεταναστών αναφορικά με την παραμονή τους στην Ελλάδα, το 53,1 % απάντησε ότι επιθυμούν μόνιμη παραμονή, το 41,4 % ότι επιθυμεί επιστροφή στην πατρίδα τους και το 4,1% άλλο.

11. ΘΕΤΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	2	1,4	1,4	1,4
ΝΑΙ	20	13,8	13,8	15,2
ΟΧΙ	123	84,8	84,8	100,0
Total	145	100,0	100,0	

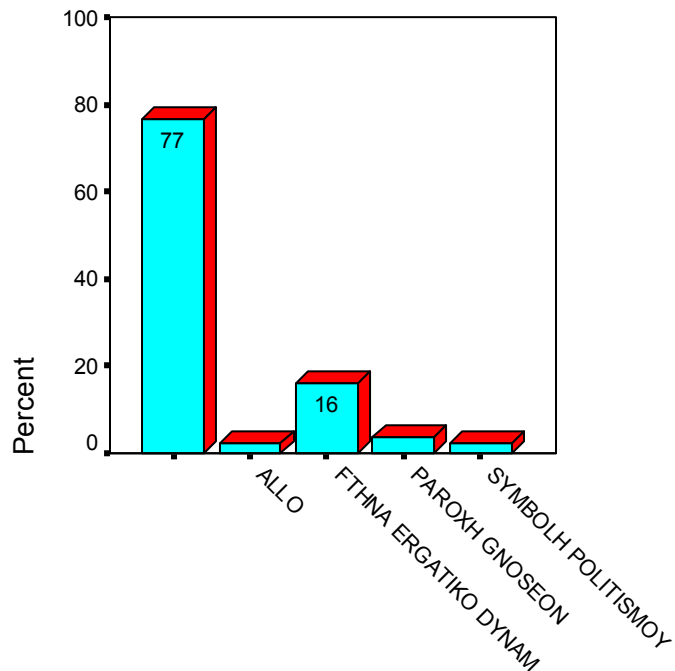

Στην ερώτηση 11 που αφορά εάν η είσοδος των μεταναστών έχει θετικές συνέπειες, το 84,8% απάντησε ΟΧΙ και το 13,8% απάντησε ΝΑΙ.

12.ΑΝ ΝΑΙ ΠΟΙΕΣ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	111	76,6	76,6	76,6
ΑΛΛΟ	3	2,1	2,1	78,6
ΦΤΗΝΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ	23	15,9	15,9	94,5
ΠΑΡΟΧΗ ΓΝΩΣΕΩΝ	5	3,4	3,4	97,9
ΣΥΜΒΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ	3	2,1	2,1	100,0
Total	145	100,0	100,0	

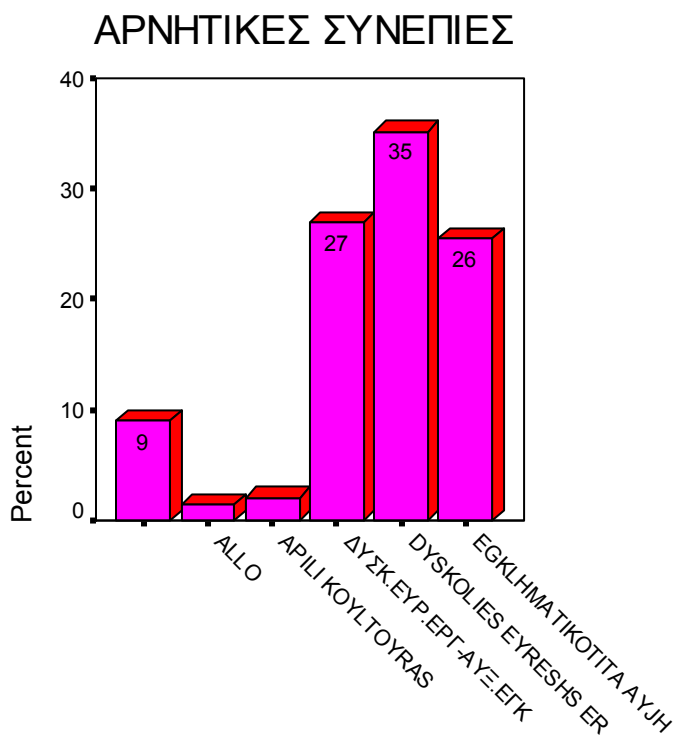
ΝΑΙ ΠΟΙΕΣ ΘΕΤΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΙΕΣ

Στην ερώτηση 12 που αφορά , ποιες είναι οι θετικές συνέπειες, το 15,9% απάντησε φτηνά εργατικά χέρια, το 3,4% παροχή γνώσεων- δημιουργία πνευματικού επιπέδου, το 2,1% συμβολή στην ανάπτυξη του πολιτισμού ενώ ένα 2,1% άλλο.

13.ΑΝ ΟΧΙ ΠΟΙΕΣ

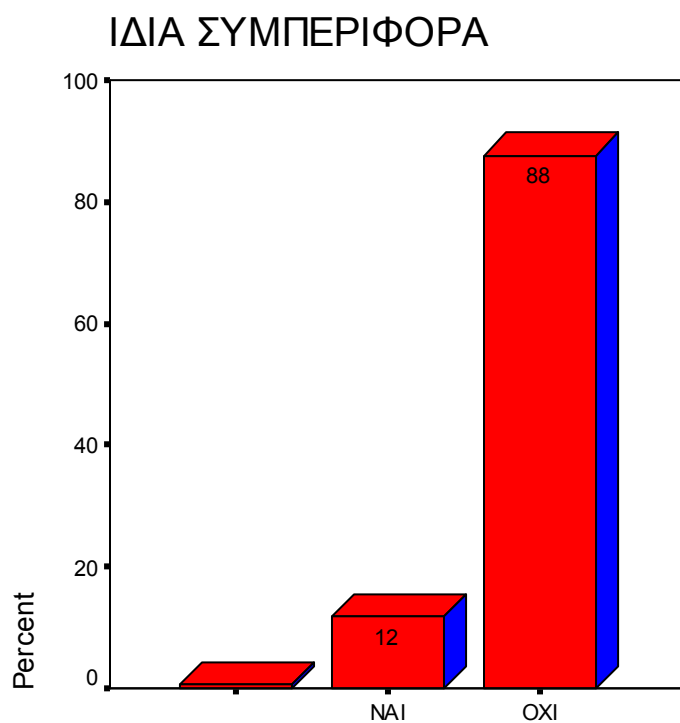
	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	13	9,0	9,0	9,0
ΑΛΛΟ	2	1,4	1,4	10,3
ΑΠΕΙΛΗ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ	3	2,1	2,1	12,4
ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΕΥΡΕΣΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ-ΑΥΞΗΣΗ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ	39	26,9	26,9	39,3
ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΕΥΡΕΣΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	51	35,2	35,2	74,5
ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ /ΑΥΞΗΣΗ	37	25,5	25,5	100,0
Total	145	100,0	100,0	

Στην ερώτηση 13 που αφορά ποιες είναι οι αρνητικές συνέπειες, το 35,2 % απάντησε ότι υπάρχουν δυσκολίες εύρεσης εργασίας για τους Έλληνες, το 26,9 % δυσκολίες εύρεσης εργασίας για τους Έλληνες και αύξηση της εγκληματικότητας, 25,5% αύξηση της εγκληματικότητας, το 2,1% απειλή της κουλτούρας και το 1,4% άλλο.

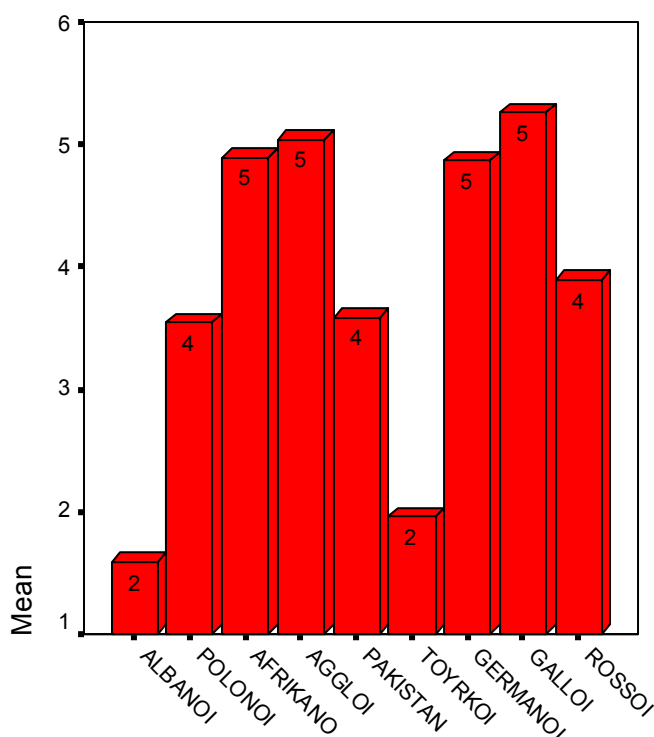
14. ΙΔΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	,7	,7	,7
NAI	17	11,7	11,7	12,4
OXI	127	87,6	87,6	100,0
Total	145	100,0	100,0	

Στην ερώτηση 14 που αφορά αν όλοι οι μετανάστες ανεξαρτήτου εθνικότητας έχουν την ίδια κοινωνική συμπεριφορά, το 87,6% απάντησε ΟΧΙ και το 11,7% ΝΑΙ.

15. ΠΙΝΑΚΑΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ

Στην ερώτηση 15 σε σχέση με την κοινωνική συμπεριφορά των μεταναστών οι μαθητές αξιολογούν ότι την χειρότερη συμπεριφορά παρουσιάζουν οι Αλβανοί, μετά οι Τούρκοι, οι Πακιστανοί, μετά οι Πολωνοί, έπειτα οι Ρώσοι, οι Αφρικανοί, στην συνέχεια οι Γερμανοί, τις καλύτερες συμπεριφορές τις έχουν σύμφωνα με τους μαθητές οι Άγγλοι και τέλος οι Γάλλοι.

Statistics

	ALBANOI	POLONOI	AFRIKANO	AGGLOI	PAKISTAN	TOYRKOI	GERMANOI	GALLOI	ROSSOI
N	113	93	95	97	92	93	95	94	96
Valid	113	93	95	97	92	93	95	94	96
Missing	32	52	50	48	53	52	50	51	49
Mean	1,8496	3,9785	4,7158	4,8041	3,8804	2,4301	4,7789	5,1064	3,8438
Std.	,15408	,20224	,19378	,22922	,21575	,18116	,20365	,18554	,19270
Error of Mean									
Median	1,0000	4,0000	5,0000	5,0000	4,0000	2,0000	5,0000	5,5000	4,0000
Mode	1,00	3,00	5,00	7,00	2,00	1,00	7,00	7,00	3,00
Std. Deviation	1,63784	1,95035	1,88873	2,25758	2,06936	1,74703	1,98494	1,79885	1,88807
Variance	2,68252	3,80388	3,56730	5,09665	4,28225	3,05213	3,93998	3,23587	3,56480
Range	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	7,00	6,00	6,00	6,00
Minimum	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	,00	1,00	1,00	1,00
Maximum	7,00	7,00	7,00	7,00	7,00	7,00	7,00	7,00	7,00
Sum	209,00	370,00	448,00	466,00	357,00	226,00	454,00	480,00	369,00

AABANOI

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1,00	79	54,5	69,9	69,9
	2,00	11	7,6	9,7	79,6
	3,00	7	4,8	6,2	85,8
	4,00	6	4,1	5,3	91,2
	5,00	3	2,1	2,7	93,8
	6,00	1	,7	,9	94,7
	7,00	6	4,1	5,3	100,0
	Total	113	77,9	100,0	
Missing System	32	22,1			
Total	145	100,0			

ΠΟΛΟΝΟΙ

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1,00	12	8,3	12,9	12,9
	2,00	11	7,6	11,8	24,7
	3,00	20	13,8	21,5	46,2
	4,00	12	8,3	12,9	59,1
	5,00	13	9,0	14,0	73,1
	6,00	12	8,3	12,9	86,0
	7,00	13	9,0	14,0	100,0
	Total	93	64,1	100,0	
Missing System	52	35,9			
Total	145	100,0			

ΑΦΡΙΚΑΝΟΙ

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1,00	9	6,2	9,5	9,5
	2,00	5	3,4	5,3	14,7
	3,00	12	8,3	12,6	27,4
	4,00	9	6,2	9,5	36,8
	5,00	23	15,9	24,2	61,1
	6,00	17	11,7	17,9	78,9
	7,00	20	13,8	21,1	100,0
	Total	95	65,5	100,0	
Missing System	50	34,5			
Total	145	100,0			

AITAOI

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1,00	15	10,3	15,5	15,5
	2,00	6	4,1	6,2	21,6
	3,00	7	4,8	7,2	28,9
	4,00	12	8,3	12,4	41,2
	5,00	9	6,2	9,3	50,5
	6,00	11	7,6	11,3	61,9
	7,00	37	25,5	38,1	100,0
	Total	97	66,9	100,0	
Missing System	48	33,1			
Total	145	100,0			

PIAKISTANOI

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1,00	12	8,3	13,0	13,0
	2,00	21	14,5	22,8	35,9
	3,00	10	6,9	10,9	46,7
	4,00	12	8,3	13,0	59,8
	5,00	13	9,0	14,1	73,9
	6,00	8	5,5	8,7	82,6
	7,00	16	11,0	17,4	100,0
	Total	92	63,4	100,0	
Missing System	53	36,6			
Total	145	100,0			

TOYPKOI

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	,00	1	,7	1,1	1,1
	1,00	34	23,4	36,6	37,6
	2,00	31	21,4	33,3	71,0
	3,00	5	3,4	5,4	76,3
	4,00	8	5,5	8,6	84,9
	5,00	4	2,8	4,3	89,2
	6,00	7	4,8	7,5	96,8
	7,00	3	2,1	3,2	100,0
	Total	93	64,1	100,0	
Missing System	52	35,9			
Total	145	100,0			

ΓΕΡΜΑΝΟΙ

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1,00	10	6,9	10,5	10,5
	2,00	6	4,1	6,3	16,8
	3,00	8	5,5	8,4	25,3
	4,00	13	9,0	13,7	38,9
	5,00	17	11,7	17,9	56,8
	6,00	16	11,0	16,8	73,7
	7,00	25	17,2	26,3	100,0
	Total	95	65,5	100,0	
Missing System	50	34,5			
Total	145	100,0			

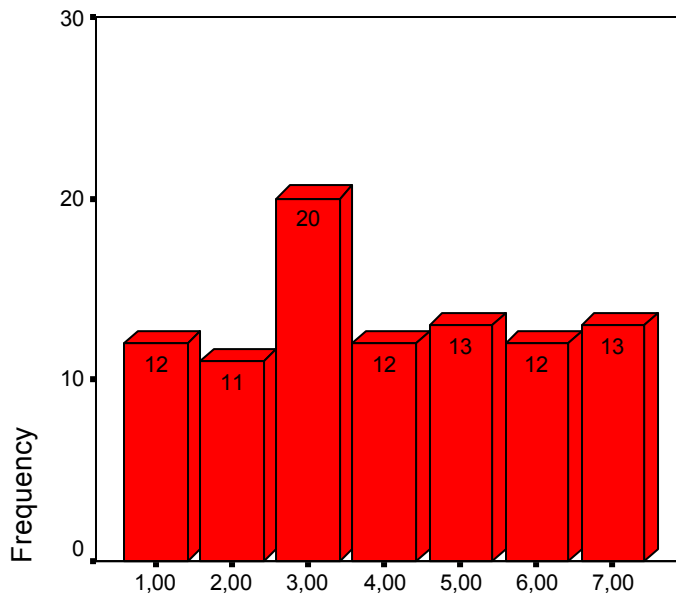
ΓΑΛΛΟΙ

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1,00	6	4,1	6,4	6,4
	2,00	3	2,1	3,2	9,6
	3,00	8	5,5	8,5	18,1
	4,00	16	11,0	17,0	35,1
	5,00	14	9,7	14,9	50,0
	6,00	19	13,1	20,2	70,2
	7,00	28	19,3	29,8	100,0
	Total	94	64,8	100,0	
Missing System	51	35,2			
Total	145	100,0			

ΡΩΣΟΙ

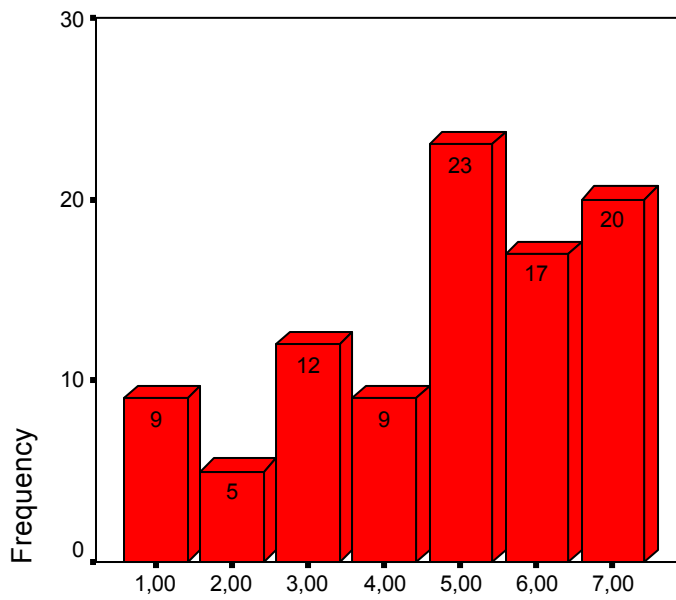
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1,00	15	10,3	15,6	15,6
	2,00	8	5,5	8,3	24,0
	3,00	21	14,5	21,9	45,8
	4,00	17	11,7	17,7	63,5
	5,00	14	9,7	14,6	78,1
	6,00	10	6,9	10,4	88,5
	7,00	11	7,6	11,5	100,0
	Total	96	66,2	100,0	
Missing System	49	33,8			
Total	145	100,0			

POLONOI

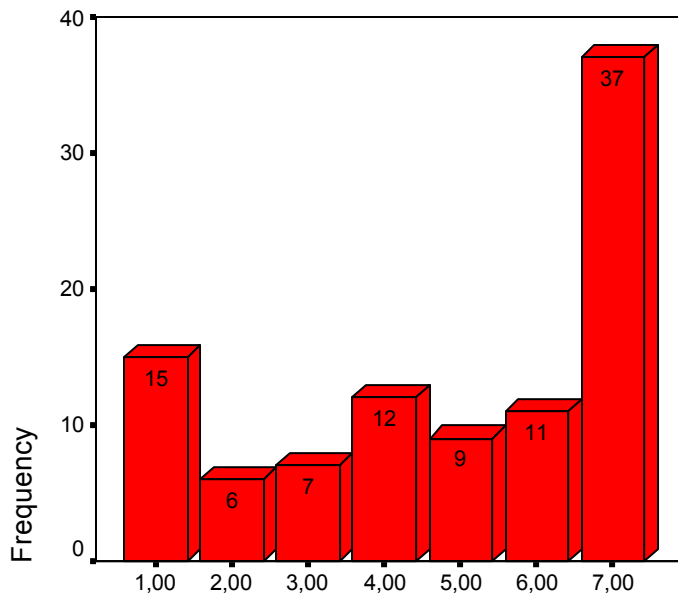
POLONOI

AFRIKANO

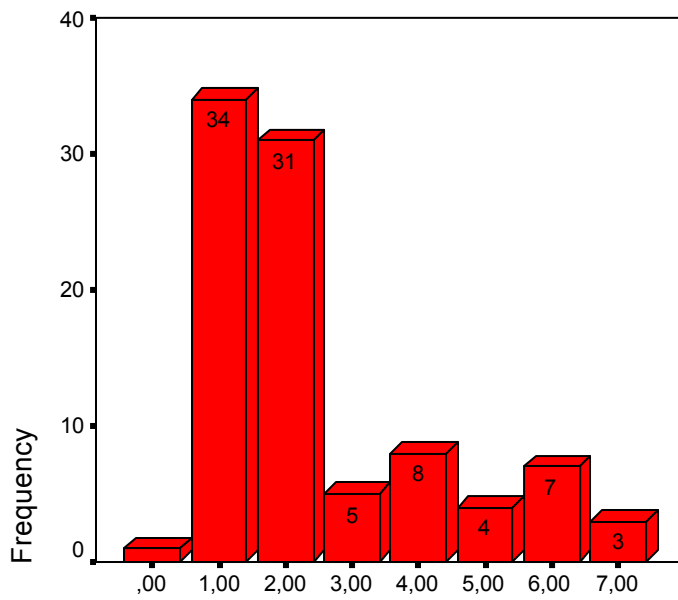
AFRIKANO

AGGLOI

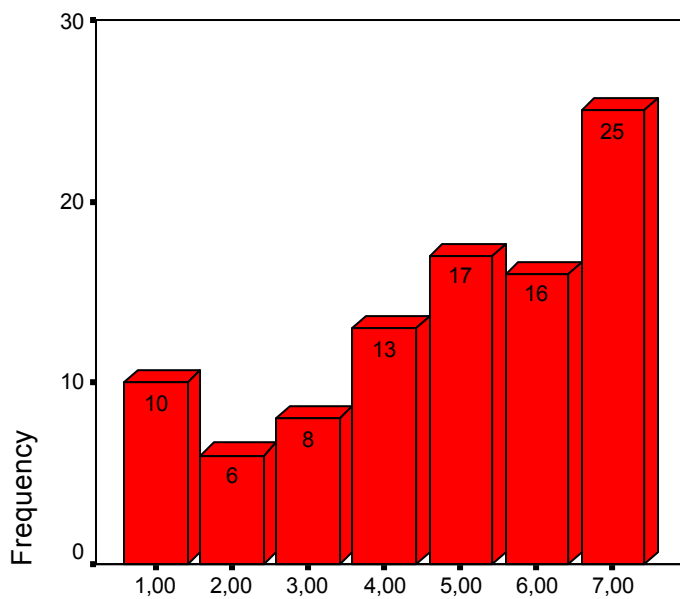
AGGLOI

TOYRKOI

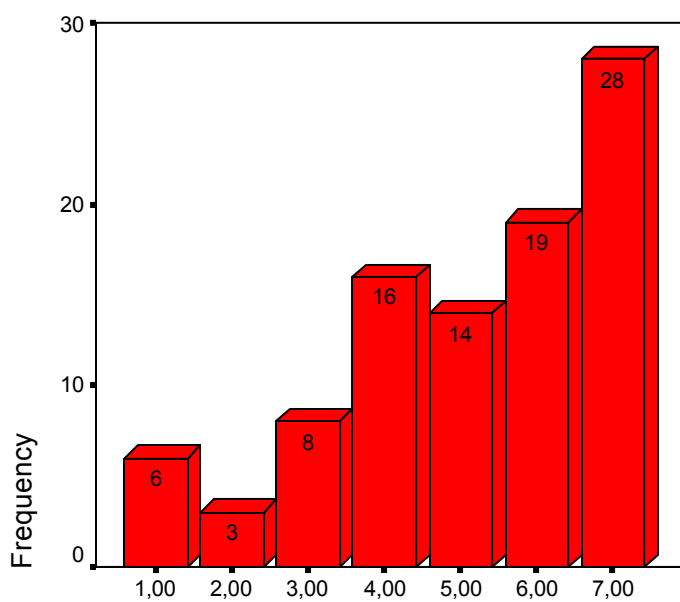
TOYRKOI

GERMANOI

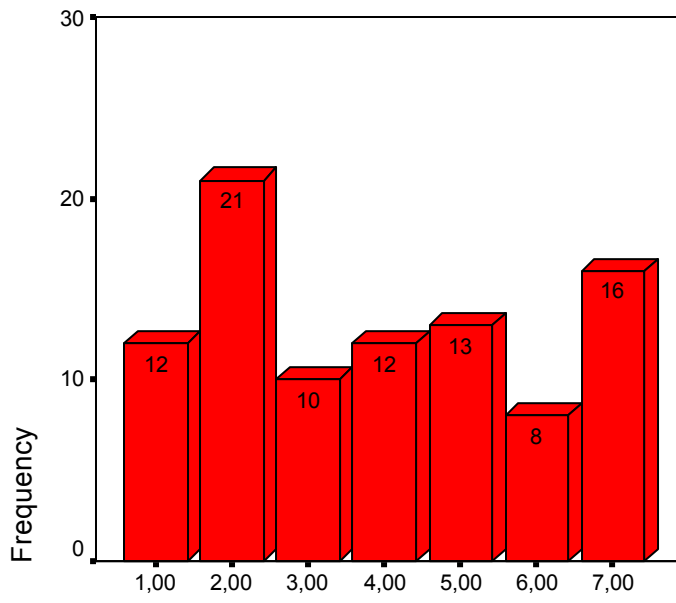
GERMANOI

GALLOI

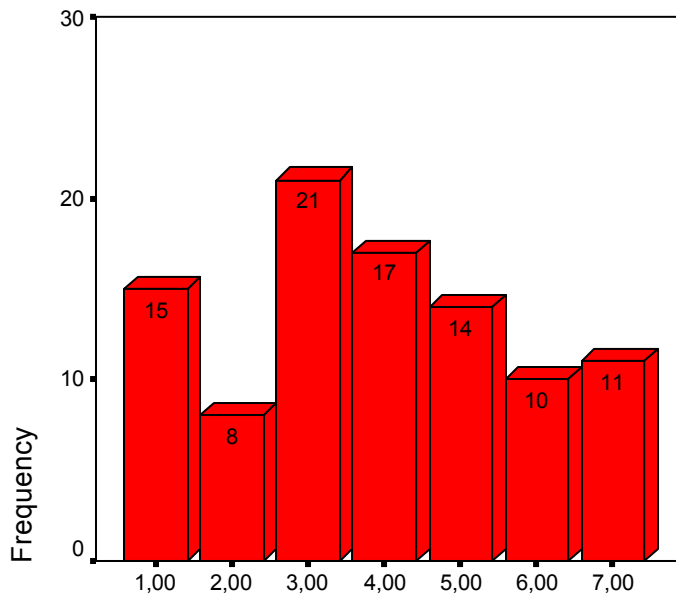
GALLOI

PAKISTAN

PAKISTAN

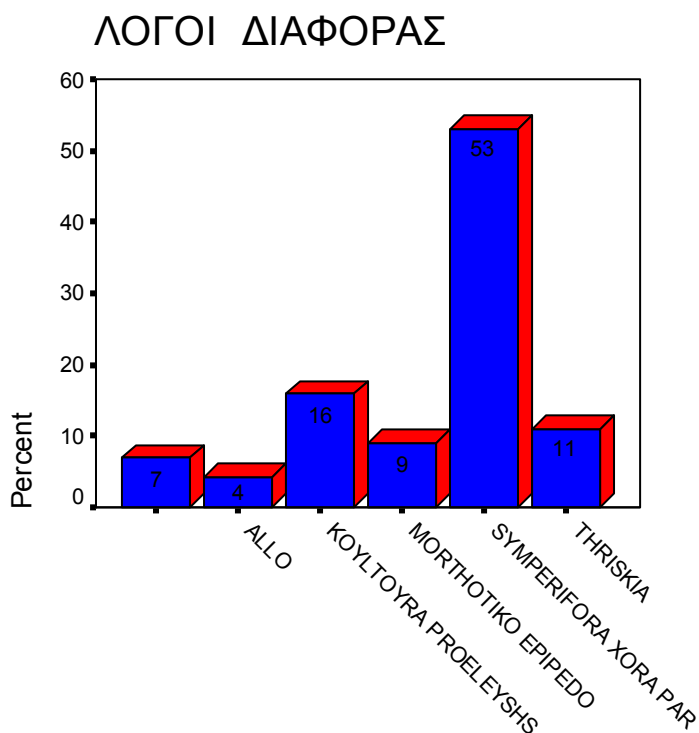
ROSSOI

ROSSOI

16.ΛΟΓΟΙ ΔΙΑΦΟΡΑΣ

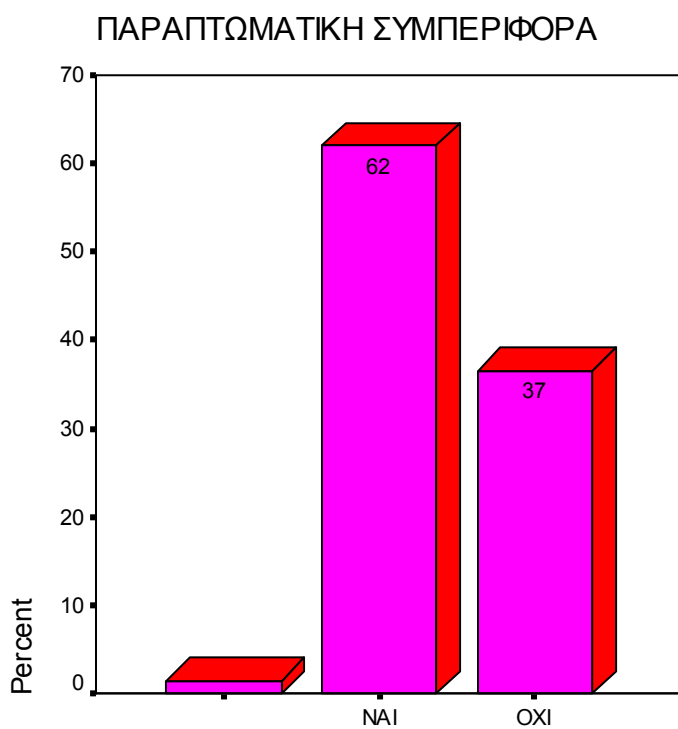
	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	10	6,9	6,9	6,9
ΑΛΛΟ	6	4,1	4,1	11,0
ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ	23	15,9	15,9	26,9
ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ				
ΜΟΦΩΤΙΚΟ	13	9,0	9,0	35,9
ΕΠΙΠΕΔΟ				
ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ	77	53,1	53,1	89,0
ΧΩΡΑ				
ΠΑΡΑΜΟΝΗΣ				
ΘΡΗΣΚΕΙΑ	16	11,0	11,0	100,0
Total	145	100,0	100,0	

Στην ερώτηση 16 που αφορά ποιοι είναι οι λόγοι της διαφοράς της συμπεριφοράς μεταξύ των διαφόρων εθνοτήτων, το 53,1 % απάντησε λόγω της συμπεριφοράς των μεταναστών στη χώρα παραμονής, το 15,9 % λόγω της κουλτούρας της χώρας προέλευσης, το 11 % λόγω θρησκείας, το 9 % λόγω του μορφωτικού τους επιπέδου, το 4,1 % άλλο.

17. ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΕΣ ΠΙΘΑΝΟΤΗΤΕΣ ΠΑΡΑΠΤΩΜΑΤΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	2	1,4	1,4	1,4
ΝΑΙ	90	62,1	62,1	63,4
ΟΧΙ	53	36,6	36,6	100,0
Total	145	100,0	100,0	

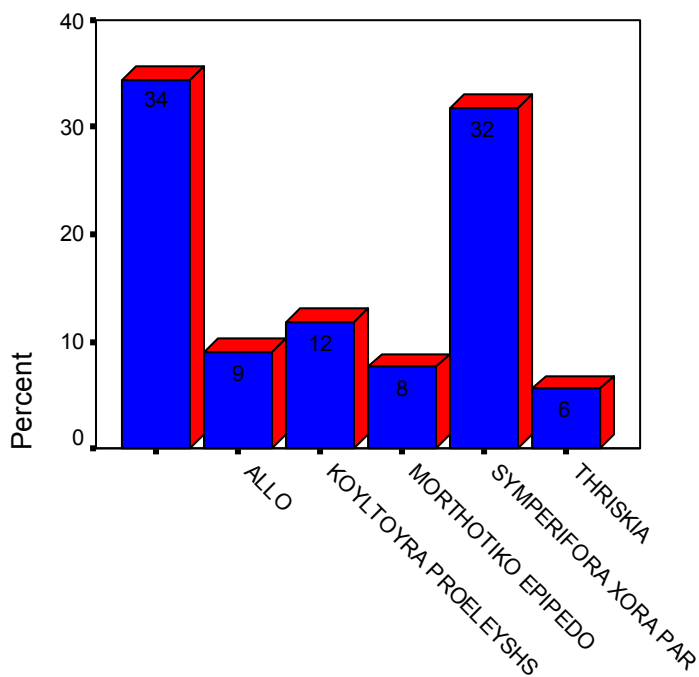

Στην ερώτηση 17 που αφορά εάν οι μετανάστες έχουν περισσότερες πιθανότητες να αναπτύξουν παραπτωματική συμπεριφορά, το 62,1% απάντησε ΝΑΙ και το 36,6% ΟΧΙ.

18.ΝΑΙ ΓΙΑ ΠΟΙΟ ΛΟΓΟ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	50	34,5	34,5	34,5
ΑΛΛΟ	13	9,0	9,0	43,4
ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ	17	11,7	11,7	55,2
ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ				
ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ	11	7,6	7,6	62,8
ΕΠΙΠΕΔΟ				
ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ	46	31,7	31,7	94,5
ΧΩΡΑ				
ΠΑΡΑΜΟΝΗΣ				
ΘΡΗΣΚΕΙΑ	8	5,5	5,5	100,0
Total	145	100,0	100,0	

ΑΝ ΝΑΙ ΠΟΙΟΙ ΛΟΓΟΙ

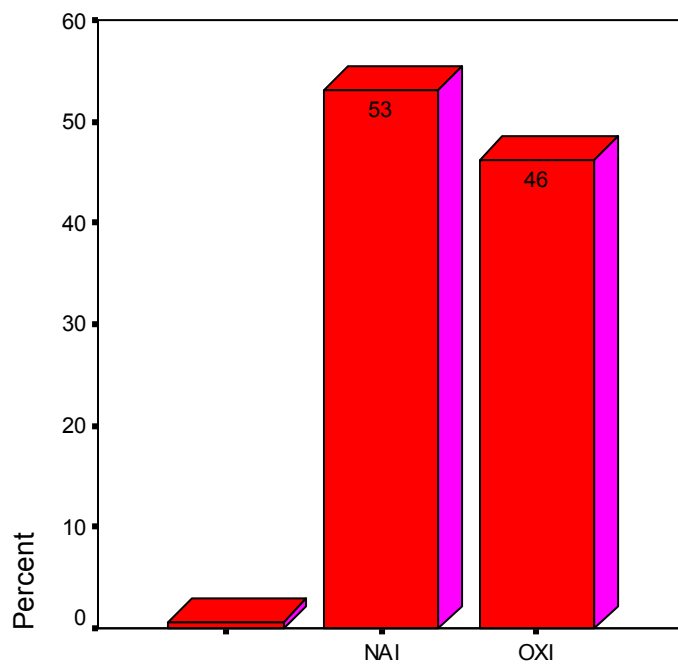

Στην ερώτηση 18 που αφορά γιατί οι μετανάστες έχουν περισσότερες πιθανότητες να αναπτύξουν παρακτωματική συμπεριφορά, το 31,7% απάντησε λόγω συμπεριφοράς στη χώρα παραμονής, το 11,7% λόγω της κουλτούρας της χώρας προέλευσης, το 9% άλλο, το 7,6% λόγω του μορφωτικού επιπέδου, και το 5,5% λόγω θρησκείας.

19.ΓΝΩΣΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΩΝ ΓΙΑ ΠΑΡΑΝΟΜΗ ΕΙΣΡΟΗ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΤΗΤΑ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	,7	,7	,7
NAI	77	53,1	53,1	53,8
OXI	67	46,2	46,2	100,0
Total	145	100,0	100,0	

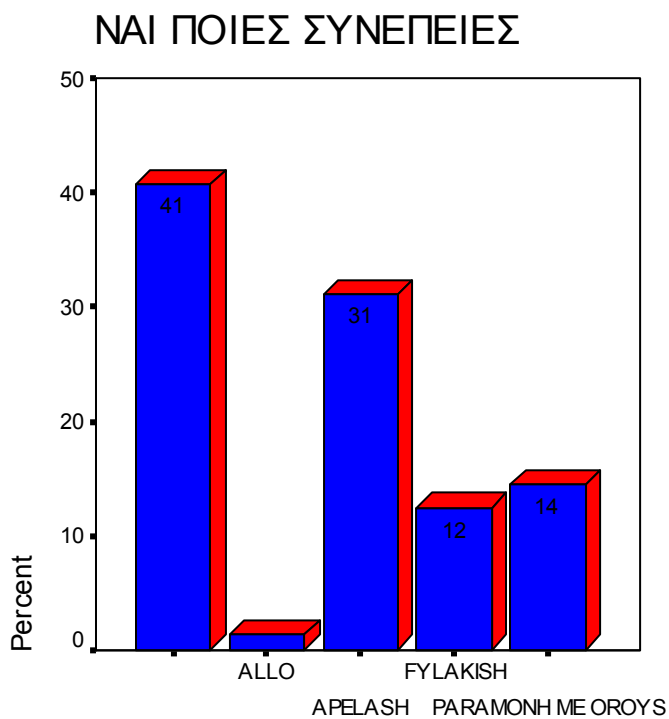
ΓΝΩΣΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΩΝ

Στην ερώτηση 19 που αφορά εάν γνωρίζουν τις διαδικασίες που ακολουθούνται σε περίπτωση παράνομης εισροής μεταναστών στη χώρα μας, το 53,1% απάντησε ΝΑΙ και το 46,2% ΟΧΙ.

20.ΝΑΙ ΠΟΙΕΣ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	59	40,7	40,7	40,7
ΑΛΛΟ	2	1,4	1,4	42,1
ΑΠΕΛΑΣΗ	45	31,0	31,0	73,1
ΦΥΛΑΚΗΣΗ	18	12,4	12,4	85,5
ΠΑΡΑΜΟΝΗ	21	14,5	14,5	100,0
ΜΕ ΟΡΟΥΣ				
Total	145	100,0	100,0	

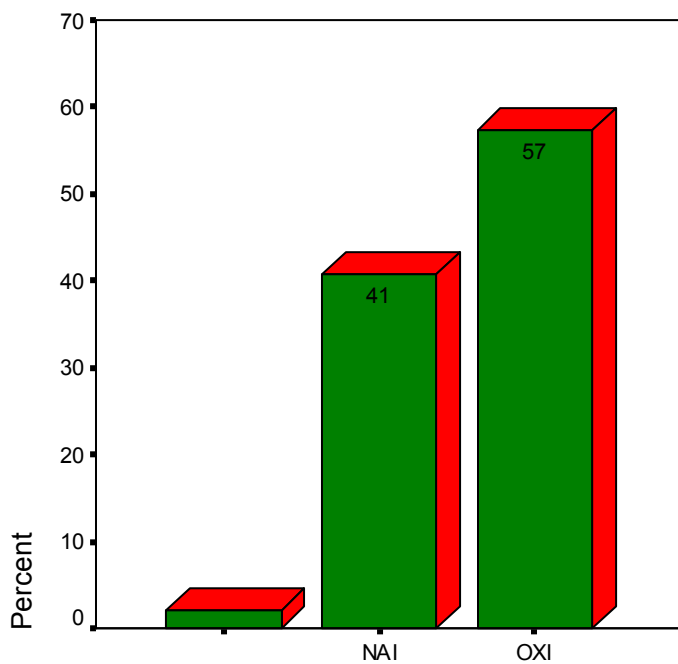

Στην ερώτηση 20 που αφορά ποιες είναι οι διαδικασίες σε περίπτωση παράνομης εισροής μεταναστών στη χώρα, το 31% απάντησε απέλαση, το 14,5% παραμονή με όρους, το 12,4% φυλάκιση και το 1,4% άλλο.

21.NOMIMA

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΤΗΤΑ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	3	2,1	2,1	2,1
NAI	59	40,7	40,7	42,8
OXI	83	57,2	57,2	100,0
Total	145	100,0	100,0	

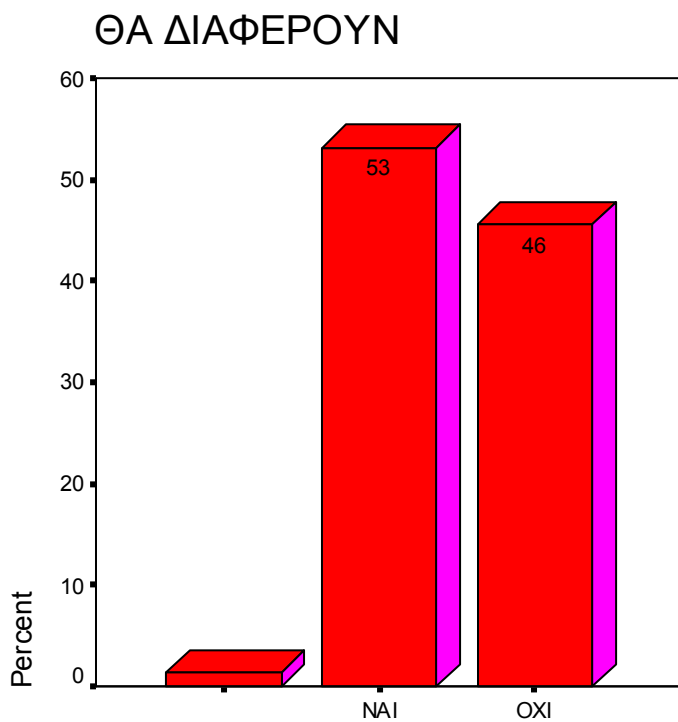
ΠΑΡΑΜΕΝΟΥΝ ΝΟΜΙΜΑ

Στην ερώτηση 20 που αφορά εάν πιστεύουν ότι η πλειοψηφία των μεταναστών παραμένει μόνιμα στη χώρα, το 57,2 % απάντησε OXI και το 40,7 % NAI.

22. ΘΑ ΔΙΑΦΕΡΟΥΝ

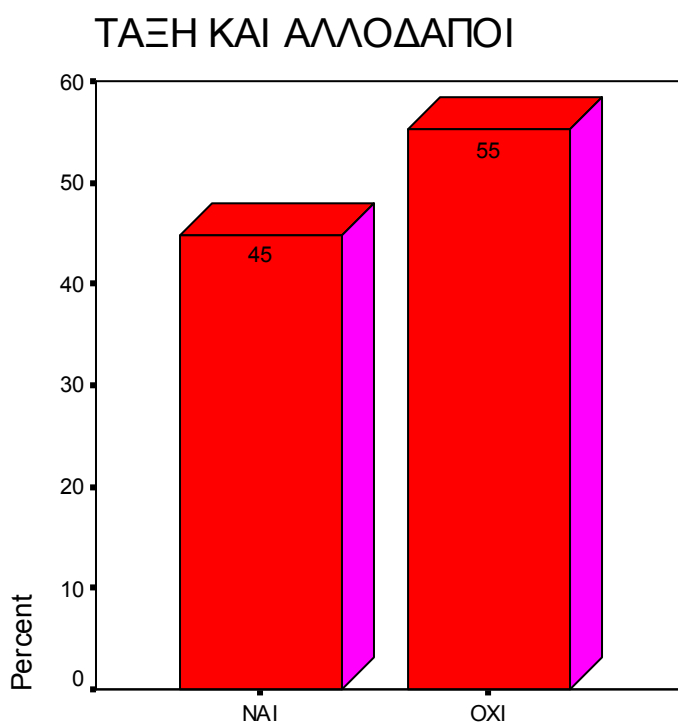
	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid		0		
		1,4	1,4	1,4
NAI	77	53,1	53,1	54,5
OXI	66	45,5	45,5	100,0
Total	145	100,0	100,0	

Στην ερώτηση 22 που αφορά το αν η μακρόχρονη παραμονή των αλλοδαπών στη χώρα μας θα τους κάνει να διαφέρουν από τους Έλληνες, το 53,1 % απάντησε ΝΑΙ και το 45,5% ΟΧΙ.

23. ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ

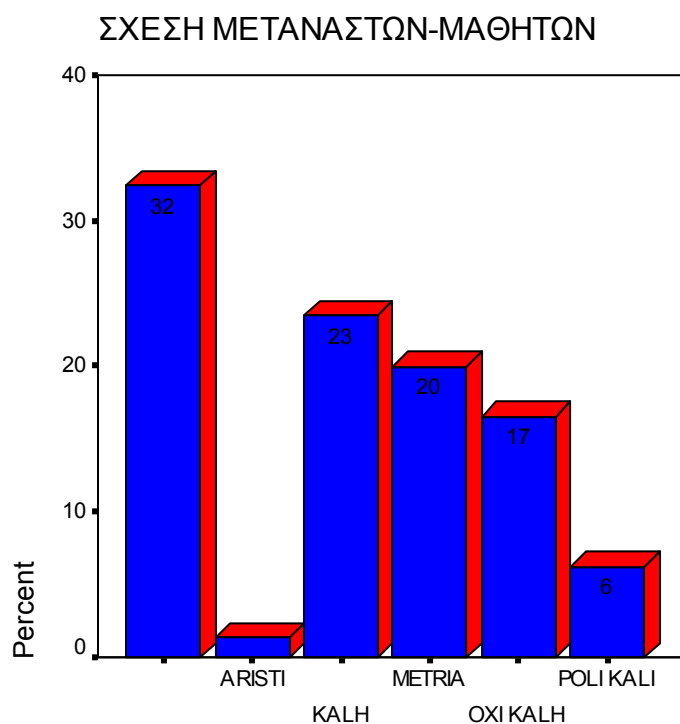
		ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	NAI	65	44,8	44,8	44,8
	OXI	80	55,2	55,2	100,0
	Total	145	100,0	100,0	

Στην ερώτηση 23 που αφορά εάν υπάρχουν στην τάξη τους αλλοδαποί μαθητές το 55,2% απάντησε ΟΧΙ και το 44,8% ΝΑΙ.

24. ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ-ΜΑΘΗΤΩΝ

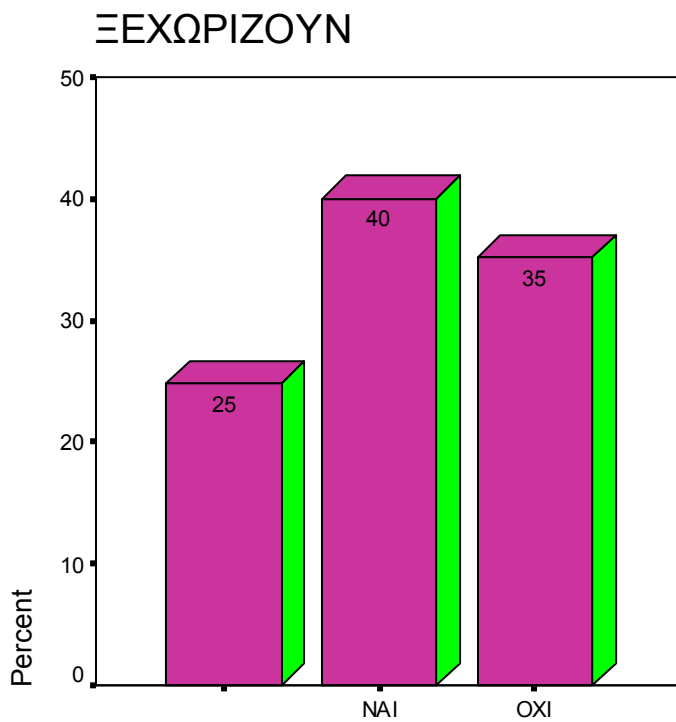
	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ ΠΟΣΟΣΤΟ		Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	47	32,4	32,4	32,4
ΑΡΙΣΤΗ	2	1,4	1,4	33,8
ΚΑΛΗ	34	23,4	23,4	57,2
ΜΕΤΡΙΑ	29	20,0	20,0	77,2
ΟΧΙ ΚΑΛΗ	24	16,6	16,6	93,8
ΠΟΛΥ ΚΑΛΗ	9	6,2	6,2	100,0
Total	145	100,0	100,0	

Στην ερώτηση 24 που αφορά τη σχέση των μεταναστών με τους μαθητές, το 23,4 % απάντησε καλή, το 20 % μέτρια, το 16,6 % όχι καλή, το 6,2% πολύ καλή και το 1,4% άριστη.

25.ΞΕΧΩΡΙΖΟΥΝ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ

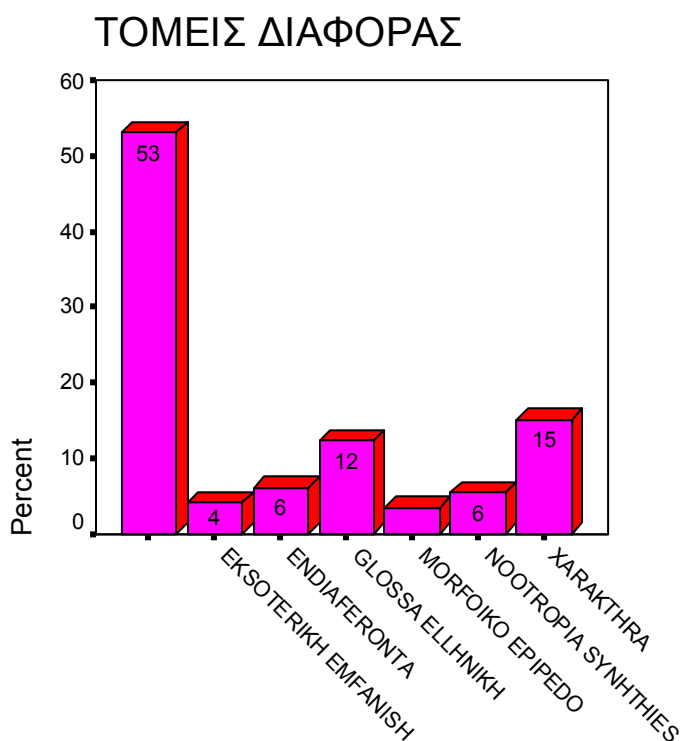
	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	2	1,4	1,4	1,4
NAI	77	53,1	53,1	54,5
OXI	66	45,5	45,5	100,0
Total	145	100,0	100,0	

Στην ερώτηση 25 που αφορά αν οι οικονομικοί μετανάστες που ενδεχόμενα υπάρχουν στην τάξη ξεχωρίζουν από τους υπόλοιπους συμμαθητές, το 53,1 % απάντησε ΝΑΙ και το 45,5 % απάντησε ΟΧΙ.

26.ΤΟΜΕΙΣ ΔΙΑΦΟΡΑΣ

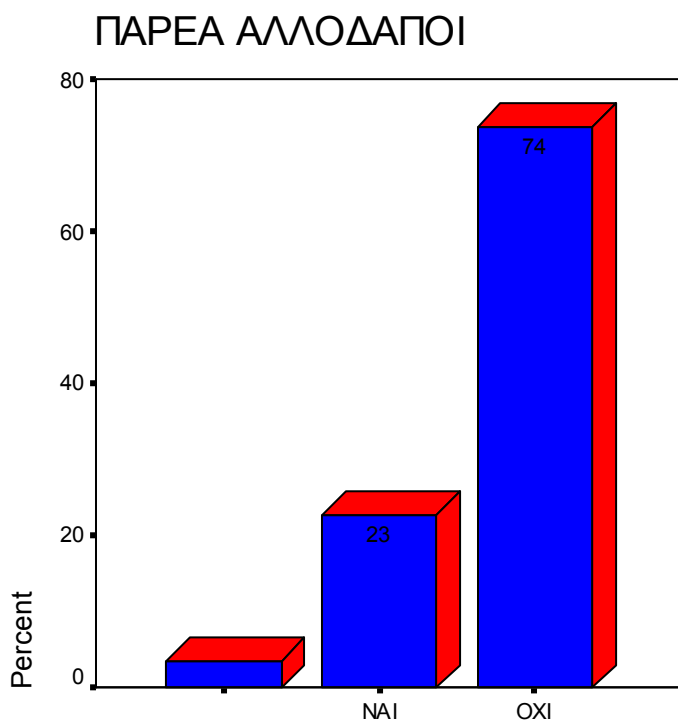
	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	77	53,1	53,1	53,1
ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΕΜΦΑΝΙΣΗ	6	4,1	4,1	57,2
ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑ	9	6,2	6,2	63,4
ΓΛΩΣΣΑ	18	12,4	12,4	75,9
ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	5	3,4	3,4	79,3
ΝΟΟΤΡΟΠΙΑ /ΣΥΝΗΘΕΙΕΣ	8	5,5	5,5	84,8
ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ	22	15,2	15,2	100,0
Total	145	100,0	100,0	

Στην ερώτηση 26 που αφορά σε ποιους τομείς αφέλεται το ότι μαθητές από τους υπόλοιπους μαθητές της τάξης, το 15,2 % απάντησε λόγω χαρακτήρα, το 12,4 % λόγω γλώσσας, το 6,2 % λόγω ενδιαφερόντων, το 5,5 % λόγω νοοτροπίας και συνηθειών, το 4,1 % λόγω εξωτερικής εμφάνισης και το 3,4 % λόγω μορφωτικού επιπέδου.

27. ΠΑΡΕΑ ΜΕ ΑΛΛΟΔΑΠΟΥΣ ΣΥΜΜΑΘΗΤΕΣ

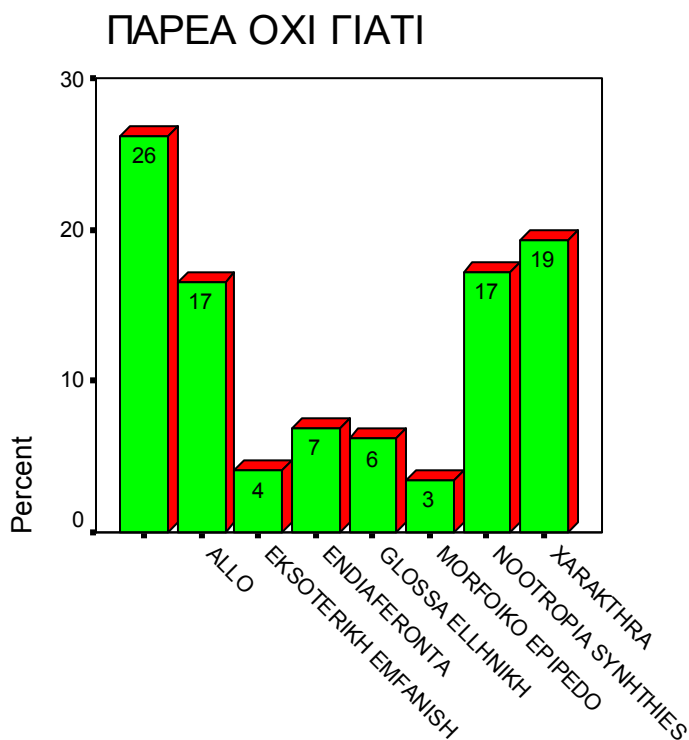
	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid		0		
	5	3,4	3,4	3,4
	NAI	33	22,8	26,2
	OXI	107	73,8	100,0
Total	145	100,0	100,0	

Στην ερώτηση 27 που αφορά εάν στην παρέα τους υπάρχουν αλλοδαποί συμμαθητές τους, το 73,8 % απάντησε ΟΧΙ και το 22,8 % ΝΑΙ.

28.ΟΧΙ ΓΙΑΤΙ

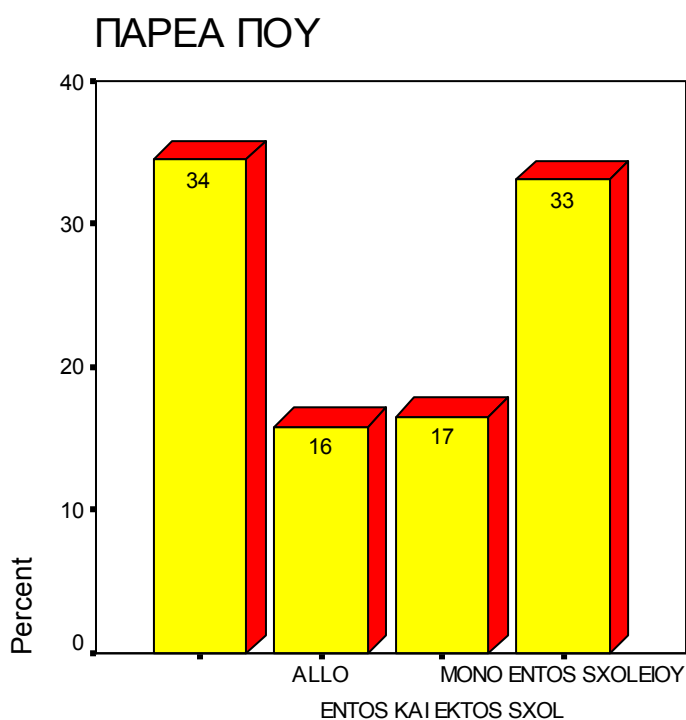
Valid	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
	38	26,2	26,2	26,2
ΑΛΛΟ	24	16,6	16,6	42,8
ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΕΜΦΑΝΙΣΗ	6	4,1	4,1	46,9
ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑ	10	6,9	6,9	53,8
ΓΛΩΣΣΑ	9	6,2	6,2	60,0
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	5	3,4	3,4	63,4
ΝΟΟΤΡΟΠΙΑ ΣΥΝΗΘΕΙΕΣ	25	17,2	17,2	80,7
ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ	28	19,3	19,3	100,0
Total	145	100,0	100,0	

Στην ερώτηση 28 που αφορά για ποιο λόγο δεν υπάρχουν αλλοδαποί στην παρέα τους, το 19,3% απάντησε λόγω χαρακτήρα, το 17,2% λόγω νοοτροπίας και συνηθειών, το 16,6% άλλο, το 6,9% λόγω ενδιαφερόντων, το 6,2% λόγω της διαφοράς της γλώσσας, το 4,1% λόγω της εξωτερικής εμφάνισης, το 3,4% λόγω του μορφωτικού τους επιπέδου.

29.ΠΟΥ ΚΑΝΟΥΝ ΠΑΡΕΑ

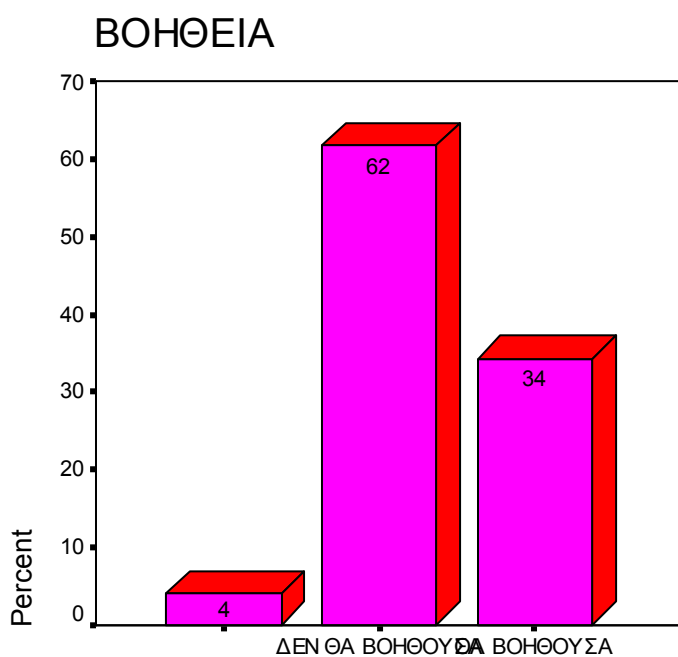
	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	50	34,5	34,5	34,5
ΑΛΛΟ	23	15,9	15,9	50,3
ΕΝΤΟΣ ΚΑΙ ΕΚΤΟΣ ΣΧΟΛΕΙΟΥ	24	16,6	16,6	66,9
ΜΟΝΟ ΕΝΤΟΣ ΣΧΟΛΕΙΟΥ	48	33,1	33,1	100,0
Total	145	100,0	100,0	

Στην ερώτηση 29 που αφορά που κάνουν παρέα με τους αλλοδαπούς συμμαθητές, το 33,1 % απάντησε μόνο εντός σχολείου, το 16,6 % εντός και εκτός σχολείου και το 15,9 % αλλού.

30. α) ΒΟΗΘΕΙΑ ΠΡΟΣ ΑΛΛΟΔΑΠΟ ΣΥΜΜΑΘΗΤΗ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	6	4,1	4,1	4,1
ΟΧΙ ΒΟΗΘΕΙΑ	90	61,6	61,6	65,8
ΘΑ ΒΟΗΘΟΥΣΑ	50	34,2	34,2	100,0
Total	146	100,0	100,0	

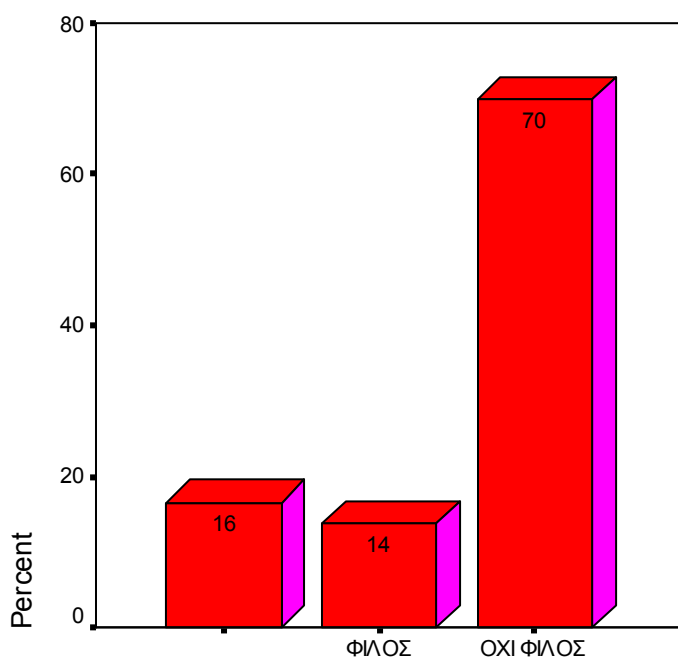

ΒΟΗΘΕΙΑ ΠΡΟΣ ΑΛΛΟΔΑΠΟΥΣ ΣΥΜΜΑΘΗΤΕΣ

Στην ερώτηση 30 α) που αφορά εάν θα βοηθούσαν κάποιον αλλοδαπό συμμαθητή τους, το 62% απάντησε ότι θα βοηθούσε, ενώ το 34% ότι δεν θα βοηθούσε.

β) ΦΙΛΙΑ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	24	16,4	16,4	16,4
ΦΙΛΟΣ	20	13,7	13,7	30,1
ΟΧΙ	102	69,9	69,9	100,0
ΦΙΛΟΣ				
Total	146	100,0	100,0	

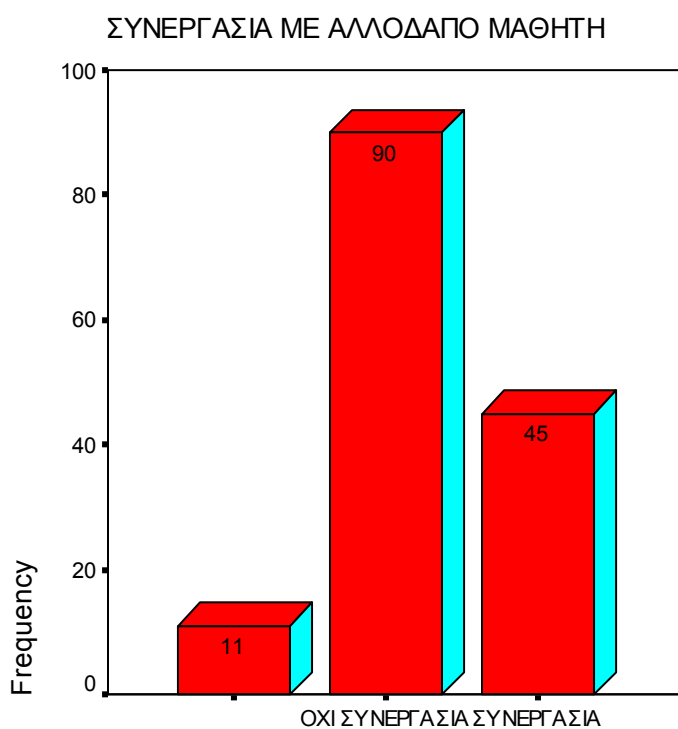

ΦΙΛΙΑ ΜΕ ΑΛΛΟΔΑΠΟ

Στην ερώτηση 30β), σχετικά με το αν θα είχαν φίλο κάποιον αλλοδαπό συμμαθητή, το 69,9% απάντησε ότι δεν θα είχε φίλο κάποιον αλλοδαπό συμμαθητή ενώ το 13,7% ότι θα είχε.

γ) ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	11	7,5	7,5	7,5
ΟΧΙ	90	61,6	61,6	69,2
ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ				
ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ	45	30,8	30,8	100,0
Total	146	100,0	100,0	

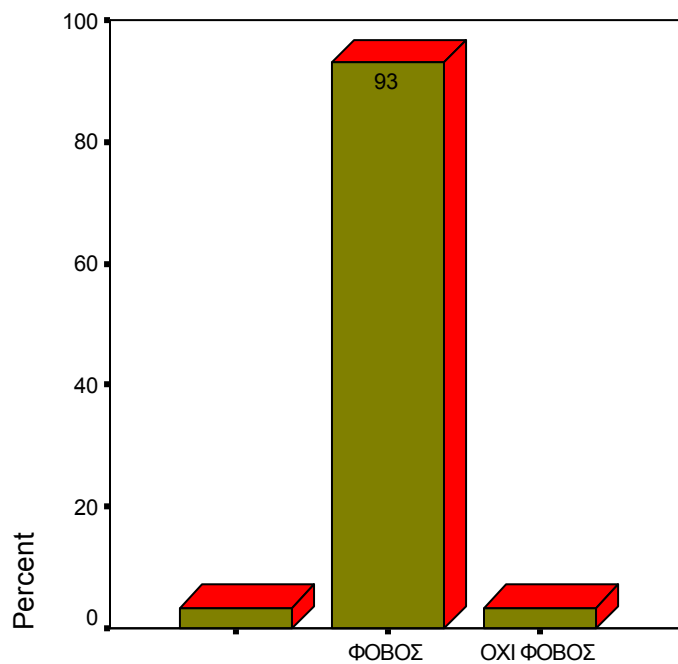

Στην ερώτηση 30.γ), σχετικά με το αν θα συνεργάζονταν με κάποιον αλλοδαπό συμμαθητή, το 62% απάντησε ότι δεν θα συνεργάζονταν ενώ το 31% ότι θα συνεργάζονταν.

δ) ΦΟΒΟΣ ΠΡΟΣ ΑΛΛΟΔΑΠΟ ΣΥΜΜΑΘΗΤΗ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ ΠΟΣΟΣΤΟ		Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	5	34	3,4	3,4
ΔΕΝ ΘΑ ΦΟΒΟΜΟΥΝ	136	93,2	93,2	96,6
ΘΑ ΦΟΒΟΜΟΥΝ	5	3,4	3,4	100,0
Total	146	100,0	100,0	

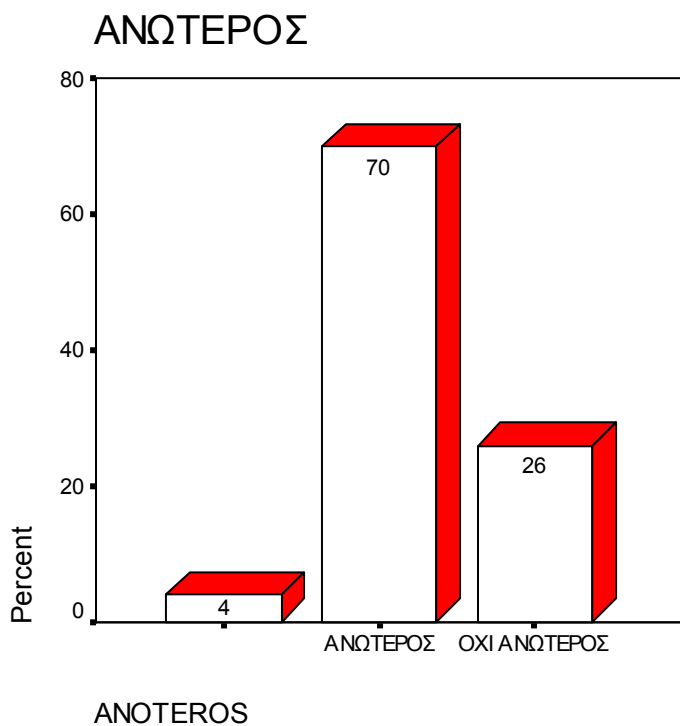
ΦΟΒΟΣ ΠΡΟΣ ΜΑΘΗΤΗ

Στην ερώτηση 30. δ) σχετικά με το αν θα φοβόταν κάποιον αλλοδαπό συμμαθητή, το 93,2% απάντησε ότι δεν θα τον φοβόταν ενώ το 3,4% θα τον φοβόταν.

ε) ΑΝΩΤΕΡΩΤΗΤΑ ΠΡΟΣ ΑΛΛΟΔΠΟ ΣΥΜΜΑΘΗΤΗ

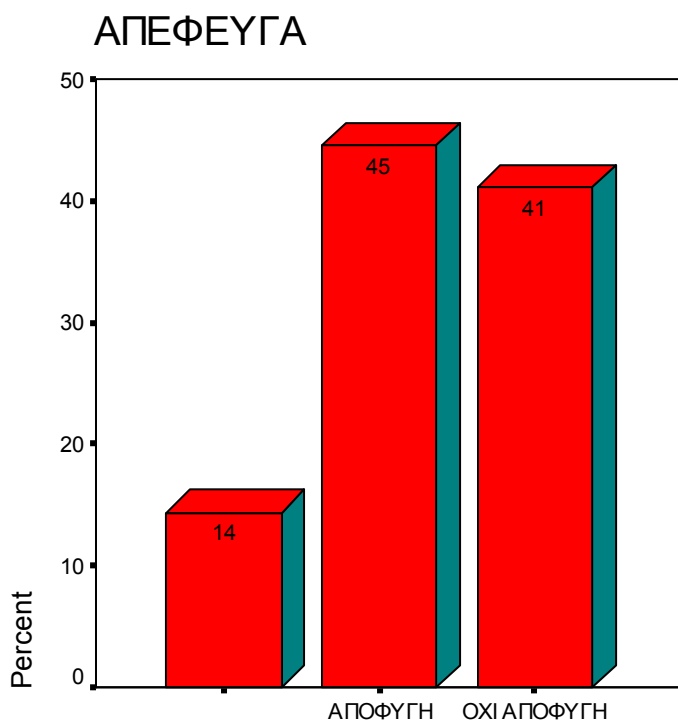
	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	6	4,1	4,1	4,1
ΑΝΩΤΕΡΟΣ	102	69,9	69,9	74,0
ΟΧΙ	38	26,0	26,0	100,0
ΑΝΩΤΕΡΟΣ				
Total	146	100,0	100,0	

Στην ερώτηση 30. ε), σχετικά με τον αν θα αισθανόταν ανώτεροι από κάποιον αλλοδαπό συμμαθητή, το 70% απάντησε ότι θα αισθανόταν ανώτερο ενώ το 26% δεν θα αισθανόταν ανώτερο.

στ) ΑΠΟΦΥΓΗ ΠΡΟΣ ΑΛΛΟΔΑΠΟ ΣΥΜΜΑΘΗΤΗ

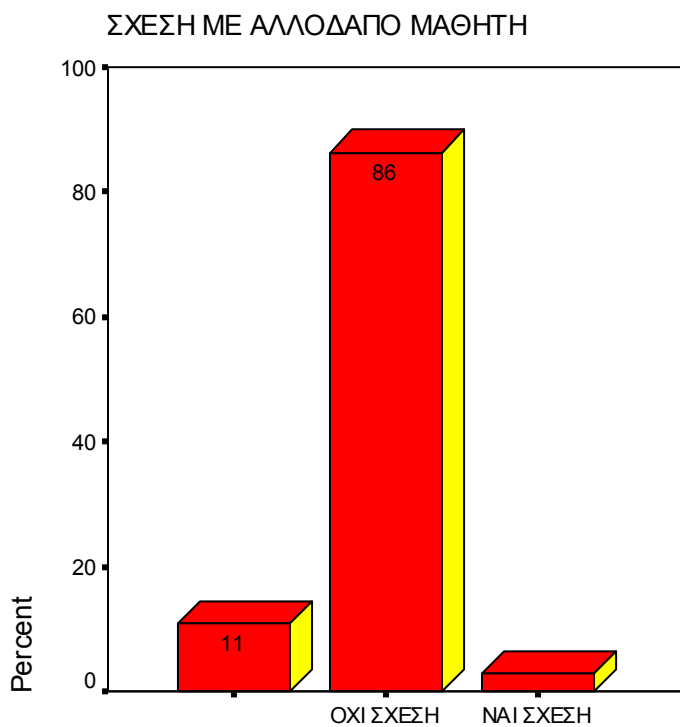
	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	21	14,4	14,4	14,4
ΑΠΕΦΕΥΓΑ	65	44,5	44,5	58,9
ΔΕΝ ΘΑ ΑΠΕΦΕΥΓΑ	60	41,1	41,1	100,0
Total	146	100,0	100,0	

Στην ερώτηση 30. στ), σχετικά με το αν θα απέφυγαν κάποιον αλλοδαπό συμμαθητή, το 45% απάντησε ότι θα τον απέφυγε ενώ το 41% ότι δεν θα τον απέφυγε.

Ζ) ΕΡΩΤΙΚΗ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΑΛΛΟΔΑΠΟ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid	Cumulative
			Percent	Percent
Valid	16	11,0	11,0	11,0
ΟΧΙ ΣΧΕΣΗ	126	86,3	86,3	97,3
ΣΧΕΣΗ	4	2,7	2,7	100,0
Total	146	100,0	100,0	

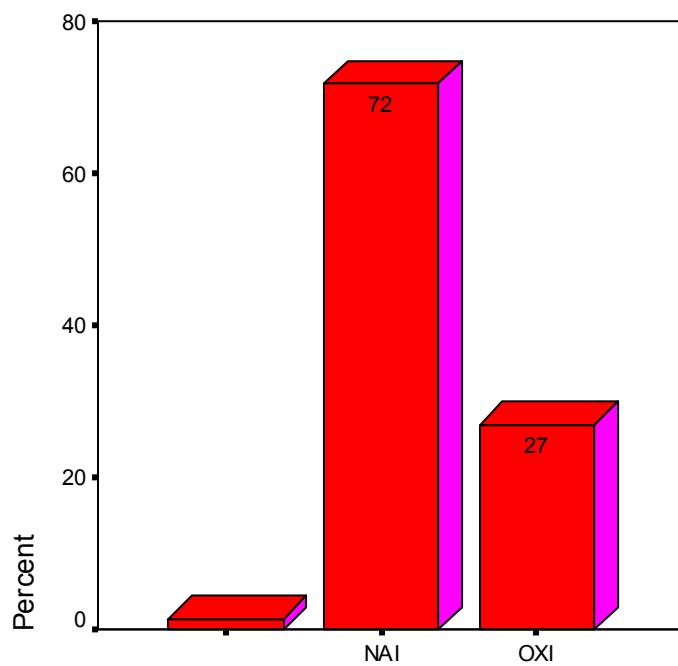

Στην ερώτηση 30. ζ), σχετικά με το αν θα κάνουν ερωτική σχέση με κάποιον αλλοδαπό συμμαθητή, το 86% απάντησε δεν θα έκανε σχέση ενώ το 2,7% θα έκανε.

31.ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΑ ΜΜΕ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	2	1,4	1,4	1,4
ΝΑΙ	104	71,7	71,7	73,1
ΟΧΙ	39	26,9	26,9	100,0
Total	145	100,0	100,0	

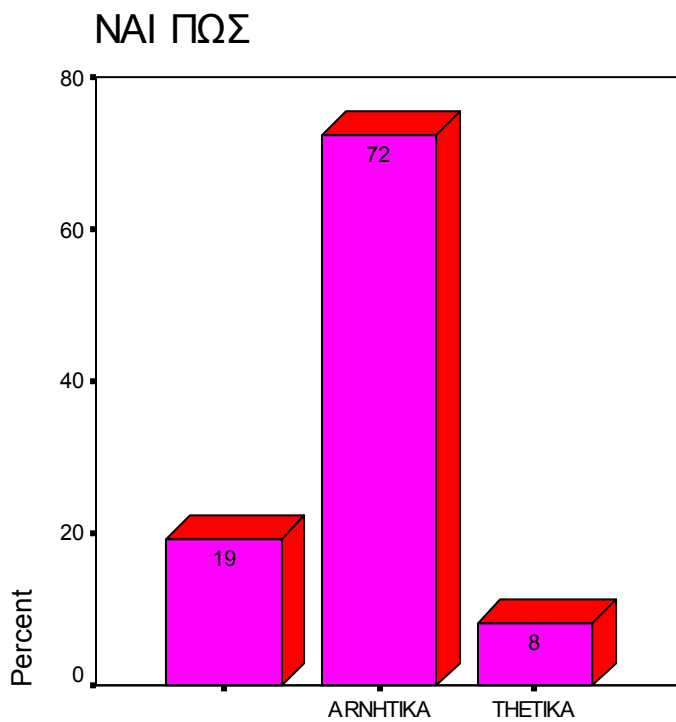
ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΑ ΜΜΕ

Στην ερώτηση 31 που αφορά το αν η εικόνα του μετανάστη επηρεάζεται από τα ΜΜΕ, το 71,7 % απάντησε ΝΑΙ και το 26,9% ΟΧΙ.

32. ΠΩΣ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΑ ΜΜΕ.

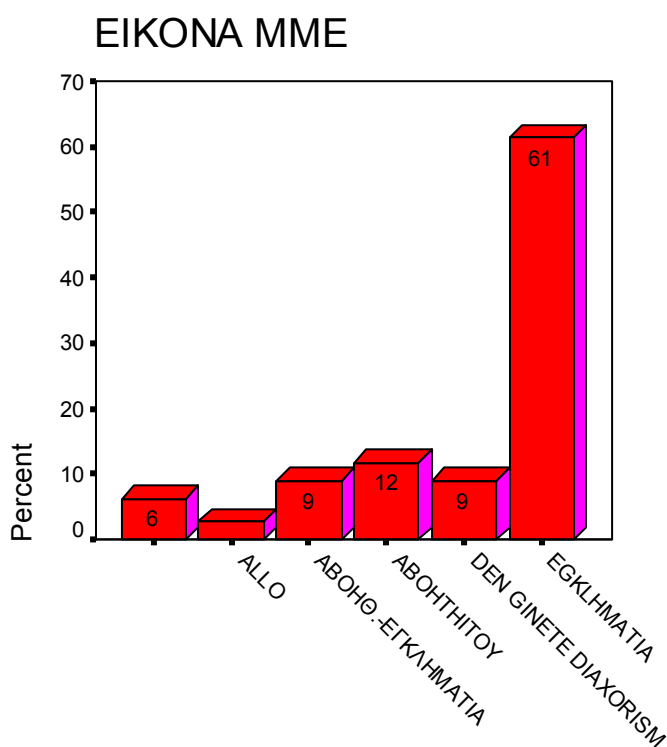
	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	28	19,3	19,3	19,3
ΑΡΝΗΤΙΚΑ	105	72,4	72,4	91,7
ΘΕΤΙΚΑ	12	8,3	8,3	100,0
Total	145	100,0	100,0	

Στην ερώτηση 32 που αφορά πως επηρεάζουν τα ΜΜΕ, την εικόνα του μετανάστη, το 72,4% απάντησε αρνητικά και το 8,3% θετικά.

33.ΕΙΚΟΝΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΗ ΑΠΟ ΜΜΕ

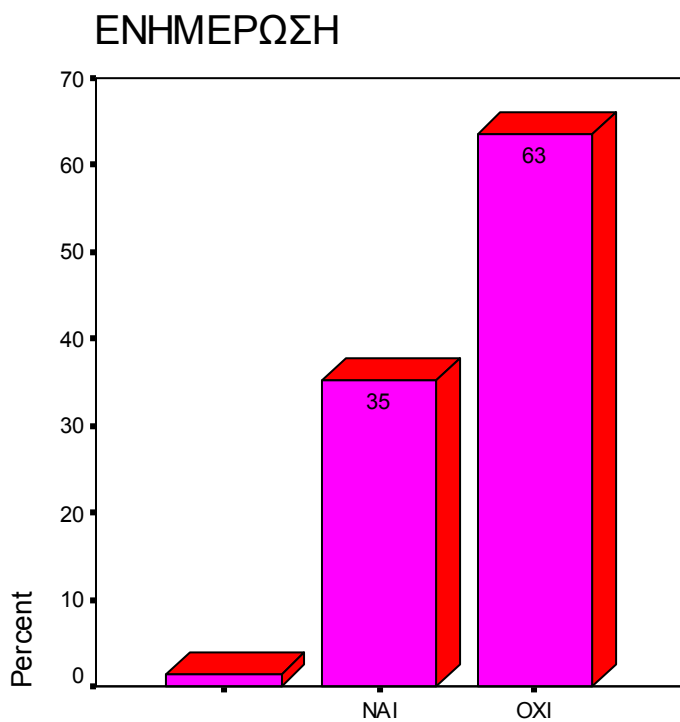
	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	9	6,2	6,2	6,2
ΑΛΛΟ	4	2,8	2,8	9,0
ΑΒΟΗΘΗΤΟΥ-ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΑ	13	9,0	9,0	17,9
ΑΒΟΗΘΗΤΟΥ	17	11,7	11,7	29,7
ΔΕΝ ΓΙΝΕΤΑΙ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΣ	13	9,0	9,0	38,6
ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΑ	89	61,4	61,4	100,0
Total	145	100,0	100,0	

Στην ερώτηση 33 που αφορά ποια είναι η εικόνα του μετανάστη που προβάλλεται από τα ΜΜΕ, το 61,4 % απάντησε του εγκληματία, το 11,7 % του αβοήθητου, το 9% ότι δεν γίνεται κανένας διαχωρισμός ενώ ένα άλλο 9 % του αβοήθητου και του εγκληματία και το 2,8 % άλλο.

34.ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΓΙΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	2	1,4	1,4	1,4
NAI	51	35,2	35,2	36,6
OXI	92	63,4	63,4	100,0
Total	145	100,0	100,0	

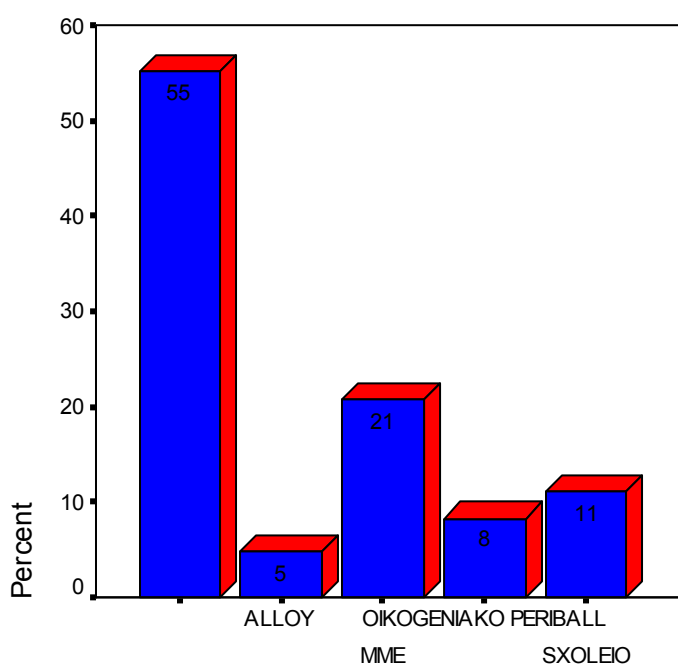

Στην ερώτηση 34 που αφορά το αν έχουν ενημερωθεί ποτέ για θέματα που αφορούν οικονομικούς μετανάστες, το 35,2% απάντησε ΝΑΙ και το 63,4% ΟΧΙ.

35.ΝΑΙ ΑΠΟ ΠΟΥ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	80	55,2	55,2	55,2
ΑΛΛΟΥ	7	4,8	4,8	60,0
ΜΜΕ	30	20,7	20,7	80,7
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	12	8,3	8,3	89,0
ΣΧΟΛΕΙΟ	16	11,0	11,0	100,0
Total	145	100,0	100,0	

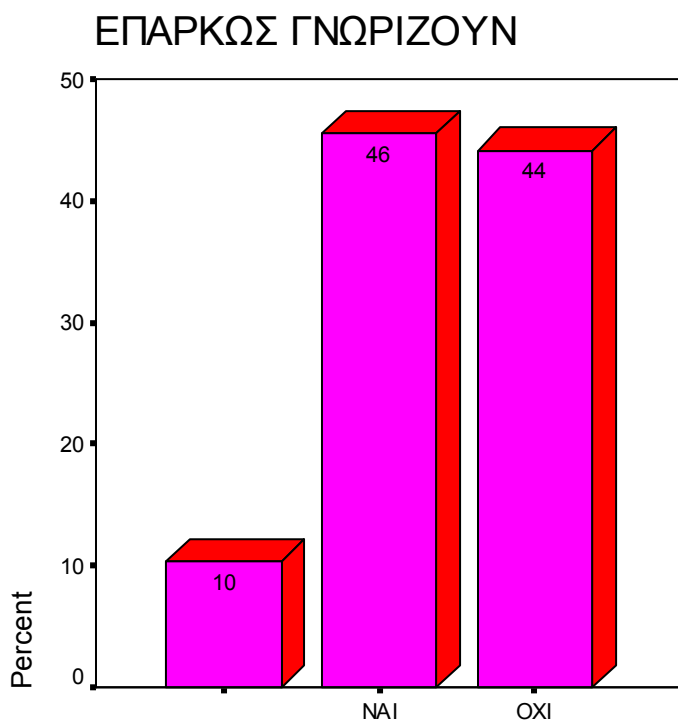
ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΑΠΟ ΠΟΥ

Στην ερώτηση 35 που αφορά το από που ενημερώνονται οι μαθητές για θέματα που αφορούν μετανάστες, το 20,7 % απάντησε από τα ΜΜΕ, το 11 % από το σχολείο, το 8,3 % από το οικογενειακό περιβάλλον και το 4,8 % από αλλού.

36. ΕΠΑΡΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	15	10,3	10,3	10,3
ΝΑΙ	66	45,5	45,5	55,9
ΟΧΙ	64	44,1	44,1	100,0
Total	145	100,0	100,0	

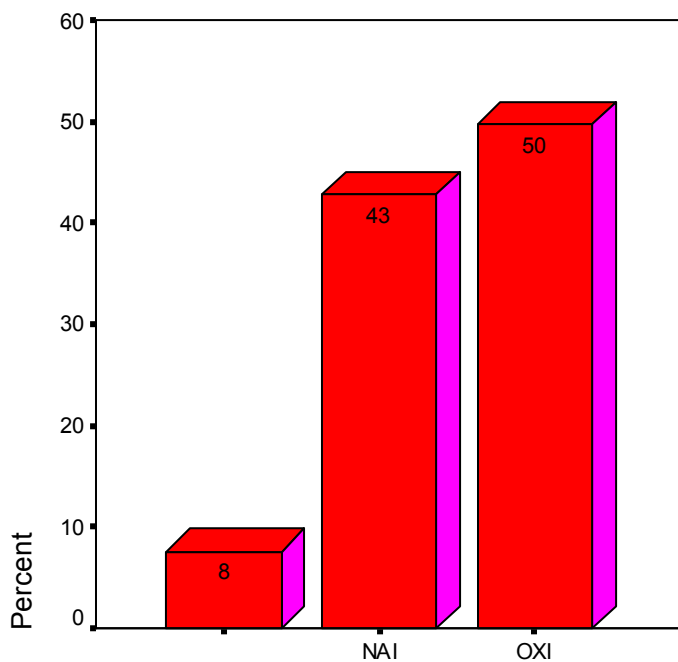

Στην ερώτηση 36 που αφορά εάν θεωρούν επαρκή την ενημέρωσή τους σχετικά με θέματα που αφορούν τους μεταναστες, το 45,5% απάντησε ΝΑΙ και το 44,1% απάντησε ΟΧΙ.

37.ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ

	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΠΟΣΟΣΤΟ	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	11	7,6	7,6	7,6
NAI	62	42,8	42,8	50,3
OXI	72	49,7	49,7	100,0
Total	145	100,0	100,0	

ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ

Στην ερώτηση 37 που αφορά εάν επιθυμούν περαιτέρω ενημέρωση, το 49,7% απάντησε OXI και το 42,8% NAI.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ'

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

1. Ερευνητικές υποθέσεις και συμπεράσματα έρευνας.

Στη συνέχεια θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα, της έρευνας όπως αυτά προέκυψαν από την ανάλυση του ερωτηματολογίου με βάση τις ερευνητικές υποθέσεις που είχαν τεθεί αρχικά. Η πρώτη αναφέρεται στο αν οι έφηβοι έχουν διαμορφώσει μια θετική ή αρνητική στάση απέναντι στους οικονομικούς μετανάστες.

Η μελέτη των στάσεων βασίζεται, στην ανάλυση της αντίληψης των κοινωνικών φαινομένων από την πλευρά του ατόμου, πως δηλαδή το άτομο βλέπει τα διάφορα κοινωνικά στοιχεία και φαινόμενα στον περίγυρο του. Στην παρούσα έρευνα θελήσαμε να μελετήσουμε την κοινωνική αντίληψη και τη στάση των νέων του 1^{ου} και 2^{ου} ΤΕΕ Ρεθύμνου, απέναντι στους οικονομικούς μετανάστες.

Διαπιστώσαμε όπως προκύπτει από την επεξεργασία του ερωτηματολογίου ότι το μεγαλύτερο ποσοστό έχει μια «αρνητική» εικόνα για το κοινωνικό φαινόμενο της μετανάστευσης (ερ.11, 85%), αφού πιστεύουν ότι το φαινόμενο αυτό έχει ως συνέπεια τη δυσκολία εύρεσης εργασίας για τους Έλληνες (35,2 %) και την αύξηση της εγκληματικότητας (25,5%).

Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι υπάρχει μια «αρνητική» φόρτιση απέναντι στο κοινωνικό φαινόμενο της μετανάστευσης. Κάτι που μπορεί να δημιουργεί μια αρνητική προδιάθεση απέναντι στον φέροντα των αρνητικών αυτών συνεπειών, δηλ τον οικονομικό μετανάστη.

Παρ' ότι δεν πιστεύουν ότι όλοι οι μετανάστες έχουν την ίδια συμπεριφορά (88%), οι πιο πολλοί πιστεύουν ότι ο μετανάστης έχει περισσότερες πιθανότητες να αναπτύξει παραπληρωματική συμπεριφορά (62 %). Από τα παραπάνω φαίνεται η αρνητική στάση των εφήβων απέναντι στο φαινόμενο της μετανάστευσης.

Ανάλυνοντας τις ερωτήσεις των μαθητών του ερωτηματολογίου, και λαμβάνοντας υπ' όψιν το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος, σχηματίστηκε η εικόνα που έχουν για τον μετανάστη.

Τον αντιλαμβάνονται ως άτομο που έρχεται στην Ελλάδα για οικονομικούς κυρίως λόγους (90 %) με πρόθεση την μόνιμη παραμονή (53%). Ο τρόπος με τον οποίο έρχεται και παραμένει στην Ελλάδα, πιστεύεται ότι είναι παράνομος (57%) και ότι τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει είναι η εύρεση εργασίας (41 %) και η ένταξη στην κοινωνία (34 %).

Στο μεγαλύτερο ποσοστό τους πιστεύουν ότι όλοι οι μετανάστες δεν έχουν την ίδια κοινωνική συμπεριφορά (88%), κάτι που έχει να κάνει με την κοινωνική συμπεριφορά που παρουσιάζουν στη χώρα παραμονής (53%) και την κουλτούρα της χώρας προέλευσης (18%). Όπως παρατηρούμε στην πλειοψηφία τους οι μαθητές αξιολογούν ότι την χειρότερη συμπεριφορά την παρουσιάζουν οι Αλβανοί, μετά οι Τούρκοι, οι Πακιστανοί, μετά οι Πολωί, έπειτα οι Ρώσοι, οι Αφρικανοί, και στην συνέχεια οι Γερμανοί, τις καλύτερες συμπεριφορές τις έχουν σύμφωνα με τους μαθητές οι Άγγλοι και τέλος οι Γάλλοι. Βλέπουμε λοιπόν ότι όσο μεγαλύτερη είναι η μεταξύ τους επαφή τόσο παγιώνεται η στερεότυπη εικόνα. Άλλο επακόλουθο της υπόθεσης αυτής είναι ότι, τόσο τα αρνητικά όσο και τα θετικά χαρακτηριστικά στερεότυπης εικόνας ενδέχεται να ενισχύονται με τη συχνότερη επαφή¹²⁹. Ενώ έρχονται στο μεγαλύτερο ποσοστό σε επαφή κυρίως με εθνικότητες όπως Αλβανοί (48,4%), Βούλγαροι (10,6%) κτλ. όπως προκύπτει από την ερώτηση 2, τους αξιολογούν ότι έχουν τη χειρότερη κοινωνική συμπεριφορά απ' ότι εθνικότητες με τις οποίες δεν έχουν συχνή επαφή (Άγγλοι, Γάλλοι κτλ) και που τις αξιολογούν με την καλύτερη κοινωνική συμπεριφορά. Όσον αφορά τις εθνικότητες με τις οποίες δεν έχουν τόσο συχνή επαφή ισχύει το ερευνητικό πόρισμα του Tajfel, ότι όσο λιγότερη επαφή υπάρχει μεταξύ δύο εθνικοτήτων, τόσο πιο υπεραπλουστευμένες είναι οι στερεότυπες μεταξύ τους αντιλήψεις.¹³⁰

¹²⁹ Δ Γάργα, «Κοινωνική ψυχολογία», Αθήνα 1986, σελ.211

¹³⁰ Οπ, σελ.204

Επίσης παρά τη μακροχρόνια παραμονή στην Ελλάδα, πιστεύουν ότι θα διαφέρουν από τους Έλληνες (53%). Ενώ οι λόγοι που δυσκολεύουν την επαφή με τους μετανάστες εντοπίζονται κυρίως στην γλώσσα (42 %), και στην διαφορά κουλτούρας (21%).

Στο σημείο αυτό βλέπουμε ότι οι μαθητές έχουν μια ρεαλιστική ενόνα απέναντι στο φαινόμενο της μετανάστευσης. Εντοπίζουν τα πραγματικά προβλήματα και τις ανόητες που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες (η σύγκρισή έγινε λαμβάνοντας υπ' όψιν τα στοιχεία που συγκεντρώσαμε από την έρευνα του θεωρητικού μέρους, βλέπε κεφ. Γ).

Παρ' όλα αυτά βλέπουμε μια άρνηση από τη πλευρά της πληθυσμιακής ομάδας που ερευνήσαμε να δεχτούν το ότι, μετά από κάποιες δεκαετίες παραμονής στην Ελλάδα ο αλλοδαπός πληθυσμός δεν θα ξεχωρίζει από το γηγενή. Κάτι που το ερμηνεύουμε ως απειλή σε μια δικά τους βαθιά ριζωμένη στάση ως προς την ταυτότητα τους (Έλληνες) και στην άρνηση να δεχτούν ότι η ταυτότητα δεν είναι θέμα γονιδιακό αλλά είναι κάτι που μαθαίνεται από τον κοινωνικό περίγυρο και κατ' επέκταση από το σύστημα- κοινωνία, και ότι επιλέγεται.

Σε σχέση με την πειποίθηση των μαθητών ότι ο μετανάστης έχει μεγαλύτερη πιθανότητα να αναπτύξει παραπαιωματική συμπεριφορά , διαπιστώνουμε : (σχετικά με το θεωρητικό μας μέρος) ότι σύμφωνα και με τον Πετριώτη (παραπ. Σελ 18) η μετανάστευση και μεν συνέβαλε στην αύξηση του γενικού δείκτη της εγκληματικότητας στην Ελλάδα, αλλά για να ερμηνεύσουμε *π* γιατί ο μετανάστης εγκληματεί ή έχει περισσότερες πιθανότητες να εγκληματηθεί, πρέπει να το εξετάσουμε μέσω πολλών παραμέτρων. Σε σχέση με την κοινωνική αλληλεπίδραση μεταξύ Ελλήνων- μεταναστών , με τις ευκαιρίες αφομοίωσης και ένταξης που του δόθηκαν, με τη στερεότυπη ενόνα που προέχει της συμπεριφοράς του, ακόμα μέσω της θέσης (κοινωνικοοικονομικής) που του δίνεται αυτόματα χωρίς πολλά περιθώρια ανέλιξης σε σχέση με την ψυχολογία του ίδιου σε αλληλεπίδραση με την κοινωνία. (αυτοεπιληρούμενη προφητεία και σε σχέση με τις προσδοκίες των Ελλήνων απέναντι στην αναμενόμενη συμπεριφορά του μετανάστη και το αντίθετο).

Επομένως πρέπει να ερευνήσουμε και να ερμηνεύσουμε τη συμπεριφορά του μετανάστη μέσω πολλών παραμέτρων (κοινωνικών ,οικονομικών, ψυχολογικών θεωριών) ώστε να αιτιολογήσουμε τη συμπεριφορά του, κάτι που επιστημονικά δεν έχει τεμηριωθεί ότι έχει να κάνει με τα γονίδια του (π.χ. ότι είναι μελαψός και ευτυχώς γιατί θα μιλούσαμε τότε για έναν δίκαιο Β' Παγκόσμιο).

Η δεύτερη ερευνητική πρόταση αναφέρεται στους παράγοντες που ευθύνονται για τη διαμόρφωση της παραπάνω στάσης, των εφήβων απέναντι στους οικονομικούς μετανάστες. Αναλυθεί η παρουσίαση των παραγόντων αυτών:

Όπως προκύπτει από την έρευνα τη μεγαλύτερη συχνότητα επαφής με μετανάστες (εφ. 4), οι μαθητές την έχουν μέσω του σχολείου περιβάλλοντος (30%), μέσω εργασίας (19%), μέσω φίλων- παρέας (11%), μέσω οικογενειακού περιβάλλοντος (4%) και από άλλο (9%).

Βλέπουμε λοιπόν ότι το σχολείο είναι ο κυρίως χώρος επαφής και αλληλεπίδρασης. Όπου και το μεγαλύτερο ποσοστό χαρακτηρίζει τη σχέση με τους αλλοδαπούς συμμαθητές καλή (23%) ενώ το (17%), όχι καλή. Παρ' όλα αυτά το μεγαλύτερο ποσοστό πιστεύει ότι οι αλλοδαποί συμμαθητές, ξεχωρίζουν από τους υπόλοιπους λόγω του χαρακτήρα τους (15%).

Αναλύοντας και την ερώτηση 23 προκύπτει ότι το (45%) έχει στην τάξη του αλλοδαπούς συμμαθητές.

Το 45% που τους έχει και στην τάξη του αλλοδαπούς χαρακτηρίζει την επαφή καλή (33%). Βλέπουμε λοιπόν ότι η συχνότητα της επαφής διαμορφώνει μια πιο θετική ενόνα απέναντι στον αλλοδαπό, αλλά η αρχικά αρνητική τους στάση απέναντι στο φαινόμενο της μετανάστευσης παραμένει αρνητική.(ερωτ.11. 85%).

Σε σχέση με την ύπαρξη αλλοδαπών στις παρέες των Ελλήνων μαθητών, ένα ποσοστό (30%) κάνει παρέα μαζί τους ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό (74%) δεν κάνει παρέα λόγω του χαρακτήρα τους (19%) και λόγω της νοοτροπίας και των συνηθειών τους (17%). Από το ποσοστό που κάνει παρέα μαζί τους οι περισσότεροι κάνουν μόνο εντός σχολείου.(33%).Θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε αυτή την συμπεριφορά αναμενόμενη, σε σχέση με την λειτουργική θεωρία των στάσεων του Katz όπου το άτομο αναζητά θετικές ενισχύσεις από τους άλλους αλλά αποφεύγει αρνητικές ενισχύσεις. Οπότε το άτομο απαιτά τις στάσεις που ενδέχεται να δημιουργήσουν ευχάριστες συναισθηματικές καταστάσεις , αλλά αποφεύγει στάσεις που ενδέχεται να δημιουργήσουν δυσάρεστα συναισθήματα. (βλ. κεφ.Α ενότητα 2.2 σελ 7, Λειτουργική θεωρία των στάσεων). Λαμβάνοντας υπόψη ότι το μεγαλύτερο ποσοστό τόσο από τους μαθητές όσο και από την ευρύτερη κοινωνία δίνει στον μετανάστη μια αρνητική ενόνα, επαγωγικά το να κάνει παρέα με κάποιον μετανάστη (π.χ. Αλβανό) δημιουργεί αρνητική ενίσχυση.

Από την άλλη όμως θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι απλά δεν κινούν παρτέα γιατί δεν ταιριάζουν οι χαρακτήρες τους.

Ένας από τους παράγοντες που ευθύνονται για τη διαμόρφωση της στάσης απέναντι στους οικονομικούς μετανάστες είναι και τα ΜΜΕ.

Όπως διαπιστώνουμε, ένας από τους παράγοντες που ενισχύει τη διαμόρφωση και διαίωση της αρνητικής εικόνας-στερεότυπο του μετανάστη είναι τα ΜΜΕ. τα οποία σύμφωνα με το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος (71,7%) όχι μόνο επηρεάζουν την εικόνα του μετανάστη, αλλά την επηρεάζουν αρνητικά (72,4%) και τις περισσότερες φορές δεν είναι άλλη από αυτή του εφημερίδας (61,4%).

Ένας άλλος φορέας ενημέρωσης είναι το οικογενειακό περιβάλλον, όπως προκύπτει από την ανάλυση του ερωτηματολογίου το μικρότερο ποσοστό του δείγματος (4,1%) έχει έρθει σε επαφή με μετανάστες μέσω της οικογένειας (ερ. 4) καθώς και το μικρότερο ποσοστό (8,3%) έχει ενημερωθεί μέσω της οικογένειας για θέματα που αφορούν μετανάστες. Βλέπουμε λοιπόν ότι η οικογένεια ως φορέας διαμόρφωσης στάσης δεν έπαιξε σημαντικό ρόλο σε ποσοτικό επίπεδο, αλλά θα μπορούσε να έχει παίξει ρόλο σε ποιοτικό, κάτι που η παρούσα έρευνα δεν είχε τη δυνατότητα και την πρόθεση να διερευνήσει εκτενώς. Καθώς διαπιστώσαμε ότι το σύστημα οικογένεια για να διερευνηθεί επαρκώς, θα χρειαζότανε μια ξεχωριστή έρευνα, ώστε να μελετηθεί το πλήθος των παραγόντων που διαμόρφωσαν τη στάση αυτή, όπως το μορφωτικό και κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, οι καταβολές του κάθε μέλους, η πολιτική αντίληψη κ.ά.

Η Τρίτη υπόθεση ερευνησίας αναφέρεται στο : «Αν η θετική ή αρνητική τους στάση επηρεάζει ή όχι τη συμπεριφορά τους». Μέσα από την ερώτηση 28 που μελέτα τις τάσεις συμπεριφοράς προκύπτει ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτώμενων, δεν θα έδινε βοήθεια σε ένα αλλοδαπό συμμαθητή (62%), δεν θα συνεργαζότανε μαζί του (62%), και δεν θα έκανε ερωτική σχέση μαζί του (86%). Ανόμοια ένα (45%) θα τον απέφυγε. Επίσης το μεγαλύτερο ποσοστό αισθάνεται ανώτερο από τους αλλοδαπούς συμμαθητές (70%), κάτι που πιθανόν να αιτιολογεί την αρνητική τάση συμπεριφοράς που διαπιστώνουμε. Βλέπουμε λοιπόν ότι ο αλλοδαπός συμμαθητής δεν αντιμετωπίζεται ισότιμα και πιθανόν να έχει μεγαλύτερες δυσκολίες στο να ενσωματωθεί, και να γίνει αποδεκτός από την σχολική κοινότητα. Διαπιστώνουμε λοιπόν μια συνέπεια μεταξύ στάσης και τάσης συμπεριφοράς, όσον αφορά το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος.

Βέβαια για να μελετήσουμε την συμπεριφορά δεν επαρκούν μόνο ερωτήσεις, που ως επί το πλείστον μελετούν τις στάσεις, και τις τάσεις συμπεριφοράς. Για να μελετήσουμε μια συμπεριφορά πρέπει να την παρατηρήσουμε σε πραγματικό χρόνο (π.χ. με συμμετοχική παρατήρηση, άμεση παρατήρηση) λαμβάνοντας υπ'αψη και τους παράγοντες που την δημιουργούν(συνήθειες, ψυχολογική διέγερση, οι συνθήκες περιβάλλοντος, και η τάση της συμπεριφοράς). Ας σημειωθεί ότι, επειδή οι στάσεις διακρίνονται στο γνωστικό, στο συναισθηματικό και στη συμπεριφορά ή τάση συμπεριφοράς, το κάθε ερωτηματολόγιο μετρά συνήθως μόνο ένα από τα τρία στοιχεία.

Εμείς επικεντρωθήκαμε κυρίως στην έρευνα του γνωστικού στοιχείου, καθώς η μελέτη και τον τριών παραμέτρων δεν ήταν εφικτή.(έκταση ερωτηματολογίου, χρόνος και κόστος, καθώς η παραμονή μας στο Ρέθυμνο δεν ήταν εφικτή για το διάστημα ενός μήνα τουλάχιστον που χρειάζεται ώστε να μελετηθεί η συμπεριφορά των νέων επαρκώς μέσω συμμετοχικής παρατήρησης).

2. Γενιές παρατηρήσεις- συμπεράσματα

Πριν προβούμε στην παρουσίαση προτάσεων αναφορικά με τα αποτελέσματα της έρευνας, είναι σκόπιμο να διατυπώσουμε ορισμένες γενιές παρατηρήσεις,

α. Οι προκαταλήψεις και η σημασία τους στην επικοινωνία

Οι προκαταλήψεις ως σταθερές και αβλόγητες θέσεις έρχονται πάντα να υπεθυμίζουν τη διαφορετικότητα και να αξίζουν τις αντιθέσεις. Ποιος είναι ο ρόλος του σχολείου στην αναπαράγωγή των προκαταλήψεων;

Με αλλά λόγια, το σχολείο δεν αναπαράγει τις προκαταλήψεις αλλά δυστυχώς τις συντηρεί. Όσο υπάρχει το συγκεκριμένο μονοπολισμικό εκπαιδευτικό μοντέλο δεν θα υπάρχει χώρος για ανάπτυξη δράσεων ευαισθητοποίησης ή για γόνιμους προβληματισμούς. Οι αλλοδαποί θα αναγκάζονται, όπως και κάποιον, να μιλούν και να σκέφτονται ως έλληνες και οι ντόπιοι θα επιμένουν να μην τους αποδέχονται γιατί πάντα θα είναι οι «άλλοι».

Οι εκπαιδευτικοί ή θα γίνονται μέρος αυτού του συστήματος ή θα προσπαθούν πάντα να εξισορροπήσουν τις αντιθέσεις έχοντας καλή διάθεση αλλά όχι πρακτικά και θεσμοθετημένα μέσα. Επομένως οι προκαταλήψεις εμμένουν και αγρίζουν και τις δυο ομάδες οι οποίες φαίνεται σε ορισμένες περιπτώσεις πως αναγκαστικά και μόνο λόγω των συνθηκών μπορούν να συνυπάρχουν.

Συμπερασματικά, οι προκαταλήψεις που φέρει η μια πληθυσμιακή ομάδα για την άλλη αντικατοπτρίζουν και το γενικότερο κοινωνικό κλίμα που επικρατεί. Η διάφορα βρίσκεται στο γεγονός πως η εκπαίδευση μπορεί και πρέπει να αναλάβει ένα ρόλο δράσης έναντι των προκαταλήψεων και να πάρει πρωτοβουλίες ώστε να υπάρξει ευαισθητοποίηση και αποκάλυψη της πραγματικότητας. Επομένως υπάρχει αίτημα να εγκαταλειφθεί το μονοπολισμικό μοντέλο εκπαίδευσης και να ανοίξει ο δρόμος ώστε το μονοπολισμικό σχολείο να γίνει διαπολιτισμικό.

β. Η έλλειψη εξουσιοδοτημένου φορέα ενημέρωσης και η επιρροή των ΜΜΕ

Βλέπουμε ότι για το φαινόμενο της μετανάστευσης δεν υπάρχει ένας εξουσιοδοτημένος φορέας ενημέρωσης που να απευθύνεται στην κοινωνία και ειδικότερα στο νέο κομμάτι της κοινωνίας (τους έφηβους) που θα αποτελέσει τους αυριανούς πολίτες και ότι ο καθένας αναλόγως την θέση του, τον ρόλο του ή τα συμφέροντα που εξυπηρετεί μπορεί να υποστηρίξει οποιαδήποτε άποψη για τους μετανάστες και την μετανάστευση χωρίς να δεχθεί έλεγχο.

Η άποψη που έχει σχηματίσει η Ελληνική κοινωνία και κατ' επένταση το άτομο για την μετανάστευση και τον μετανάστη επηρεάζεται κυρίως από τα ΜΜΕ, μέσο που έχει την μεγαλύτερη πρόσβαση και ευκολία στο να συντηρεί, να κατευθύνει και να δημιουργεί στάσεις και απόψεις ιδιαίτερα για καταστάσεις που δεν έχουν προηγηθεί πραγματικές εμπειρίες (Ζούμε και έχουμε άποψη για τα πάντα μέσω της τηλεόρασης)

Η εικόνα που παρουσιάζεται και με πιο πρόσφατο παράδειγμα το πώς προβλήθηκαν τα επεισόδια μετά τον αγώνα Ελλάδα- Αλβανία (επεισόδια, ξυλοδαρμοί εις βάρος Αλβανών και θάνατος Αλβανού), πρέπει να μας προβληματίζουν σχετικά με το ήθος, τις αξίες που προβάλλονται, και μετέπειτα το πώς αφομοιώνονται εύπεπτά χωρίς να υπάρχει ή παραμικρή ένσταση και προβληματισμός.¹³¹

γ. Ο κοινωνικός λειτουργός

Η Κοινωνική Εργασία θα μπορούσε και έχει και την υποχρέωση να πάρει έναν ρόλο απέναντι σε αυτό το φαινόμενο της παραπληροφόρησης και να σπάσει αυτόν τον φαύλο κύκλο των προκαταλήψεων και στερεότυπων αντιλήψεων. Μέσω Κοινωνικής Εργασίας στα σχολεία ο Κοινωνικός Λειτουργός έχει την εύθυνη παράλληλα με τις αρχές και τις αξίες που θέλει να προσάγει το σχολείο, να συμβάλει στην παραγωγή ενός πολυπολιτισμικού μοντέλου απαλλαγμένου από στερεότυπα και προκαταλήψεις ώστε να συμβάλει σε μια ποιο ουσιαστική παιδεία με πνευματικό και ηθικό εκτόπισμα.

Ο Κοινωνικός Λειτουργός θα μπορούσε να συμβάλει ώστε ο αυριανός πολίτης να έχει περισσότερη αυτογνωσία να είναι περισσότερο ανθρώπινος και ελεύθερος, ώστε να ελπίσει στο μέλλον φαινόμενα εθνοτισμού και ξενοφοβίας. Και η ταυτότητα του να βασίζεται σε ποιο στεγανά πλαίσια υπαρχής ώστε να μην καταλήγει μέσω βαθιάς ανασφάλειας και φόβου στο βίωμα απελής της ταυτότητας του (π.χ. Έλληνας). Και αν είναι να αποδείξει την

¹³¹ Μορού Κ.Αργυρό. «Ο άκρατος φανατισμός νίκησε τον πολιτισμό», Ελευθεροτυπία, 6/9 / 2004

Ελληνική του ταυτότητα να είναι κάτι που θα το προβάλλει μέσα από το ήθος του ,την αυτογνωσία του και την ελευθερία του πνεύματός του.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

ο Θεσμικές Αλλαγές

Οι θεσμικές αλλαγές που μπορούν να γίνουν στην εκπαίδευση αναφέρονται στα εξής:

1. Νέο εκπαιδευτικό μοντέλο: Είναι σαφέστατο αίτημα η εκπαίδευση να αλλάξει προσανατολισμό και στόχους. Με άλλα λόγια η απομάκρυνση της εκπαίδευσης από το μονοπολιτισμικό πρότυπο και η εφαρμογή των διαπολιτισμικών αρχών σε καθολικό επίπεδο (σε όλες τις σχολικές μονάδες) είναι πλέον αναγκαία. Παρόλα αυτά όταν μιλάμε για εφαρμογή της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης σε όλες τις σχολικές μονάδες θα πρέπει να λαμβάνουμε υπόψη μας πως ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα με διαπολιτισμικό προσανατολισμό θα πρέπει πάνω από όλα να είναι εξέλιξιμο και ευέλικτο. Εδώ λοιπόν δεν απαιτείται μόνο η θεσμοθέτηση αλλά και μια συνεχής υποστήριξη από το Υπουργείο Παιδείας και τον Αρμόδιο Φορέα (Ι.Π.Ο.Δ.Ε.), σε παροχή υλικού, σε εκπαιδευτικά σεμινάρια. Είναι αναγκαίο επίσης το κάθε εκπαιδευτικό πρόγραμμα να προσαρμόζεται στις ανάγκες κάθε σχολικής μονάδας. Για παράδειγμα ένα διαπολιτισμικό πρόγραμμα για μουσουλμάνους μαθητές δεν μπορεί να χρησιμοποιεί τα ίδια μέσα με ένα πρόγραμμα για μαθητές προερχόμενους από την Ανατολική Ευρώπη. Οι στόχοι μπορεί εν' ολίγοις να είναι κοινοί αλλά τα μέσα, οι μέθοδοι θα πρέπει να είναι πάντα προσαπτες στην πληθυσμιακή ομάδα στην οποία απευθύνονται.

2. Καταρτισμένο εκπαιδευτικό προσωπικό: Ένα πολύ σοβαρό θέμα αφορά την κατάρτιση του εκπαιδευτικού προσωπικού πάνω στα θέματα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Η κατάρτιση του εκπαιδευτικού προσωπικού θα πρέπει να ξεκινά από τις ίδιες της σπουδές του. Με άλλα λόγια οι Παιδαγωγικές Αναδιημίες μπορούν εφοδιάζοντας τους αυριανούς εκπαιδευτικούς με γνώσεις αναφορικά με τις αρχές της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης και τις πρακτικές μεθόδους της. Αν κάτι τέτοιο πραγματοποιηθεί η ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών πάνω στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση έχει μεγαλύτερες πιθανότητες επιτυχίας. Στην συνέχεια οι εν' ενέργεια εκπαιδευτικοί μπορούν να ενημερώνονται μέσω σεμιναρίων και ειδικών προγραμμάτων για τις νέες εξελίξεις και τις καινοτόμες ιδέες.

3. Η εθνική γλώσσα ως δεύτερη γλώσσα: Πρόκειται σίγουρα για μια ρύθμιση αρκετά δύσκολη στην εφαρμογή της. Παρόλα αυτά είναι μια αρκετά καινοτόμα προσπάθεια. Εκτιμώντας το αριθμό των αλλοδαπών μαθητών σε κάθε σχολείο μπορούν να συγκροτηθούν αντίστοιχα τμήματα εκμάθησης της εθνικής τους γλώσσας. Αν τα τμήματα αυτά δεν είναι δυνατό να ενσωματωθούν στο ωρολόγιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα μπορούν να ενταχθούν είτε στο διευρμένο ωράριο είτε τις απογευματινές ώρες. Οι εκπαιδευτικοί που θα στελεχώνουν το πρόγραμμα αυτό μπορεί να είναι είτε ομοεθνείς των μαθητών είτε ειδικά καταρτισμένοι έλληνες εκπαιδευτικοί διορισμένοι από το Υπουργείο. Με τον ίδιο τρόπο μπορούν να λειτουργήσουν και τμήματα γονέων για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας.

4. Προγράμματα ευαισθητοποίησης: Τα προγράμματα ευαισθητοποίησης είναι τα προγράμματα που κάθε μια σχολική κοινότητα θα εφαρμόζει προκείμενου να μεταδώσει τις αρχές της πολιτισμικής αλληλεγγύης τόσο στο εσωτερικό της όσο και στην ευρύτερη κοινότητα. Στα προγράμματα αυτά είναι απαραίτητη η συμμετοχή και των αλλοδαπών γονέων, επομένως πρέπει να αναζητηθούν όλα τα ερεθίσματα / κίνητρα της συμμετοχής τους. Η ισότιμη συμμετοχή των πολιτισμών σε ένα τέτοιο πρόγραμμα είναι απαραίτητο να είναι εξαρχής δεδομένη. Η σύνθεση των πολιτισμικών στοιχείων από κάθε εθνότητα απαιτεί συνεργασία και σχεδιασμό από όλους των εμπλεκόμενους.

Με άλλα λόγια οι αλλοδαποί μαθητές μπορούν να αναλάβουν να παρουσιάσουν τα πολιτισμικά στοιχεία της χώρας τους δουλεύοντας σε ομάδες μαζί με ντόπιους μαθητές. Επίσης μια άλλη ιδέα είναι οι αλλοδαποί μαθητές να παρουσιάσουν τα πολιτισμικά στοιχεία της Ελλάδας και οι ντόπιοι μαθητές να παρουσιάσουν τα πολιτισμικά στοιχεία των χωρών προέλευσης των αλλοδαπών μαθητών. Με τον τρόπο αυτό θέτουμε τις δυο ομάδες σε μια διαδικασία να αναζητήσουν τη γνώση και να κάνουν την δική τους σύνθεση των πολιτισμών.

Παρατηρήσεις κατά τη διεξαγωγή της έρευνας.

Κατά τη διάρκεια παραμονής μας και διεξαγωγής της έρευνας στα σχολεία γίναμε μάρτυρες κάποιων γεγονότων, τα οποία κρίναμε ότι είναι σημαντικά να αναφερθούν. Παρατηρήσαμε λοιπόν:

α) Αδυναμία από πλευράς των καθηγητών να χειριστούν ένα ζήτημα που αφορούσε τους παραστάτες της παρέλασης ενόψει της 28^{ης} Οκτωβρίου. Ενώ δικαιωματικά (σε σχέση με τον βαθμό) τη θέση αυτή δικαιούταν οι Αλβανοί μαθητές, οι ντόπιοι μαθητές διεκδικούσαν τη θέση αυτή, αρνούμενοι να παραλείψουν σε περίπτωση μη αποδοχής του αιτήματός τους.

Ο υπεύθυνος καθηγητής για την παρέλαση προσπαθούσε να κατευνάσει την ένταση των ντόπιων μαθητών με επιχειρήματα όπως π.χ. «αντίετα παρέλαση έτσι κι αλλιώς εσείς είστε πιο όμορφες, καλύτερες κτλ), κάτι που μας έκανε εντύπωση, καθώς διαπιστώσαμε την έλλειψη παιδείας και την αδυναμία να χειριστούν τέτοιες καταστάσεις.

β) Στην πορεία μπαινόντας μέσα στις αίθουσες είδαμε κάποιους μαθητές να αρνούνται να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο, απαξιώνοντας να δώσουν τη γνώμη τους και το χρόνο τους για ένα τέτοιο θέμα (Μετανάστες).

γ) Παρατηρήσαμε επίσης ότι σε αρκετές τάξεις ο μαθητής μετανάστης (κυρίως Αλβανός) καθότανε μόνος του στο θρανίο σε αντίθεση με τους υπόλοιπους.

δ) Κατά τη διάρκεια της συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου κάποιοι μαθητές όχι μόνο συμπλήρωσαν αυτά που τους ζητήθηκαν αλλά συμπλήρωναν στα περιθώρια επιπλέον πράγματα, όπως λέξεις και φράσεις με υβριστικό περιεχόμενο εναντίων των μεταναστών. Κάποιοι μάλιστα δεν αρνήθηκαν να δηλώσουν ρατσιστές χωρίς κανέναν ενδοιασμό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Allport, G. Attitudes, στο σύγγραμμα του C.M Murchison."Handbook of social Psychology. Worcester, Mass: Clark U, 1935.
2. Amir. Y. "Contact hypothesis in ethnic relations". Psychological Bulletin, 1969.
3. Asch S. E. Forming impressions of personality. Journal of Abnormal and Social Psychology, 1946.
4. Campbell D. T. "Stereotypes and the perception of group differences. American Psychologist, 1967.
5. E.E. Jones. Δύο σημαντικά δημοσιεύματα του είναι τα εξής: Jones E.E. and Davis K. E. From acts to dispositions, στο σύγγραμμα του L.Berkowitz Advances in experimental Social psychology, τόμος 2, New York: Academic 1965. Jones E.E. AND McGiliis, D. Correspondent inferences and the attribution cube, στο σύγγραμμα των J.H. Harvey, W.J.Ickes.
6. Festinger, L. A theory of cognitive dissonance. Evanston, Ill : Row, Peterson, 1957.
7. G. Allport, The nature of prejudice. Cambridge, Mass Addison – Wesley, 1954. Επίσης Bruner J., Goodnow JJ, και Austin G. A., A study of thinking New York: Wiley 1956.
8. Heider F. , "The psychology of international relations", New York, wiley 1958.
9. Heider, F. Attitudes and cognitive organization, Journal of psychology, 1946, 21,107-112. Στην Αγγλικά η θεωρία του ονομάζεται theory of cognitive consistency ή balance theory.
10. J. S. Bruner, Goodnow, J. J., και Austin, G. A. A. study of thinking New York: wiley, 1956.
11. K.R. Muhlbaue, "κοινωνιοποίηση θεωρία και έρευνα"
12. Katz, D. The functional approach to the study of attitudes. Public Opinions Quarterly, 1960,24,163-204 και Katz ,D. και Stotland, E. A preliminary statement to a theory of attitude structure and change στο σύγγραμμα του S. Koch. Psychology : A study of a science. Τόμ. 3. New York: Mc Graw- Hill,1959.
13. Kluchohn, C. Values and value orientations in the theory of action, στο σύγγραμμα των T. Parsons και E. A. Shilds. Toward a general Theory of action. Cambridge, Mass: Harvard U... , 1951, σελ. 395.
14. L.Berkowitz, Advances in Experimental social psychology. New York: Academic, 1964
15. Marsall McLuhan. "το σύγγραμμα του Understanding Media." New York: McGraw-Hill, 1964.
16. Rokeach. M. Beliefs, attitudes and Values, San Francisco: Jossey – Bass, 1968.
17. Sherif, C. W., Sherif, M. και Nebergall, R. E. Attitude and attitude change. Philadelphia: Saunders, 1965.
18. Subjective culture, Cultural influences upon cognitive processes, στο σύγγραμμα του L. Berkowitz, Advances in Experimental social psychology. New York: Academic 1964.
19. Tajfel H., Intergroup behaviour: II Group perspectives, στο σύγγραμμα των H. Tajfel & Colin Fraser. Introducing Social Psychology. Harmondsworth, Middlesex : Penguin, 1978.
20. Tajfel, Human groups and social categories. Cambridge England: Cambridge U., 1981.
21. Triandis H. C. and Vassiliou V. "International influence and employee selection in two cultures". Journal of Applied Psychology, 1972
22. Triandis, H. C. Attitude and attitude change.
23. Triandis, H. C. Vassiliou V και Nassiakou M. Three cross cultural studies of subjective culture. Journal of Personality and Social Psychology, Monograph Supplement 1968, No 4.

24. Wicker, A. W. Attitudes versus action: The relationship of verbal and overt behavioral responses to attitude objects. *Journal of social Issues*, 1969.
25. Β. Χ. Καρύδης, “Η εθνοψυχολογία των μεταναστών στην Ελλάδα”, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1996.
26. Γ. Α. Πανούσης “Εθνοψυχολογικές έρευνες”, εκδ. Αντ. Ν. Σάουσιουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1991.
27. Γεώργια Δ. Κοινωνική Ψυχολογία. Αθήνα, 1986, Τόμος Α, Κεφ 8ο Επικοινωνία και Διαπροσωπικές σχέσεις.
28. Γεωργιάδης Σ. “Η νέα μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα & η νομιμοποίηση της”, Μαβρότης Αθ., Παρασκηνόγλου Δ., Παύλου (επιμέλεια), “Μετανάστες στην Ελλάδα”, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001.
29. Δημήτρης Μίμης, “Κοινωνική Ψυχολογία, θεωρητική και εφαρμοσμένη”, Αθήνα 1983.
30. Ι.Ν. Παρασκευοπούλου, “Εξελικτική Ψυχολογία”, τ Α, Αθήνα 1984
31. Ιωάννη Πυργιωτάκη, “Κοινωνικοποίηση και Εκπαιδευτικές ανισότητες”, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1884.
32. Ιωσήφιδης Θ., “Συνθήκες εργασίας τριών μεταναστευτικών ομάδων στην Αθήνα”, Μαβρότης Αθ., Παρασκηνόγλου Δ., Παύλου Μ, (επιμέλεια), Μετανάστες στην Ελλάδα, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα .
33. Κούλιαρη Α., “Ένας στην Ελλάδα, Μετανάστες, γλώσσα και κοινωνική ένταξη”, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής 1997.
34. Κωνσταντίνος Κορώσης, “Εφηβοί και οικογένεια”, Αθήνα 1997.
35. Λ. Μ. Μουσούρου, “Μετανάστευση & μεταναστευτική Πολιτική – Στην Ελλάδα & την Ευρώπη”, Gutenberg, Αθήνα 1991.
36. Λ. Μ. Μουσούρου, «Από τους γραστροφάιτες στο πνεύμα του Σενγκεν – προβλήματα της σύγχρονης μετανάστευσης στην Ευρώπη, Gutenberg, Αθήνα 1993.
37. Λαμπρινίδης Λ., Λιμπερόση Α., “Αλβανοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής Αθήνα 2001.
38. Μαζουκινιώτη, «παραδόσεις Παιδαγωγικής Ψυχολογίας». Αθήνα 1983.
39. Μαυρέας Κ. “Διαστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού. Πόντιοι , Βορειοηπειρώτες, Πρόσφυγες στην Ελλάδα.”, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τ 96-97
40. Ναζάρης Χ., “Το οικονομικό θαύμα οφείλεται (και) στους μετανάστες”, Ναζάρης Χ., Χλέτσος Μ. (επιμέλεια), στο “Μετανάστες και μετανάστευση”, Αθήνα, Πατάκη, 2001.
41. Ξ. Πετρογιάννη, “ Η μετανάστευση προς την Ελλάδα. Μια πρώτη καταγραφή, ταξινόμηση & ανάλυση”, εκ. Οδυσσεύς και βιβλιοθήκη Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων, Αθήνα 1993.

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

1. Εφημερίδα Ελευθεροτυπία, Μωρού.Κ.Αργυρώ. «Ο άκρατος φανατισμός νίκησε τον πολιτισμό», ,6/9 / 2004
2. Φαίδρα Λογοθέτη, Κοινωνική Ψυχολόγος , περιοδικό NEXUS, Τ 2, Ιούνιος- Ιούλιος 2004, σελ 44.
3. Εφ ημερίδα το Βήμα, Ιωάννα Μάνδρου, «Πόσο ρατσιστές είμαστε. Τι δείχνουν οι στατιστικές μελέτες», 12/1/1997

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Παρακαλούμε να συμπληρώσετε το ακόλουθο ερωτηματολόγιο απολύτως μόνος /η σας. Το ερωτηματολόγιο είναι ανώνυμο και θα χρησιμοποιηθεί για σκοπούς επιστημονικούς. Η συνεργασία σας και η ειλικρίνεια στις απαντήσεις σας είναι απαραίτητη και πολύτιμη.

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ

Φύλο: αγόρι κορίτσι

Έτος Γέννησης.....

Τόπος γέννησης..... Σχολείο..... Τάξη.....

Τμήμα.....

Μορφωτικό Επίπεδο Γονέων :

Πατέρας: Απόφοιτος Δημοτικού.....

« Γυμνασίου.....

« Λυκείου.....

« Ανώτατης σχολής.....

« Τεχνικής σχολής.....

Μητέρα: Απόφοιτος Δημοτικού.....

« Γυμνασίου.....

« Λυκείου.....

« Ανώτατης σχολής.....

« Τεχνικής σχολής.....

Επάγγελμα Γονέων:

Πατέρας: Εργάτης.....

Υπάλληλος.....

Ελ. Επαγγελματίας.....

Γεωργός/ κτηνοτρόφος.....

Επιστημονικό επάγγελμα.....

Άλλο.....

Μητέρα: Εργάτρια.....

Υπάλληλος.....

Ελ. Επαγγελματίας.....

Γεωργός/ κτηνοτρόφος.....

Επιστημονικό επάγγελμα.....

Άλλο.....

1. Υπάρχουν οικονομικοί μετανάστες στη γειτονιά σας

Ναι.....
Όχι.....

2. Εάν ναι, ποιας εθνικότητας

.....

3. Έχετε έρθει ποτέ σε επαφή μαζί τους

Ναι.....
Όχι.....

4. Εάν ναι, με ποιο τρόπο;

Μέσω οικογενειακού περιβάλλοντος.....
Μέσω σχολείου.....
Μέσω εργασίας.....
Μέσω φίλων - παρέας.....
Άλλο.....

5. Πόσο συχνή είναι η επαφή σας

Λίγο.....
Αρκετά.....
Πολύ.....
Πάρα πολύ.....

6. Πως θα χαρακτηρίζατε την επαφή αυτή;

Αρνητική.....
Θετική.....
Πολύ θετική.....

7. Ποιοι λόγοι νομίζετε πως θα δυσκόλευαν την επαφή με τους μετανάστες

Γλώσσα, επικοινωνία.....

Διαφορά κουλτούρας.....
Θρησκεία.....
Εξωτερική εμφάνιση.....
Εκπαιδευτικό επίπεδο.....
Κοινωνικοοικονομική κατάσταση.....
Άλλο.....

8. Ποιοι νομίζετε πως είναι οι λόγοι που οδηγούν στη μετανάστευση;

Πολιτικοί.....
Οικονομικοί.....
Θρησκευτικοί.....
Αλλαγή περιβάλλοντος.....
Άλλο.....

9. Ποια νομίζετε πως είναι τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες;

Εύρεση εργασίας.....
Ένταξη στην κοινωνία.....
Εκπαίδευση.....
Γλώσσα, επικοινωνία.....
Υγεία.....
Άλλο.....

10. Ποια νομίζετε πως είναι η πρόθεση των μεταναστών αναφορικά με την παραμονή τους στην Ελλάδα;

Μόνιμη παραμονή.....
Επιστροφή στην πατρίδα τους.....
Άλλο.....

11. Θεωρείτε πως η είσοδος μεταναστών στην Ελλάδα έχει θετικές συνέπειες;

Ναι.....
Όχι.....

12. Εάν ναι, ποιες;

Παροχή φτηνού εργατικού δυναμικού.....
Συμβολή στην ανάπτυξη του πολιτισμού.....
Παροχή γνώσεων, δημιουργία πνευματικού επιπέδου.....
Άλλο.....

13. Εάν όχι, ποιες;

Δυσκολίες στην εύρεση εργασίας για τους Έλληνες.....

Αύξηση της εγγλεμματικότητας.....
Απειλή κουλτούρας.....
Άλλο.....

14. Πιστεύετε πως όλοι οι μετανάστες ανεξαρτήτου εθνικότητας, έχουν την ίδια κοινωνική συμπεριφορά;

Ναι.....
Όχι.....

15. Αν όχι, βαθμολογείτε από το 1 (αρνητικό) έως το 7 (θετικό), ποιους θεωρείτε πως έχουν την πιο καλή συμπεριφορά(κοινωνική).

Αλβανός.....
Πολωνός.....
Αφρικανός.....
Άγγλος.....
Γαλλιστανός.....
Τούρκος.....
Γερμανός.....
Γάλλος.....
Ρώσος.....

16. Ποιοι νομίζετε πως είναι οι λόγοι για τη διαφορά αυτή;

Κουλτούρα της χώρας προέλευσης.....
Μορφωτικό επίπεδο.....
Θρησκεία.....
Συμπεριφορά στη χώρα παραμονής.....
Άλλο.....

17. Πιστεύετε πως οι μετανάστες έχουν περισσότερες πιθανότητες να αναπτύξουν παραπτασιατική συμπεριφορά ;

Ναι.....
Όχι.....

18. Εάν ναι, για ποιο λόγο ;

Κουλτούρα της χώρας προέλευσης.....
Μορφωτικό επίπεδο.....
Θρησκεία.....
Συμπεριφορά στη χώρα παραμονής.....

Άλλο.....

19. Γνωρίζετε ποιες είναι οι διαδικασίες που ακολουθούνται σε περίπτωση παράνομης εισροής μεταναστών στη χώρα μας

Ναι.....

Όχι.....

20. Εάν ναι, ποιες

Απέλαση.....

Φυλάκιση.....

Παραμονή με όρους.....

Άλλο.....

21. Πιστεύετε πως η πλειοψηφία των μεταναστών παραμένει νόμιμα στη χώρα μας

Ναι.....

Όχι.....

22. Πιστεύετε πως η μακρόχρονη παραμονή τους στη χώρα μας θα τους κάνει να διαφέρουν από τους Έλληνες

Ναι.....

Όχι.....

23. Υπάρχουν αλλοδαποί μαθητές στην τάξη σας

Ναι.....

Όχι.....

24. Ποια είναι η σχέση σας μαζί τους

Όχι καλή.....

Μέτρια.....

Καλή.....

Πολύ καλή.....

Άριστη.....

25. Νομίζετε πως ξεχωρίζουν από τους υπόλοιπους συμμαθητές σας

Ναι.....

Όχι.....

26. Εάν ναι, σε ποιους τομείς

Στη χρήση της ελληνικής γλώσσας.....

Στη νοοτροπία και τις συνήθειες.....

Στο χαρακτήρα τους.....
Στην εξωτερική τους εμφάνιση.....
Στο μορφωτικό τους επίπεδο.....
Στα ενδιαφέροντα.....
Άλλο.....

27. Στην παρέα σας υπάρχουν αλλοδαποί συμμαθητές σας;

Ναι.....
Όχι.....

28. Εάν όχι, που αφέλεται;

Στη χρήση της ελληνικής γλώσσας.....
Στη νοοτροπία και τις συνήθειες.....
Στο χαρακτήρα τους.....
Στην εξωτερική τους εμφάνιση.....
Στο μορφωτικό τους επίπεδο.....
Στα ενδιαφέροντα.....
Άλλο.....

29. Η παρέα σας με τους αλλοδαπούς συμμαθητές σας είναι:

Μόνο εντός σχολείου.....
Εντός και εκτός σχολείου.....
Άλλο.....

30. Κάποιο αλλοδαπό συμμαθητή :

Θα τον βοηθούσα.....
Δεν θα τον βοηθούσα.....

Θα ήμουν φίλος του.....
Δεν θα ήμουν φίλος του.....

Θα συνεργαζόμουν μαζί του.....
Δεν θα συνεργαζόμουν μαζί του.....

Θα τον φοβόμουν.....
Δεν θα τον φοβόμουν.....

Θα αισθανόμουν ανώτερος του.....
Δεν θα αισθανόμουν ανώτερος του.....

Θα τον απέφευγα.....
Δεν θα τον απέφευγα.....

Θα έκανα ερωτική σχέση μαζί του.....
Δεν θα έκανα ερωτική σχέση μαζί του.....

MME

31. Πιστεύετε πως η εικόνα των οντων μεταναστών επηρεάζεται από τα MME;

Ναι.....

Όχι.....

32. Εάν ναι, πως

Θετικά.....

Αρνητικά.....

33. Ποια είναι η εικόνα του μετανάστη που προβάλλεται από τα MME;

Του αβοήθητου.....

Του εγκληματία.....

Δεν γίνεται κάποιος διαχωρισμός από τους υπόλοιπους.....

Άλλο.....

34. Έχετε ποτέ ενημερωθεί για θέματα που αφορούν οικονομικούς μετανάστες

Ναι.....

Όχι.....

35. Εάν ναι, από πού;

MME.....

Οικογενειακό, φίλο περιβάλλον.....

Σχολείο.....

Άλλο.....

36. Θεωρείτε την ενημέρωσή σας επαρκή;

Ναι.....

Όχι.....

37. Νομίζετε πως χρειάζεστε περαιτέρω ενημέρωση;

Ναι.....

Όχι.....

ΕΥΧΑΡΙΣΤΟΥΜΕ

